AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

Birikim

- "stagflation" ve istihdam teorisindeki son gelişmeler
  faik seyhan
- kampana
  refik durbaş
- misak-ı milli'nin 1. maddesi üstüne
  mete tunçay
- şiirler
  ozan telli
- yeni emperyalizm teorileri
- emperyalizm ve kapitalist endüstrileşme
  bill warren
- azgelişmişlik mitlerine karşı gelişme mitleri
  arghiri emmanuel
- değinmeler/kültür olayları
  sanat olayları/kitaplar
  dergiler

18\19

AĞUSTOS-EYLÜL
15 LİRA

BİRİKİM YAYINCILIK KOLL.ŞTİ.

Birikim

AYLIK SOSYALİST
KÜLTÜR DERGİSİ
CİLT 3 / SAYI 18-19
AĞUSTOS - EYLÜL 1976

«STAGFLATION» VE İSTİHDAM TEORİSİNDEKİ SON GELİŞMELER — 7 — FAİK SEYHAN

KAMPANA — 10 — REFİK DURBAŞ

MİSAK-I MİLLÎ'NİN I. MADDESİ ÜSTÜNE — 12 — METE TUNÇAY

ŞİİRLER — 17 — OZAN TELLİ

YENİ EMPERYALİZM TEORİLERİ — 21

EMPERYALİZM VE KAPİTALİST ENDÜSTRİLEŞME — 27 — BILL WARREN

AZGELİŞMİŞLİK MİTLERİNE KARŞI GELİŞME MİTLERİ — 58 — ARGHIRI EMMANUEL

YÜRÜYÜŞ DERGİSİNDEKİ BİR YAZI ÜZERİNE / KURTULUŞ SAVAŞI ROMANLARI ÜSTÜNE ÖZEL SAYI / ATİLLA İLHAN'IN HALK EDEBİYATI DEĞERLENDİRMELERİ — 76

Birikim

Sahibi
Birikim Yayımcılık Kollektif Şirketi adına
M. Kâmil Yüksel

Yazı İşleri Sorumlusu
Ömer Laçiner

Yönetmen
Murat Belge

Yazı Kurulu
Onat Kutlar, Murat Belge, Ömer Laçiner,
Can Yücel, Atila Aksoy

Teknik Sorumlu
Ferit Erkman

Yönetim Yeri
Ankara Caddesi, Güncer Han 45/18 Sirkeci
İstanbul

Yazışma Adresi
P.K. 538 Sirkeci

Abonesi
Yıllık 100 TL. Altı aylık 60 TL.
Dış ülkelere Yıllık 200 TL. Altı Aylık 100 TL.

Posta Havalesi
P. Çeki Hesap no: 92991

İlân
1/4 sayfa 200 TL. / 1/2 sayfa 400 TL. / 1 sayfa 800 TL.

Dizgi - Baskı
met/er Matbaası

Kapak Baskısı
Reyo Basımevi

Cilt
Erdini Ciltevi

Genel Dağıtım
Birikim Yayımcılık Koll. Şti.
İstanbul / TAN DAĞITIM
Ankara / ANKARA DAĞITIM
İzmir / EGE DAĞITIM

Basıldığı Tarih
5/EYLÜL/1976

Gönderilen bütün yazılar yazı kurulunun kararıyla basılır. Basılmayan yazılar geri alınabilir, gönderilmez. Yayımlanan yazı ve resimler kaynak gösterilerek aktarılabilir.

Türkiye'nin siyasal hayatında nisbî bir durgunluk hüküm sürerken, Ege sorunu yüzünden bir Türk - Yunan savaşı çıkabileceği söylentileri duyulmaya başlandı.

Sosyalistlerin hangi gerekçeyle olursa olsun iki ülke halklarının karşı karşıya getirilmesine, hele savaştırılmalarına kesinlikle karşı çıkmaları yapıları gereğidir.

Fakat bu temel ilkeye rağmen, bir kısım «sosyalist»lerin şu ya da bu gerekçeyle böyle bir savaşı onaylar, destekler bir tavır takındıklarının tarihte örnekleri var. Bu «sosyalist»lerin kendi tavırlarını haklı göstermek için kullandıkları başlıca tema da «kendi ülkelerinin haklı olduğu ya da mağdur duruma düşürüldüğü» biçiminde olmuştur.

Bugün en azından Türkiye'de ve bu sorunda, bu tip gerekçelere raslamadığımızı söyleyebiliriz. Ama bu bize yukarıdaki gerekçeleri üretebilen mantığın, anlayışın ortadan kalktığını düşündürmemelidir.

Yukarıdaki gerekçeler zamanında inandırıcı gelebildiyse bunun nedeni burjuva ideolojisinin bazı temel varsayımlarının kesin bir eleştirisi, teşhiri yapılmadığı için, şu ya da bu örtüler altında sosyalist anlayış alanı içinde barınabilmesindendir. Bu temel varsayımlar ülke, ulus gibi kavramlara dayanır ve bunlardan «ulusal çıkar», «ulusun yüksek çıkarları» gibi sloganlar türetilebilir.

Yerleşik burjuva ideolojisinin bu temel varsayımlarının yarattığı yanılsamalar ile burjuvazi, kendi sınıf çıkarını tüm topluma «ulusun —veya ülkenin— yüksek çıkarı» olarak benimsetebilir ve genellikle de başarır bunu.

Bunun sonucu olarak «ulusun yüksek çıkarları»nın ifadesi olan milliyetçilik —sonu savaşlara varmasa bile— ülke halkları arasında, onları ayıran ve birbirine düşman eden duvarlar çeker.

Oysa özellikle kapitalizmin emperyalizm aşamasına ulaşmasından bu yana burjuvazinin ideolojisi milliyetçilikten çok kozmopolitizmle uyarlıdır. Sermayenin doğal eğilimi olan uluslararasılaşma ancak böyle bir niteliği gerektirir.

Bu, özellikle yaşadığımız dönemde artık temel bir gerçektir. Ama bu burjuvazi açısından «milliyetçilik»in tamamen elverişsiz hale geldiğini, kullanılmadığını göstermez. Kaldı ki, toplumun daha küçük mülk sahibi sınıflarında köklü biçimde yaşamaktadır, geçerli bir ideolojidir. İşçi, emekçi sınıflar için mülk sahibi olmak ya da mülk sahiplerinin hayat koşullarına erişmek; ulaşılması istenen hedef olarak kaldıkça bu milliyetçilik ideolojisi onları da örtüleri altına alır. (İşçinin fabrikaya *ortak* edilmesi temalarını hatırlayalım.)

Bir ülke burjuvazisinin büyük kısmının çıkarı, diğer ülke burjuvazisinin büyük kesiminin çıkarı ile belli bir sorun dolayısıyla çatışırsa ve eğer çözüm

savaşa dek uzanıyorsa, çağımız burjuvazisi bu eski ideolojik örtüsüne bürünmekte sakınca görmez. Ama bu örtüler altında bile ayrı ülke-ulus burjuvaları birbirlerini tanır ve kendi ortak kozmopolitizmlerinin kurallarına göre davranırlar. Olan, bu ideolojik örtünün, kendi derisi olduğuna inanmış ülke haklarına olur.

Bu bakımdan «Ege sorunu», «Kıbrıs olayı» veya dünyanın her yerinde bunlara benzer ne kadar sorun ve olay varsa dün olduğu gibi bugün de iki ülke egemen sınıfların kendi iç çıkar çatışmalarının ürünüdür. Her ne kadar bugün gerek Türk ve gerekse Yunan egemen sınıfları, petrole muhtaç ülkelerinin bu ihtiyacının karşılanması için yani ülke ekonomisinin genel çıkarı için, tüm sınıfların ortak çıkarı için Ege konusunda ortak anlayış oluşturulabileceğini iddia edebilirler. Dolayısıyla *iki ülke* arasındaki sorunun siyasal anlayışları farklı olan herkes için ortak sorun olduğunu öne sürebilirler. Ama biz neden ülke ve ulus farklılığını ön kabul sayan bu iddiayı temel alalım?

Bu durumda siz olsanız ne yaparsınız? gibi bir soruda aynı ön kabulün eseridir. Bu soru, ülkeleri, ulusları ayıran burjuva siyasal düzenlerinin ortaya çıkardığı bir sorudur ve ülke, ulus ayırımları devam ettikçe de bu durum sürecektir. Çözüm ancak sosyalizmdedir.

Ulus, ülke gibi kavramlar, sosyalist siyasal harekette şu ya da bu olumlu içeriklerle takviye edilerek kullanıldığı sürece ve Enternasyonalizm ancak «uzak hedef» olarak sözde kalırsa, Milliyetçiliğin etkilerini giderdiğimizi, bu konuda en azından kadrolarımızda yeterli açıklığı sağladığımızı iddia edemeyiz.

Yakın dönemde Türkiye'de «burjuvazinin terkettiği 'ulusçuluk' bayrağını yükseltme»nin sosyalistlere düşen bir görev olduğu ileri sürülürdü. Emperyalist metropollerin her alandaki baskılarına karşı mücadele etmek sözkonusu edildiğinde bu sözler makul bulunuyordu. Emperyalizmle mücadelede sosyalistlerin bayraklarının yeterince etkili olamayacağına dayalı bir ön kabul, burjuvazinin bu tarihî bayrağını kullandığında, milliyetçi ideolojinin bir dizi «elverişli» ögesinden destek alabiliyordu. Ama olgunun öbür yüzü de vardır. Aynı ideolojinin bazı ögeleri de ters etki yapıyordu. Şöyle formüle edebiliriz bunu: Güçlü uluslara karşı kullanıldığında «olumlu» bulunan ögeler öne çıkabiliyorsa, güçsüz uluslarla, hele o ülke sınırları içinde asimile edilmeye, baskı altında tutulmaya çalışılan uluslarla olan sorunda bu kez «olumsuz» ögeler çıkıyor.

Sosyalistlere özgü olmayan bütün «bayrak»lar, bütün «silâh»lar, kavramlar böyle iki uçlu kılıçlardır.

Bu bakımdan kendi özgün kavramlarımız, programlarımız belli bir durumda fazlasıyla «imkânı» tanımıyor gibi gözükse de terkedilemez. Eğer bu yol tutulamazsa neyin nerede kullanılacağı zamanla karışır ve önlenmez karışıklık, acılı sonuçlar mukadderdir.

Fakat bugün Türkiye sosyalist hareketinde millî, ulusal gibi sözcüklerle tanımlanan programların genel bir yaygınlığı var. «Millî», «ulusal» sözcüklerinden oluşmuş siyasal hedeflerin yalnızca adı değil içerikleri de bu sözcüklerin anlamıyla uyarlı olabiliyor.

Fakat en önemlisi bu siyasal hedeflerin çoğunun eklektik yapısının sistemleştirilmeye çalışılması ve böylece oluşmuş bir siyasal çizgiyi sosyalist hareketе empoze girişimleridir. Geleneksel ideolojilerin kolaycılığı ve henüz bu ideolojiden yeterince bağını koparamamış olan unsurların varlığı, bu tip anlayışların yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Son zamanlarda ülkemizde yaygınlaşan «kendi kendine yeterlik», «kendi gücüne güvenme» gibi sloganların veya «bağımsız»lık mitosları yaratma gayretlerinin altında kılık değiştirmiş tedirgin bir milliyetçilik görmemek imkânsızdır.

Bu ise yalnızca Türkiye Sosyalist Hareketine özgü bir olay değildir. Sorunun kaynağı, hemen her temel sorunda olduğu gibi uluslararası sosyalist hareketteki mevcut bunalımdır.

Bunalımın bir kutbunu oluşturan ÇKP, en son «Üçüncü Dünya» üzerine geliştirdiği tezlerle ulus, ülke birimlerine açıkça dönmüş ve «kendine yeterlik»,

«kendi gücüne güvenme» gibi sloganları bu anlayışla ileri sürmüştü. Uluslar ve ülkelerin siyasal düzen farklılıklarını ikinci plana alan bu anlayış, uluslararasında işbirliği gibi bir formülle hâlâ savunmaya çalıştığı Enternasyonlizm'i basit bir dayanışma işine indirgemişti. Bunda bile bazı önyargıları olduğunu Çin'deki son büyük deprem sırasında gördük. Böylesi bir durumda son derece doğal olan ve ulusları kaynaştırıcı, yakınlaştırıcı bir yanı olan yardım taleplerini kibarca geri çevirerek gerekeni kendi imkânlarıyla yapacaklarını söylemişlerdir. Bu uygulamayı herkes yaparsa ve yardım almayı bir «gurur» sorunu yaparsa ne olur?

Bunalımın diğer kutbunda da benzer bir gelişme oldu. Son Avrupa Komünist Partileri Zirvesinde alınan kararın anlamı bu. Artık Avrupa Komünist Parpileri kendi ülkelerinde verdikleri «iktidar mücadelesi»ni ülkelerinin özel koşullarını ön plana alarak yürütecekler. Bunun asıl anlamı, mevcut siyasal düzenlere uymak, bu düzenin yasaları içinde bir öge olmak —FKP'nin son kongre kararlarındaki deyimle «ulusal gerçeklik içinde kökleşmek»—. Artık Komünist Partileri arasındaki ilişki hâlâ yaşaşan II. Enternasyonalin Partileri arasındaki ilişkiden fazlasıyla farklı olmayan bir danışma, fikir alışverişi düzeyine indirgenmiş oluyor. Bu artık Enternasyonalizm'den bahsedilemeyeceğinin açıkça ilânıdır. Böylece bir dönem sona ermiş oluyor.

Gerçi bu sona eren, şeklî, mekanik bir enternasyonal anlayışıdır. III. Enternasyonal'in kuruluş yıllarındaki o Enternasyonalist anlayıştan çok uzaklaşmış bir işleyişin sona erişidir. Özellikle 1930'larla birlikte III. Enternasyonal'in işleyişi ve genel olarak Enternasyonalizm'e verilen anlamda hayli değişiklikler olmuş ve yukarıdaki durum oluşmuştur. Buna yol açan tarihî etkenler konumuz değil. Ama fark açıktır. Enternasyonalizm, sırf, her ülkedeki sosyalist mücadelenin eşgüdümlü kılınmasına aynı tez ve taktikler kullanmasına elverişli *bir araç* haline gelmiştir. Bu durum, 1943 sonrasında da aynı nitelikte fiilen sürmüş ve bu işleyişi bir ölçüde zorunlu kılan tarihî koşullar, (II. Dünya Savaşı öncesinin istisnaî zorlukları ve soğuk savaş) değiştiğinde de Enternasyonalizm kavramına verilen tarihî biçimi, asıl anlamına uyarlı olarak değiştirmek, geçerli ekonomist anlayış için mümkün olmamıştır. 1960'lardan sonra tarihî biçim ve kurumlara saygı eşliğinde yaşayan işleyiş, ekonomist sosyalizm anlayışının zorunlu sonucu olarak yeniden ulusal birimlere dönmeyi getirmiştir. SBKP'de temsil edilen Enternasyonalizm anlayışı da böylece sona ermiş oluyor.

Yürülükteki bunalımın, Sosyalizm anlayışından kaynaklanan ve bunun mantıkî sonucu olarak Proleterya Diktatörlüğü gibi temel ögelere kadar inen etkileri, Enternasyonalizm'i de kapsayarak daha gözle görülür hale gelmiştir.

Bütün bunlar Marksizm-Leninizm'de bir bunalım olduğunu kimilerine düşündürtebilir. Ama kesinlikle bundan sözedilemez. Mevcut bunalım, Marksizm-Leninizm'in doğrulanmasıdır. Görünür kaos, Marksizm-Leninizm'in yaratıcı özünden yola çıkılarak çözülecektir. Bu, bize Proletarya Diktatörlüğü gibi temel kavramların olduğu gibi, Enternasyonalizm gibi Sosyalist anlayışın temel ögelerinin de, Sosyalist Siyasal Hareket'in bütün alanlarında belirleyici kılınmasının görevimiz olduğunu bir kez daha hatırlatıyor.

Bu sayımızda yeralan yazılardan ilki Faik Seyhan'ın Kapitalist sistemdeki son kriz olayını konu alan teorileri tanıtan yazısı. Bilindiği üzere özellikle 1960'lı yıllardan itibaren görülen kriz, geçmiş dönemlerdekinden oldukça farklı nitelikler gösteriyor. Bu bakımdan önceki krizlere özgü teorilerden bazılarını, konu hakkında yeterli bilgi de vererek inceliyor.

Daha önce *Birikim*'de şiirlerini yayımladığımız Ozan Telli ile birlikte Refik Durbaş'ın da şiirleri bu sayımızda yeralıyor.

Tanınmış araştırmacı Mete Tunçay'ın «Misak-ı Millînin Birinci Maddesi Üstüne» adlı incelemesi, konuyla ilgili yayımlanmamış bir belgeyi de içeriyor. Konu, Kurtuluş Savaşı döneminin siyasî sınırlar konusunda bugüne kadar fazlasıyla üzerinde durulmamış bazı yanları üzerine nesnel bilgiler vermesi açısından ilginçtir.

Bu sayımızda yer alan «Yeni Emperyalizm Teorileri» ile ilgili iki yazı var. Bu çeviriler üzerine tanıtma yazıları ve genel olarak her iki teori konusunda ilk ağızda söylenebilecekleri iç sayfalarımızda bulacaksınız. Bir kez daha belirtelim ki, katılmadığımız bu iki emperyalizm teorisini yayımlamaktaki amacımız tartışılan konu ile ilgili bazı nesnel bilgilerin edinilmesini sağlamak yanında, bugün ana temaları birçoklarınca da paylaşılan bu teorileri bütün içerikleriyle tanımanın, onları sıhhatli bir eleştiriden geçirebilmek için ön koşul olmasıdır. Gelecek sayımızda hem bu teorilerin geniş bir eleştirisi, hem de emperyalizm konusundaki görüşlerimizin sergilenmesi amacıyla uzun bir yazı yayımlayacağız.

Birikim

Birikim 18-19/7

«Stagflation» ve İstihdam Teorisindeki Son Gelişmeler

Günümüzde, başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere, gelişmiş kapitalist ülkeler, basit Keynesci istihdam teorisinin açıklayamadığı yepyeni bir iktisadî olayla karşı karşıyadır: Enflasyonla birlikte işsizlik ve gerileme. Bu olay, 1960 yıllarından beri oluşan birkaç bunalım döneminde de gözlenmiş olmasına rağmen, asıl şiddet ve etkisini 1973 yılından bu yana, son derece belirgin olarak hissettirmiştir.

Sözkonusu son durum meydana gelmezden önce, enflasyon, yalnız efektif talebin yükseldiği dönemlerde ortaya çıkan bir olay olarak kabul edilmekteydi. Konjonktür devreleri boyunca her genişlemede belirli ölçüde enflasyon, her daralmada ise, deflasyon normal sayılmaktaydı. Enflasyon, savaş dönemlerinde etkisini daha fazla duyururdu. Çünkü savaş sırasında, başta askeri önem taşıyan mallara karşı devlet talebi olmak üzere, efektif talep toplam arzın çok üstüne çıkardı. Kısaca söylemek gerekirse, basit Keynesci modele göre, efektif talep toplam arzın üzerinde olduğu zaman enflasyon ve genişleme, toplam arz efektif talebin üzerinde olduğu zaman deflasyon ve gerileme durumlarının ortaya çıktığı kabul edilir ve bu iki olay, yeni enflasyon ve deflasyon, birbirlerine tamamen karşıt fenomenler olarak ele alınırdı.

Bu yüzden, işsizlik ve gerileme dönemi içinde enflasyonun oluştuğu son durumun, basit Keynesci modelle açıklanabilmesi imkânsızdır. Deflasyon talep yetersizliğinin sonucu ise, aynı anda varolan enflasyon talep fazlalığı yüzünden olamaz. Bir başka deyişle, işsizliğin varlığı toplam talep yetersizliğini gösteriyorsa, enflasyonun efektif talep fazlalığı yüzünden oluştuğu düşünülemez.

İşsizlikle birlikte oluşan enflasyon durumunu açıklamak üzere Batı'lı İktisatçılar «Stagflasyon» (Stagflation) terimini ortaya atmışlardır. Stagflasyonun, bilinen enflasyon gibi efektif talep fazlalığından değil, «maliyet-baskısı» (cost-push) yüzünden ortaya çıktığı genellikle kabul edilmektedir; bunun anlamı, kısaca, artan maliyetlerin kaçınılmaz olarak fiyatları yükselttiği ve enflasyonu oluşturduğudur. Aynı anda işsizlik ve daralmanın da varolmasının nedeni ise, maliyetlerin fiyatlara göre daha yüksek oranda artması, böylece kârların düşmesidir. Bilindiği gibi genişleme dönemlerinin en büyük dürtüsü kâr oranlarının yükselmesidir. Oysa stagflasyon durumunda, bir yandan fiyatlar artarken kâr oranları azaldığından, müteşebbisler yatırımları kısmakta, bu da işsizliği ve daralmayı ortaya çıkarmaktadır. (Enflasyonun, maliyet-baskısından mı yoksa efektif talep fazlalığından mı meydana geldiği sorunu, günümüzden önce de, II. Dünya Savaşını izleyen yıllarda, ortaya atılmıştır. Maliyet-baskısı terimi iktisat literatürüne o zaman katılmıştır, ancak bugün stagflasyonu açıklamak için kullanılmaktadır.)

Enflasyon içinde işsizliğin maliyet-baskısı yüzünden oluştuğu genellikle kabul edilmekle birlikte, bu terimin kesinlikle ne anlama geldiği konusunda bir fikir birliğine varılmış değildir. Muhafazakâr iktisatçılar «Maliyet-baskısı» ile daha çok «ücret-baskısı»nı (wage-push), yani güçlü sendikaların ücretleri yükseltme yolundaki baskılarını anlatmak istemektedirler. İş adamları artan ücretleri karşılayabilmek amacıyla durmadan fiyatları yükseltmekte (enflasyon), buna rağmen ücret artışlarını karşılayamadıklarından kârları giderek azalmakta ve yatırımları kısmaktadırlar (işsizlik).

Ücretlerin fiyatlardan daha hızlı artarak kârları azaltmasına, «kâr sıkışması» (profit squeeze) denmektedir. Belli bir dönemde ekonominin tümünde,

Üretilen malların toplam fiyatları: P
Sabit sermaye ve hammade giderleri: c
Toplam işçi ücretleri: v
Toplam kâr: p olduğunda,

$$P = c + v + p \quad \text{dir. (1)}$$

Yani, belli bir ülkede belli bir dönemde üretilen malların toplam fiyatları, bu malların maliyetleri (c + v) ile bu mallar üzerinden sağlanan kârlara (p) eşittir. Güçlü sendikaların baskısıyla, işçi ücretleri Δv kadar, fiyatlar da ΔP kadar artsa; fakat

$$\Delta v > \Delta P$$ (ücret artışları fiyat artışlarından büyük)

olsa

(1)'deki eşitliğin bozulmaması için, kârların Δp kadar azalması gerekir. Yani,

$$P + \Delta P = c + (v + \Delta v) + (p - \Delta p)$$ olur.

Eşitlenenin sol tarafı $(P + \Delta P)$ toplam fiyatların artmasını yani enflasyonu; sağ tarafındaki

$(p - \Delta p)$ ise kâr düzeyinin düşmesini gösterir. Oysa, basit Keynesci modelde, genişleme döneminde fiyatlar kâr düzeyi ile birlikte yükselmekte, bu yüzden yatırımlar da artarak istihdam düzeyi yükselmekte idi. Stagflasyonda, enflasyona rağmen kâr oranı düştüğünden yatırımlar azalmakta ve işsizlik doğmaktadır.

Burada, «kâr sıkışması» denilen olayın tek nedeninin ücret baskısı olamayacağı, çünkü $P = c + v + p$ eşitliğinde maliyetin öbür ögesi olan «c»nin, yani makine, techizat, hammadde gibi yatırım mallarının da fiyatlarının artarak «maliyet-baskısı»nı oluşturabileceği, bu yüzden kârların azalacağı öne sürülmektedir. Bu durumda eşitleme:

$$P + \Delta P = (c + \Delta c) + (v + \Delta v) + (p - \Delta p)$$

şeklini almaktadır ki bu da aynı şekilde, $P + \Delta P$ ile enflasyonu, $p - \Delta p$ ile deflasyonu, yani birlikte stagflasyonu ifade etmektedir. Ancak bu ifadenin doğru olabilmesi için, yatırım malları fiyatları ile ücretlerdeki artışın, toplam fiyat artışlarından daha büyük ölçüde olması gerekir.

Gerçekten de, 1970'lerin ilk yıllarında, başta petrol olmak üzere, Batı ülkelerince ithal edilen hammadde fiyatlarında büyük bir artış meydana gelmiş ve stagflasyon durumu, bütün açıklığı ile, o zaman ortaya çıkmıştı. Bunun yanı sıra, genişleme dönemlerinde, ülke içinde üretilen yatırım malları fiyatlarının da başka mallara oranla daha hızlı arttığı öne sürülmektedir. Çünkü genişleme döneminin başlarında aniden hızlanan yatırımlar, sermaye mallarına karşı yoğun bir talebin doğmasına neden olur. Dönem sonlarında ise bu maliyet ögelerinin artan fiyatları, kârları gittikçe sıkıştırmaya başlar. Böylece, bir yandan fiyat artışları devam ederken, öte yandan kârların azalması yatırımları aksatır ve istihdam düzeyi düşer.

Stagflasyonun ortaya çıkmasında ücret-baskısını neden olarak gösteren iktisatçılar, bunalımı gidermek için devletin fiyat ve ücretleri denetim altında tutmasını savunmakta, kâr sıkışması yüzünden azalan yatırımların ise gene devlet tarafından karşılanması gereği üzerinde durmaktadırlar. Fakat A.B.D.'de Başkan Nixon döneminde uygulanan ücret denetimleri, fiyatların artmasını önleyememiştir.

Buna karşılık radikal iktisatçıların çoğu, stagflasyonun meydana gelmesinde «maliyet-baskısı»nın değil, «kâr-baskısı»nın (profit-push) neden olduğunu öne sürmektedirler. Onlara göre, iş hayatında tekellerin durumu güçlendikçe, talepteki azalmaya rağmen fiyatlar arttırılabilmektedir. Tekeller, üretim düzeylerini ve fiyatları maksimum kâr ilkesine göre ayarladıklarından, talepte düşme olsa bile, fiyatlara zam yapabilmektedirler.

Başlangıçta:

Ordinat ekseninde, tekel tarafından üretilen malların birim maliyetleri (C) ve fiyatları (P), apsis ekseninde ise üretim düzeyi (üretilen mal miktarı) gösterilmektedir. C_x eğrisi tekelci firmanın birim maliyet eğrisi, DD' ise tekelin mal-

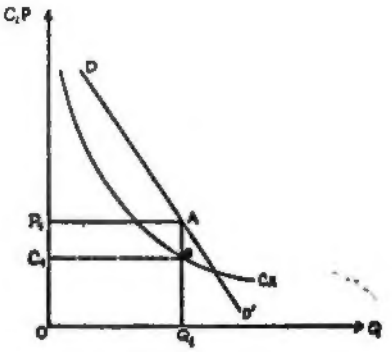

larına karşı olan talep doğrusudur. P_1, Q_1 üretim düzeyindeki birim malın fiyatını, C_1 ise aynı düzeydeki birim maliyeti göstermektedir. AB birim başına elde edilen kârdır. AB ile OQ_1 in çarpımına eşit olan P_1ABC_1 dörtgeninin alanı ise toplam kârı ifade etmektedir.

Başlangıçta tekel, fiyat ve üretim düzeyini P_1ABC_1 dörtgeninin alanı (toplam kâr) maksimum olacak şekilde, yani

$$\frac{d}{dQ}\left[\ Q\ (DD_1 - C_x)\ \right] = 0$$

denklemine uygun olarak ayarlamış durumdadır.

Şimdi, toplam talepte bir azalma olduğunu ve yeni talep doğrusunun $D'D'_1$ olduğunu düşünelim. Bu durumda tekelci firma, ya eski üretim düzeyinin muhafaza edilmesi için fiyatını P_3'e indirecek ve birim başına BE kadar bir kâra razı olacak, veya üretim düzeyinin Q_2 ye düşürülmesi pahasına fiyatını P_2 ye yükseltecektir. Hangi yönde karar alacağını belirleyen etmen maksimum kâr ilkesi olduğuna göre, P_3EBC_1 dörtgeni ile P_2FGC_2 dörtgeninin alanlarından hangisi büyük ise karar o yönde verilecektir.

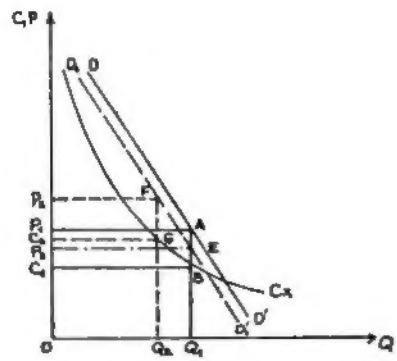

Şekilden de anlaşılacağı üzere eğer tekelin ürettiği mala karşı olan talebin esnekliği sert ise (bir anlamda DD' doğrusunun eğimi ne kadar fazla ise), üretim düzeyini kısarak ve malın fiyatı artırılarak oluşacak maksimum kâr dörtgeninin alanı, fiyat düşürülüp üretim düzeyi korunarak oluşacak dörtgenin alanından büyük olacaktır. Bilindiği gibi, tekellerce üretilen mallara olan talebin esnekliği oldukça serttir. Kaldı ki Batı ekonomilerinde lüks sayılacak mallar bile reklam v.b. yollar ile zorunlu ihtiyaç malları haline dönüştürülmekte ve talep esnekliğinin sert olması sağlanmaktadır. Bu yüzden talep azaldığında tekel firmaları, maksimum kârı sağlamak için, üretim düzeylerini düşürerek fiyatlarını artırmaktadırlar.

Bu fiyat zamları, ücret artışlarının çok üstünde gerçekleşmekte ve ücret artışları bahane olarak kullanılmaktadır.

Enflasyonu, fiyatların bu şekilde artışıyla açıklayan radikal iktisatçılar, aynı anda oluşan gerilemeyi de işçi sınıfının kısıtlı ücretlerinden doğan satın alma gücü yetersizliğine bağlamaktadır. Toplam kârlarını düşürmemek için tekeller fiyatlarını, ücret artışlarını çok aşan bir oranda yükseltmekte (böylece enflasyon meydana gelmekte) ücret düzeyleri fiyatları sürekli artan malları satın almaya yeterli olmayan işçilerin talebi azalmakta, tekeller azalan talebe karşılık fiyatlarını yükseltmekte, fakat her yeni fiyat düzeyi, daha düşük bir üretim düzeyine tekabül ettiği için gerileme ve işsizlik meydana gelmektedir. Bu durumda efektif talep daha da azalmakta ve tekel fiyatları yeniden yükselmektedir.

Bu kısır döngüyü kırmak için A.B.D.'ndeki radikal iktisatçılar tekellere devlet müdahalesini savunmaktadırlar.

Gerçekten de, başta A.B.D. olmak üzere tüm kapitalist ülkelerde tekellerin ekonomik alanda önemli yerleri vardır. Hemen her genişleme döneminde tüketici talebi ve işçi ücretleri artmakta, fakat tüketici talebindeki artış millî gelir artışının gerisinde kalmaktadır. Bunun nedeni ücretlerin kârlardan daha yavaş artmasıdır; böylece millî gelir içinde ücretlerin payı ile birlikte tüketici talebi azalmaktadır. Buna karşılık tekeller, fiyatları yükselterek üretim düzeyini, bu ise istihdam düzeyini düşürmektedir.

Görüldüğü gibi, basit Keynesci istihdam teorisinin açıklamayı başaramadığı stagflasyon olayının izahı, çağdaş Batı'lı iktisatçılarca, birbirine tamamen karşıt iki teori çerçevesi içinde yapılmakta ve bu karşıtlık kapitalist toplumdaki işçi sınıfı ile kapitalist sınıf arasındaki çelişkiden kaynaklanmaktadır. Bunalımın «ücret-baskısı» yüzünden oluştuğunu savunan muhafazakâr iktisatçılar, sendikaların ve ücret artışlarının kısıtlanması gereği sonucuna varmakta, «kâr-baskısı» ve tekeller yüzünden meydana geldiğini iddia eden radikaller ise tekellerin devletleştirilmesini istemektedirler.

■

BİBLİYOGRAFYA

Raford BODDY ve James CROTTY, «Wage Push and Working Class Power», Monthly Review Volume 27 No. 10, March 1976

Barry BOSHWORTH, «The Inflation Problem During Phase III,» The American Economic Review, May 1974

F. MACHLUP, «Cost-Push and Demand Pull», Inflation, Penguin Books, London 1970

Howard SHERMAN, «Inflation, Unemployment, and Monopoly Capital», Monthly Review Volume 27 No. 10, March 1976

J. L. STEIN, «Unemployment, Inflation, and Monetarism», The American Economic Review, May 1974

KAMPANA

Gün doğmadan açıyorum dükkânı
kuşlar uykuda daha, ağaçlar uykuda, yüreğim
uykuda
ağzımda akşamdan kalma kıyak bir cigara
kulağımda elektrik ziilleri, sirenler
— Usta çayı demledim, bakır tavında

Bingöl'den geleli dört yıl
fincan kadar bir dükkân
işliğini giy
ortalığı süpür
tezgâhı düzenle

En tiz çan bakır, kalay ve fosfattan dökülür
fil kadar çanlar dökmüş ustam
biri Galata'daki buyük kilisenin avlusun
biri bizim orda Güllubağ istasyonunda kampana
biri Fatih-Harbiye tranvayında
biri solgun bir fesleğen gibi duruyor ustamın
çocukluk anılarında
(En çok bu çanı seviyorum nedense)
Her gün öğle paydosunda bu çanı anlatıyor
ustam
askerden daha yeni gelmiş o zaman
bileğinde bir döğme ki hâlâ durur
bir mavi ejderha, sular içinde, kolları arasında
bir kadın
gövdesi ejderha, başı aynı insan sureti
askerliğinden kalan tek hatıra
o zaman elektrik nerde, sirenler nerde
iş gani, parada bereket, gücü kuvveti yerinde
körüğe bastıkça, örse vurdukça genişliyor dükan
sanki kızılırmak'tır, tarihi şanlı Toroslar, sanki
Haymana ovası
sınırsız boşluğunda bir güz sabahının

Bir günde dökermiş fil kadar çanı derler
Şimdiyse küsmuş bakıra, kalaya, fosfata,
kömüre
çekice, eğeye, tuza, keskiye, örse, ekmeğe
ışıl ışıl bir sevince, alınterindeki rüzgâra
seste yansıyan cevhere
öfkeye

Şimdiyse yırtık bir resim gibi rafların rutubetli
kokusunda
Bingöl'den geleli dört yıl
çekicin sapı kırık
ustamın gönlü
sanırsın çan değil döktüğü bir küskünlüğün
izdüşümü

Tuvalet penceresinin karşısı koca bir han
çoğu terzi, konfeksiyoncu, ütücü bir sürü kız
ne zaman pencereden baksam saçlarını tarıyor
bir
hafifçe dizleri açılmış birinin, yüzünde bir
dalgınlık esintisi
bana mı bakıyor içimdeki suya mı düşüyor
ağzının gölgesi
biri sürfüle mi, teğel mi ne, elinde iğneler iplikler
yüksükler
soluk bir çay bardağına damlıyor alınteri
usulca bir cigara yakıyorum
gözbebeğinden Cemil, kalecilerin korkulu rüyası,
her maçta üç çeken
gözbebeğinde Türkân Şoray, Fatma Girik, Arzu
Okey
en çok da Gökben bir şarkıda:
«Ben dün gece bir rüyada
Yaşıyordum sanki
Dansettim kollarında
Genç kızlar dolandı
Sağında solunda
Sen ise beni seçtin
Cennete döndü dünya»
Bir cigara, bir cigara daha
zülfünü okşayıp işareti çakıyor hemen
«Akşam sekizde, otobüs durağında ama ablamı
ekersem»
ve patlıyor birden ağzındaki ciklet
Ustam çok kızıyor böyle sık sık tuvalete
gitmeme
bu yaşta cigara, ciğerlerin zift tutacak, ben
askerken
öksürüğü geliyor derinlerden

Bingöl'den geleli dört yıl
dişleri aşınmış eğenin, tutmuyor kerpeten
aşınmış yüreğimdeki ülüzgâr
sanırsın çan değil döktüğüm bir özlemin
izdüşümü

En tiz çan bakır, kalay ve fosfattan dökülür
fil kadar çanlar dökmek istiyorum
hiç olmazsa bizim orda Güllübağ istasyonunda
kampana kadar
ama hep aynı kömür yanıyor ocakta
hep aynı öksürük, aynı ses ustamın puslu
anılarında
sanki hiç Fener-Beşiktaş maçına gitmemiş
hiç film görmemiş Türkân Şoray'lı, Ayhan Işık'lı,
Arzu Okey'li
hiç ağlamamış Orhan Gencebay'ı Selahattin
Cesur'u dinlerken
(Akşam Orhan Gencebay'ın «Dertler Benim
Olsun» pilağını alayım
bir de resmini aynanın kenarına asmak için)

Hiç sevgilisi de olmamış galiba bir otobüs
durağında bekleyen
En tiz çan bakır, kalay ve fosfattan dökülür
davara tak dağlardan dağlara ulaşsın sesi
paytona tak şenaltsin yolları sesi
arabaya tak hele bir de yanında mavi boncuklar
olursa
trene tak bir gurbetten bir gurbete dolaşsın sesi
ama hep aynı cevher süzülüyor alınterinden
aynı ülüzgâr çekicin suyunda, alevin yalazında,
pazularımda

Fincan kadar bir dukkân
ocağı yak
madeni hazırla
ateşi körükle
bağlanmış bir kez nasibin, zor zanaat
vuruyorum vuruyorum vurdukça büyüyor
avuçlarımda nasır
daha yeni terlemiş bıyıklarım
büyüyor kollarımda sapına sevgilimin adını
yazdığım çekiç
vurdukça büyüyor sabır ve küçülüyor nedense
sefertasımda lokma
Bingöl'den geleli dört yıl
— Usta çayı demledim, kalay tavında

Bingöl'den geleli dört yıl
telsiz duvaksız bir külüstür ocak
körüğü pas tutmuş bir usta
sanırsın çan değil döktüğü bir yangının
izdüşümü

Gün batarken kapıyorum dükkânı

cem yayınevi

CAN YÜCEL
ölüm ve oğlum
ŞİİRLER / 12.50 TL.
Genel Dağıtım: CEMMAY
Bâbıâli Cad. 19 Cağaloğlu

Birikim 18-19/12

Misak-ı Millî'nin 1. Maddesi Üstüne

Birikim'in 2. sayısında, Kurtuluş Savaşı sorununa değinmiştik. Bundan sonra, çeşitli nedenlerle, bu konuya yeniden eğilemedik. Bunun bir nedeni, Kurtuluş Savaşı'nın yanlış değerlendirilmesi üzerine kurulmuş teorilerin, Sosyalist hareketimiz üzerindeki etkilerinin hafiflemesiydi.

Sözkonusu sayıda yayımladığımız yazılardan biri Talât Paşa'nın, Kurtuluş Savaşı sırasında, Almanya'da bir İngiliz casusuyla yaptığı konuşmaydı. Bu konuşma, Talât Paşa'nın Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa ile bağlantısı olduğunu gösteriyordu; biz de, böyle bir bağlantının gerçekten varolduğunu tahmin ettiğimizi belirtmiştik. Bu yakınlarda, İlhan Tekeli ile Selim İlkin buldukları ve *Milliyet* gazetesinde yorumlanarak yayımladıkları mektuplar, bağlantının gerçekliğini ortaya koydu.

Bu sayımızda, Mete Tunçay'ın kaleminden, Kurtuluş Savaşı ile ilgili yeni bir belge yayımlıyoruz. Konu, «Misak-ı Millî» sınırlarında, günün politikası gereği yapılan bazı değişiklikler. İlk düşünülen sınırlar Kerkük'ü de kapsarken, sonradan bu tasarıdan vazgeçiliyor. Bizce bu, sadece, dönemle ilgili nesnel bir bilgidir. Ancak, son günlerde, şoven-saldırgan tutumlarıyla Türkiye'nin bütün komşularıyla arasını bozma azminde görünen Faşistler de, Kerkük'ün Türklüğü konusunda sloganlar haykırmaya başladılar. Biz bu nesnel belgeyi yayımlarken, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Kerkük konusundaki *son kararlarının* olumlu ve gerçekçi olduğu görüşündeyiz.

1976 Nisan ayında, Siyasî İlimler Türk Derneği'nce düzenlenen «Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı» sımpozyumuna «T.B.M.M. ve Hatay Sorunu» diye bir bildiri hazırlarken ilk kez Misak-ı Millî hakkında düşünmek gereğini duydum.

Kurtuluş Savaşımızda büyük bir önem taşıyan bu belgeyle ilgili olarak, son Osmanlı Meclis-i Meb'usanı'nca (28 Ocak 1920'de) kabul edilmiş ve sonradan T.B.M.M.'nce onaylanmış olduğunu bütün tarih kitaplarında okuyabilirsiniz.

Bu yazımda, asıl, Misak-ı Millî'nın birinci maddesinin içeriği üstünde durmak istiyorum. Fakat, önce metin üstünde anlaşmamız gerekir.

Birçok kitaplara göre (örneğin, S. Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya,** cilt III, s. 18/dn.), Misak-ı Millî'nin birinci maddesi (aynen) şöyledir:

> «Devlet-i Osmaniye'nin münhasıran Arap ekseriyetiyle meskûn olup 30 Teşrinievvel 1918 tarihli mütarekenin hin-i akdinde muhasım ordularının işgali altında kalan aksamının mukadderatı, ahalinin serbestçe beyan edecekleri ârâya tevfikan ta'yin edilmek lâzım geleceğinden, mezkûr hatt-ı mütareke dahilinde (x) dinen, ırken ve aslen (xx) müttehit, yekdiğerlerine karşı hürmet-i mütekabile ve fedakârlık hissiyatıyla meşhun ve hukuku ırkiye ve içtimaiyeleriyle (xxx) muhitiyelerine tamamiyle riayetkâr Osmanlı-İslâm ekseriyetiyle meskûn bulunan aksamın heyet-i mecmuası hakikaten veya hükmen hiç bir sebeple tefrik kabul etmez bir küldür.»

Bu metin, örnek verdiğim kitapta gösterildiği gibi, Tarih Tetkik Cemiyeti'nin 1931 yılında liseler için hazırladığı **Tarih** kitabının 4'üncü cildinden alınmıştır (s. 45-46/dn.). **Tarih 4**'ten kopya edilen metinleri, bu kitaba atıf yapmasalar da, (xxx) işaretli yerde «şerait-ı» kelimesinin bulunmayışından kolayca tanıyabilirsiniz. Ama, bu kelimenin eksik olmadığı metinler de vardır (örneğin, **Olaylarla Türk Dış Politikası,** 1974[3], s. 13). Bunlarda, yukarıda aktarılan metinle hiç bir fark bulunmamaktadır.

Metnin doğrusunu ise, merhum Faik Reşit Unat'ın bir yazısında görebilirsiniz: «Misak-ı Millî (Ahd-ı Millî Beyannamesi)», **Aylık Ansiklopedi,** 1944, No. 3, s. 92-93. Unat'la benim okuyuşum arasında küçük bir fark var: o (xx) işaretli yeri «ırken ve emelen» diye aktarıyor, ben «örfen ve emelen» diye okuyorum. (Eski yazı bilenler, bunun bir nokta farkı olduğunu anlayacaklardır.) Önemli olan, Unat'ın verdiği gerçek metnin (x) işaretli yer için «mezkûr hatt-ı mütareke dahil ve haricinde» demesidir ki, sonradan bunun yalnız «dahilinde» biçimine sokulmasının, **zuhul** değil, **kasıt eseri** olduğu düşünülebilir.

Merhum Unat, Misak-ı Millî'nin, Osmanlı Meclis-i Meb'usanı'nın gizli bir toplantısında kabul edildiğini yazmaktadır. Buradaki «gizli toplantı» sözünü, «celse-i hafi»diye anlamamak gerekir; çünkü o gün Osmanlı Meclis-i Meb'usanı hafi ya da alenî, herhangi bir toplantı yapmamıştır. Demek ki, gayriresmi bir toplantı sözkonusudur. Misak-ı Millî'nin bu tarihten 20 gün sonra Meclis-i Meb'usan'da açıklanışını, tutanaklardan şöylece izleyebilirsiniz:

MECLİS-İ MEB'USAN ZABIT CERİDESİ

11. İnıkat, 17 Şubat 1336 Salı
s. 114-115.
İkinci celse
Saat 3 Dakika 30
(Reıs: Birinci Reis Vekili Aydın Mebusu Hüseyin Kâzım Beyefendi)

Siyasiyat

Ahd-i Millî Beyannamesi

Reis — Edirne Mebusu Şeref Bey'ın bir takriri var, okuyorum:

Meclis-i Meb'usan Rıyaseti Celilesine

Ahd-i Millî'nin parlamentolara ve umum matbuata tebliğ edilmesini ve tercihan müzakeresini teklif eylerim. 18 (!) Şubat 336

Edirne Mebusu Şeref

Reis — Bu teklifi kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın: kabul edilmiştir. O halde arize-i cevabiye müzakeresini tehir ediyoruz efendim.

Mustafa Arıf Bey (Kırk Kilise) — Takrirdeki müzakereden maksat nedir efendim? «Ahd-i Millî»nin matbuata tebliği teklif ediliyor, Heyet-i Muhtereme de kabul ediyor. Şu halde divan-ı riyaset tebliğ eder. Müzakereye hacet yoktur efendım.

Reis — Zapta geçmek için herhalde okunması lâzım gelir. Bu beyanname bütün Millet Meclisi namına bir takım beyanat ve tezahürattır. Bunu okumamak nasıl olur? Müzakere etmeyeceğız, yalnız okuyacağız efendim. (Okunsun sedaları)

Ziya Bey (Erzurum) — Reis beyefendi, elsine-i ecnebiyeye tercümeleri de yapıldı mı efendim?

Reis — Evet yapıldı efendim.

Şeref bey (Edirne) — Muhterem arkadaşlarım, devair-i intihabıyeden müntehiplerimiz bizi gönderdiği zaman hepimizin dûş-ı tahammül ve hamiyetine bir yük yüklettl. Altı asırdır, makam-ı satvetinde seyf-i sarim-i adaletine dayanarak kaimen duran bu mina-i saltanatı, etrafında bütün efrad-ı ümmeti ve tarihi ve dini ve her vechile mahfuz kalan hukuku ile beraber, şuraya gelen ve milletin zübde-i irfan ve kemalâtı olan rüfeka-i muhteremenin bütün vicdan ve imanıyla müdafaa etmesini tekellüf eyledi ve siz de kabul ettiniz ve öyle geldiniz. İşte buraya geldiğiniz gün hepimizin hararetle çarpan tekmil yüreklerinde, dımağlarında bır fikır hasıl oldu. İçimizden herhangi bır hamiyetli arkadaşımız sulh deyince bütün yüreklerden kopan seda, hepsini bir yere topladı ve nihayet bütün vicdanlar hep bir yere geldi. Ortaya şu peyman-ı müebbed-i millî çıktı, bu bir mısak-i millîdir ki, altı asrın şihabe-i mevcudiyetini sırtında taşıyan tarihimizin vekayi-i hıyresine şimdi Meclis-i Millî öyle bir azim ve iradetle bunu kaydederken mâzîsinin metin, parlak günleri kadar istikbalin de İnşaen milletimiz için ümid ettiğimiz ve devletimiz için beklediğimiz en parlak günlerini ihzar etmiş olacağız (inşallah sedaları). Efendiler, biz Türkler ve Müslümanlar esasen «demokrat» bir milletiz. Hiç bir vakit yükselip aşağıda kalmış bir tabakayı çiğnemek katiyen bir Türk'ün aklından geçmemiştir. Şu halde nasıl ki, bizim inandığımız, iman ettiğimiz din, bir mihrap arkasında, bir imamın arkasına düşerek, bir muktedabıhin ardına geçerek bızı böyle bünyan-ı mersus gibi toplarsa işte orada, bütün âlem-i İslâmda, bütün Müslümanlar'da ve bütün Türkler'de câri olan bu, aynı müsavattır. Bu kadar müsavat ve adalete riayetkâr olan ve böyle en derin hislerle daima yanyana ve birlikte yürümeye azmetmiş bir ümmet ve millet şu son günlerde ezilen hukukunun tebahını, emin olunuz efendiler, ne Allah ve ne de insaniyet terviç eder. Biz hiç bır şey istemiyoruz; ancak hakk-ı sarihimizi istiyoruz. En tabiî, en bedihî hakkımız olan yaşamak hakkının bızden nez edilmesini Cenabı Hak takdir etmemiştir. Onun için peyman-ı milliyi şimdi okuyacağım ve bunun bütün muzdarip beşeriyete bir yövm-i huzur vermek için bu cidal-i muhimmi meydana getiren ve nihayet galiplerin netıcede insanları çiğnemek ve esir yaşatmak istemedıklerini ilân eden bütün Avrupa düvel-i mütemeddinesi parlamentolarına tebliğini teklif ediyorum (Bravo sedaları, alkışlar).

«AHD-İ MİLLİ» BEYANNAMESİ SURETİ

«Osmanlı Meclis-i Meb'usan âzâları istiklâl-i milletin, haklı ve devamlı bir sulhe nailiyet için ihtiyar edebileceği fedakârlığın hadd-i azamisini mutazammın olan esasat-ı âtiyeye tamimi-i riayetle mümkünittemin olduğunu ve esasat-ı mezkûre haricinde payidar bir Osmanlı saltanat ve cemiyetinin devam-ı vücudu gayr-i mümkün bulunduğunu kabul ve tasdik eylemişlerdir:

Birinci madde — Devlet-i Osmaniyenin münhasıran Arap ekseriyetiyle meskûn olup 30 Teşrinievvel 1918 tarihli mütarekenin hin-i akdinde muhasım orduların işgali altında kalan aksamının mukadderatı ahalısinin serbestçe beyan edecekleri ârâyâ tevfikan tayın edilmek lâzım geleceğinden, mezkûr hatt-ı mütareke dahil ve haricinde dinen örfen, emelen müttehit ve yekdiğerine karşı hürmet-i mutekabile ve fedakârlık hıssiyatıyla meşhun ve hukuk-u ırkiye ve içtimaiyeleriyle şerait-i muhitiyelerine tamamiyle riayetkâr Osmanlı-İslâm ekseriyetiyle meskûn bulunan aksamın heyet-i mecmuası hakıkaten veya hükmen hiç bir sebeple tefrik kabul etmez bir küldür. (Alkışlar)

İkinci madde — Ahalisi ilk serbest kaldıkları zamanda ârâ-i âmmeleriyle anavatana ıltihak etmış olan elviye-i selâse için leddelıcap tekrar serbestçe ârâ-i âmmeye müracaat edilmesini kabul ederiz.

Üçüncü madde — Trakya sulhüne talik edilen garbî Trakya vaziyet-i hukukiyesinin tesblti de sekenesının kemâl-i hürriyetle beyan edecekleri ârâya tebaen vaki olmalıdır. (Bravo sedaları)

Dördüncü madde — Makarr-ı hilâfet-i İslâmiye ve payitaht-ı saltanat-ı seniye ve merkez-i hükûmet-i Osmaniye olan İstanbul şehriyle Marmara denizinin emniyeti her türlü halelden masun olmalıdır. Bu esas mahfuz kalmak şartiyle

Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının ticaret ve münakalât-ı âleme küşadı hakkında bizimle sair bilumum alâkadar devletlerin müttefikan verecekleri karar muteberdir. (Alkışlar)

Beşinci madde — Düvel-i İtilâfiye ile muhasımları ve bazı müşarikleri arasında takarrür eden esasat-ı ahdiye dairesinde ekalliyetler hukuku —memalik-i mütecaviredeki Müslüman ahalinin de aynı hukuktan istifade etmeleri ümniyesiyle— tarafımızdan teyit ve temin edilecektir.

Altıncı madde — Millî ve iktisadî inkişafımız daire-i imkâna girmek ve daha asrî bir idare-i muntazama şeklinde tedvir-i umura muvafık olabilmek için her devlet gibi bizim de temin-i esbab-ı inkişafımızda istiklâl ve serbesti-i tamme mazhar olmamız üssülesas-ı hayat ve bekamızdır. (Şiddetle alkışlar)

Bu sebeple, siyasî, adlî ve sair inkişafımıza manî kuyuda muhalifiz. (Devamlı ve sürekli alkışlar)

Tahakkuk edecek düyunatımızın şerait-i tesviyesi de bu esasata mugayir olmayacaktır.»

28 Kânunusani 1336

Efendiler,

28 Kânunusani 1336 tarihinde bütün Türk ve Osmanlı tebayı teşkil eden efrad-ı milletin intihap ile buraya gönderdiği ve bütün muhabbetleriyle, bütün namus-u devlet ve milet ve dini müdafaa ve muhafaza için ittihat ve ittifak eden umum arkadaşların burada gösterdikleri azim ve imanı tevfikat-ı ilâhiye, daima kabul edecek ve daima daima muvaffak edecektir. (Sürekli alkışlar)

Reis — Bunu kabul ediyor musunuz efendim? (Umumen ve müttefikan kabul sedaları) O halde icap eden mehafile tebliğ edeceğiz efendim.

Unat'a göre, Misak-ı Millî, T.B.M.M.'nin (Sar-Gönlübol, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası 1919-38,** MEB 1973[2], s. 12'de ileri sürüldüğü gibi, 18 Haziran değil), 18 Temmuz 1920 tarihli gizli bir toplantısında benimsenmiş ve milletvekilleri bu belge üstüne and içmişlerdir. Nitekim, o tarihli tutanakları incelerseniz, kısa bir ilk celsede «harcırah ve sair mesaile ait» olmak üzere bir hafî celse kararı verilerek, dinleyicilerin çıkartıldığını, ikinci celsenin kapalı geçtiğini saptayabilirsiniz. Fakat, bundan on hafta önce, daha 9 Mayıs 1920'de de, Meclis'te İcra Vekilleri Heyeti'nin programını okuyan Dr. Rıza Nur'un «Hedefimiz Ahd ü Misak-ı Millî'ye göre istiklâldir» dediğini bulabilirsiniz.

*
* *

Gerçek metinde, silâh bırakışma çizgisinin içinde **ve dışında** kaydı olunca, bu çizginin saptanması çok önemli değildir. Yine de, kendi kaynaklarımıza göre, bunun nasıl bir şey olduğunu, Harb Tarihi Dairesi'nin yayımlamakta olduğu **Türk İstiklâl Harbi Tarihi**'nin ilk cildini meydana getiren **Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı** adlı kitaptaki bir haritadan izleyebilirsiniz.

Buradan, İskenderun - Miyadin - Musul'un

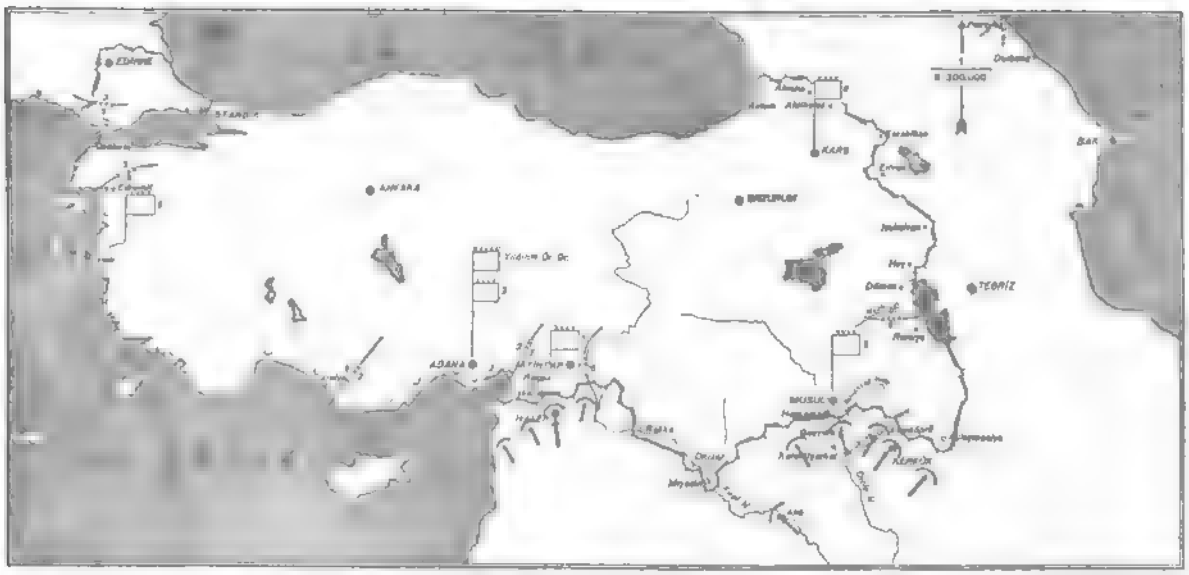

bizde kaldığı, Antakya'nın elimizde olmadığı, Kerkük'ün ise düşmanda bulunduğu anlaşılıyor.

Aslında, Mondros Silâh Bırakışması herhangi bir çizgi getirmemektedir. Bu anlaşmanın güney topraklarımıza ilişkin 16. maddesi şöyledir:

> «Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'ta bulunan muhafız kıtaat en yakın İtilâf kumandanına teslim olunacaktır. Ve Kilikya'daki kuvvetlerin intizamı muhafaza için muktezi miktarından maadası 5. maddedeki şeraite tevfikan takarrür ettirilecek veçhile geri çekilecektir.»

«Kilikya» ve «Suriye»den ne anlaşılacağı kesinlikle belli değildir. Savaşın sonunda birkaç gün Yıldırım Orduları Grubu'na komuta eden Mus-

tafa Kemal Paşa, «Kilikya»nın açıklanmasını Harbiye Nezaretinden istemiş, «Suriye» içinse, 2. ve 7. Ordulara gönderdiği 2 Kasım 1918 tarihli grup emrinde şu yorumu yapmıştır:

> «(1) Suriye hududu, Suriye vilâyetinin şimâl hududu telâkki edilmelidir. Bu hudut, Lâzkiye şimâlinden Hanşeyhun cenubundan geçerek şarka doğru imtidat eder.»

«Suriye»yi, Halep vilâyetini dışarıda bırakacak biçimde ve yalnız Şam vilâyeti diye anlayan bu emrin 2. maddesi de ilginçtir:

> «(2) İskenderun - Antakya - Cebelseman - Katma - Kilis havalisinin Türkler'le meskûn olduğu ve Halep ahalisinin 3/4'ünün **Arapça tekellüm eder Türk** olduğu her vesile ile hatırda tutulmalı ve her davada bu esas ittihaz edilmelidir.»

(Dört kelimenin altını ben çizdim.)

***

Üstünde durulmak gereken bir nokta da, Misak-ı Milli'nin 1. maddesinin «muhasım orduların işgali altında kalan» yerlerden söz edişidir. Haklı bir akıl yürütmeyle kendi birliklerimizin hâkim olduğu topraklar bizimdir, demek yerine; muhasım orduların işgal ettiği yerlerin dışında kalan topraklara sahip çıkılmıştır. Bu iki ölçüt arasında açık bir bakışıksızlık vardır ve kendi lehimize olanı seçilmiştir.

Fakat «muhasım ordular»dan ne anlamak gerekir? Yalnız İngiliz ve Fransız orduları mı muhasım ordulardır? Yoksa, Osmanlı yönetimine karşı ayaklanmış olan Arap kuvvetleri de mi, bu kavramın kapsamına girer? Bu ikinci yorumdan kaçınılmak istendiği bellidir. Nitekim, Mondros Mütarekesi'nin yukarıda aktarılan 16. maddesi için İlk İngiliz önerisi, «Hicaz, Asir, Yemen, Suriye ve Kilikya, Mezopotamya'da bulunan garnizonların en yakın İtilâf kumandanına veya Arap mümessiline teslimi»ni öngörürken, Osmanlı delegeleri, Araplarla karşı karşıya gelmemek için, bu hükmün değiştirilmesinde diretmişlerdir.

***

Hatay sorunu üstüne hazırladığım bildiride, «Misak-ı Milli'den öyle söz ediliyor ki, nerede var insan bunu bir harita sanacak» demiştim. Gerçekten de, Millî Kütüphane'nin Haritalar Bölümü'nde böyle bir harita buldum. Kanaat Kütüpanesi (İstanbul) tarafından, muhtemelen 1920 yılında, Hilâl Matbaasında bastırılarak yayımlanmış olan (boyutları: 95x62 cm.) «Yeni Misak-ı Millî Haritası», aşağı yukarı şöyle bir şey:

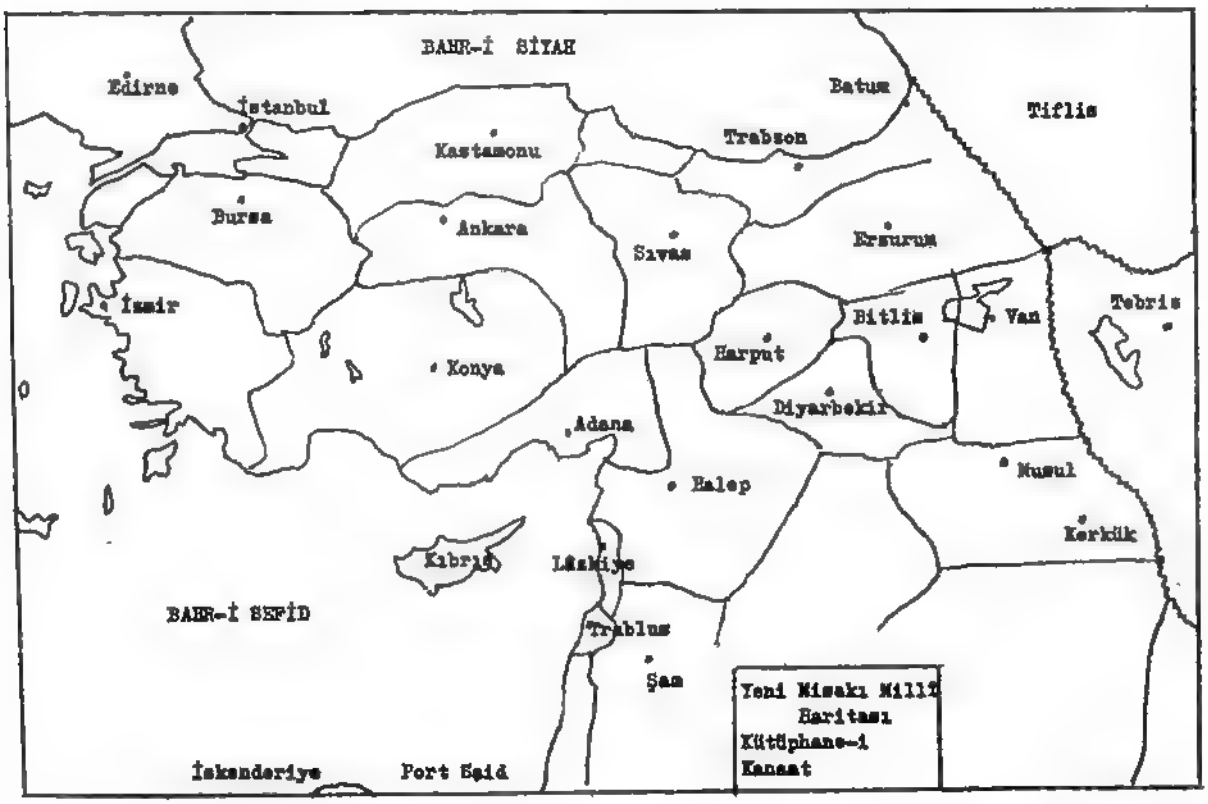

Vilâyet sınırları kırmızı çizgilerle gösterilmiş; nokta noktalarla bağlı ve bağımsız livalar da işaretlenmiş, ama onları kopya edemedim. Bu haritanın ilginç yanı, Misak-ı Millî gereğince, İskenderiye - Port Said hizasına kadar olan Suriye - Irak - Lübnan - Filistin toprakları üstünde hak iddia ettiğimizi açıkça göstermesidir. Oysa, bize, Misak-ı Millî'nin harfi harfine gerçekleştirildiği söylenir: hattâ Lausonne'dan sonra ayrı bir anlaşmayla yitirdiğimiz Musul bile unutturulmak istenir.

Belki, bu haritanın önemli bir kanıt olmadığı, son bir iki yılda piyasaya çıkan birçok «Kıbrıs-Türktür» haritasına benzediği ileri sürülebilir. Fakat böyle olsa bile, nasıl o Kıbrıs haritaları, 1974-75 yıllarında kamuoyumuzun Kıbrıs'ın tümünü isteme eğilimini belirtmek bakımından sosyolojik bir anlam taşırlarsa, «Yeni Misak-ı Millî Haritası»nın da, 1920 yılına ilişkin bir gösterge olduğu yadsınamaz — üstelik, dayandığı metin, bu gibi bir yoruma pekâlâ elverişlidir.

Amacım yanlış anlaşılmasın: ben bu Arap çoğunluklu ülkeleri neden elimizden kaçırdık diye hayıflanmıyorum; yalnız, hükümetçe birçok sorununun temellendirilmesinde kullanılan Misak-ı Millî'nin bir efsaneden pek başka bir şey olmadığını göstermeye çalışıyorum. İngiliz Elçiliği İşgüderi (Maslahatgüzarı) Henderson'un 25 Temmuz 1922 tarihli **İkdam** gazetesinde aktarılan «Misak-ı Millî belki güzel bir tumturaklı sözdür» yargısı, çok da haksız olmasa gerek (Jaeschke, **Kronoloji**).

Tarihçi bir dostumla konuşurken, bana Misak-ı Millî'nin kapsamının işlemsel bir tanımının şöyle düşünülebileceğini söyledi: son Meclis-i Meb'usan için hangi livalarda seçim yapıldığına bakarsak, gerçek bir Misak-ı Millî haritası elde edebiliriz. Şunu da ekledi: galiba, bu Meclis'e Antakya'dan meb'us seçilmemiştir, ama Kerkük'ten (Şehr-i Zor), Musul'dan, Gümülcine'den, hattâ Kıbrıs'tan meb'uslar seçilmiştir.

Ne yazık ki, son Meclis-i Meb'usan'ın tutanaklarındaki intihap mazbatalarını tasdik kararlarında ve tahlif listelerinde, bu seçim çevrelerinden gelen meb'uslara rastlanmamaktadır. Hattâ, (M. Gologlu'nun **Üçuncü Meşrutiyet** adlı kitabının eklerinin incelenmesiyle de anlaşılabileceği üzere) bugünkü sınırlarımızın içinde kalan yerlerden bile, Antakya şöyle dursun, Adana vilâyetinden ve bu vilâyete bağlı üç livadan (Mersin, Kozan, Osmaniye) da meb'us gelmemiştir.

■

abidin nesimi yücel yayınları
TÜRKİYEDE
SOSYALİZMİN
TEORİK
SORUNLARI
P.K. 401 ist.
yücel yayınları

ŞİİRLER

SEVDA ŞARKILARI

I
sonbahar sarısı hüzün
yelpaze kirpiklerin gölge
pirinç damlalar döken bulutlu gözlerine
belliki özleyişin dizginleri çekiyor soluğunu
belliki adımların şaşkın şafağında tutkunluğun
kaçak sevgilerin coşkusuyla çırpınırken
gönlümüz
ve uçuşurken saçlarımız
serin seher yelleriyle

II
balığın pullarıyla
kelebeğin kanadıyla süslemişim düşünü
yıldızları gök boyu seyretmenin yasağında
ve şarap gibi mayalandırmışım sevdanı sinemde
açlığın baş döndürmesi gibi sevmişim ben seni

III
su ışıkla sevişir hani
arı çiçeğe bezenir
buğday yüklenir karınca
hani bereket yaratırlır fabrikada ve tarlada
bilirsin
ben seni oyle düşünmüşüm işte
kan alırken kırmızıdan mor
mor kırmızıyla karışırken
duvara astığın kilimde

IV
bir türküdür dilimde
bir ninnidir
bir ağıttır çok yıldızlı gecelerde
titreşen yüreği konuşan sesin
bir pınardır pırıl pırıl
bir umuttur sonsuz
ve bir sıcaktır soluğun buz tutmuş gecelerde
soluğuna sığınmışım ben senin

V
doğan günün
içindesin bilirim
batan günün
içindesin bilirim
alev açan kor
için için yanan erguvan ağacının dalları
akşamda
akşamda bulut yanık
akşamda keder
akşamda büyü
akşamlarla andım seni
beni uyanasın diye şafaklarda
beni uyanasın

VI
sende bir saçı kınasın
gözleri bin bebeğin güldüğü yakut
dudakları gelincik
ve sedef dişleri
ve mercan
ve inci
aktan ve aydınlıktan oluşmuş
aktan ve aydınlıktan

VII
ağarırken tan
en esrik sarhoşu olurum ben
ovaların
vadilerin
dağların
ve harman yerinin
halay yerinin
ateş çevirmenin çocukça
sevinci sarar benliğimi baharda
yellerle esen
sularla gürleyen

VIII
buram buram terleyen
alınlarda ışıyor güneş
ufukları aşıyor güneş
yana yana
döne döne
sonsuzluğa taşıyor güneş
yüklenmiş de sevdamızı
dillere destan olup
dillere destan

IX
özlemiş can
özlemiş candan seni
ekmek kokusu gibi
toprak kokusu gibi
şarap kokusu gibi
ve dallarına asıldığı ağaçlar
yelelerine sarıldığı al atlar

gönlümün alanlarında zıplayan taylar gibi
özlemiş can
özlemiş candan seni
özlemiş

X
izlemiş
gözlerimiz güneşi
günçiçeği gibi gün boyu
bundadır ki al yeşil yapraktır bizim sevdamız
etle tırnağın arası topraktır bizim sevdamız
nice filizlerin
nice fidanların
nice dalların
büyüdüğü boy boy
soy soy
gümrah gullerin açtığı
gümrah güllerin

XI
ellerin
öpülesi
tapılası
sevilesi
ellerin
onları anlatmalıyım birde
devşire devşire derişini
eğire eğire örüşünü
çözüşünü içimdeki düğümü hünerle
çizişini damlaya gömülmüş kirpiğini bir çocuğun
ve yazışını sevda sevda
şafakta toprağı kucaklamasını demirin

XII
kömürün
karası gözlerin gülsün
gülsün dudaklarının dişlerin
tomurcuk tomurcuk çiçeklensin gamzelerin
yoksa duman kuşanır dağlar
ay bulutları örtünür yüzüne
ve suya hüzün düşer bilesin

XIII
uykuya hüzün düşer bilesin
düşler kararır
yaprak sararır
sonbaharında ömrümüzün
yorula yorula yaşadığımız
dokuz doğurduğumuz durağında
terle yoğurduğumuz
acılar harmanı
umutlar harmanı
sevinçler harmanı
yele verip savurduğumuz
bu toprağın canlarına

XIV
can denince sen gelirsin aklıma
çocuk bahçelerin gelir
çocuk yuvaları
gelincik tarlaları
ve ağaçlar yaprakları yemişleri bülbülden
ve her dilden insanın türküsünü söyleyişin gelir
insan denizinde eriyen kadın
yürüyen kadın
alanda al yazması alnında
aklımı ala ala
fikrimi çele çele

XV
bir kuş konmuş bir dala
gagasından kan akar
gozleriyle konuşur
özleyişi can yakar
yüreğinde gün ışır
bir kuş konacak gule
kuş güle güle güle
koş güle güle güle
düş güle güle güle
eş güle güle güle

ŞAFAKKONDU

geldi bir gecekondu
gece kondu
bu kentin kenarına

geldi bin gecekondu
gece kondu
bu kentın kenarına
geldi bır adam kondu
gece kondu
bu kentın kenarına
geldi bin adam kondu
gece kondu
bu kentin kenarına

geldi bir kadın kondu
gece kondu
bu kentın kenarına
geldi bın kadın kondu
gece kondu
bu kentin kenarına

geldi bir çocuk kondu
gece kondu
bu kentin kenarına
geldı bın çocuk kondu
gece kondu
bu kentin kenarına

bin yıllık bir düş gibi
bir alıcı kuş gibi
geldi bir şafak kondu
şafak kondu
bu kentin kenarına
geldı bir şafakkondu
şafakkondu
bu kentın kenarına

gece uçtu

SU

— su için —

DONA DONA UYUR SU
DÜŞÜNDE BUHAR OLUR
COŞARDA BAHAR OLUR
DAMLA DAMLA BÜYÜR SU

MARXENGELSLENİN

çığlar devriliyor çığlar
çığ
çığ
üstüne
dağlar devriliyor dağlar
dağ
dağ
üstüne
çağlar devriliyor çağlar
çağ
çağ
üstüne
ve her gün yeniden doğuyor
balçıkla sıvanmayan güneşi
yedi iklimin
dort köşenin
MARXENGELSLENİN

kırbacın zoruyla koşan
sabrın duvarını aşan
at gemi azıya almış
at gemi
at gemi
yardan geçiyor
rüzgârla kamçılanmış gözleri
yere gelmeden dizleri
zordan geçiyor
soluk soluğa
ter içinde
önder içinde
nefer içinde
proleteryanın
MARXENGELSLENİN

bir yanda durulurken sular
kurulurken yeniden dunya
dalga dalga kucaklarken adalan bır yanda deniz
bir elinde bayrak
bir elinde kitap
dilinde türkü
işçinin köylünun
MARXENGELSLENİN

aktığı okyanus insan ırmağının
dolanı dolanı ulke ülke
ulanı ulanı halka halka
cephede yıldızı kurtuluş bayrağının
alnında yanan her neferin
gönlünde yanan her neferin
MARXENGELSLENİN
eksen olmuş yıldıza
gezegene aya eksen
eksen güneşe
dönene
devinene
yanana
eksen
evrim biter
devrim tüter
ocak ocak dört bucak
terin içinde
içinde kanın

MARXENGELSLENİN
enlem enlem
boylam boylam
dokumuşlar dokusunu dünyanın
ustası olarak dünün
ustası olarak günün
yarınların ustası

MARXENGELSLENİN
doğada kanun
toplumda kanun
insanda kanun
MARXENGELSLENİN
MARXENGELSLENİN

YEL ESTİKÇE

mor duman duvak
yağmurlar teli
ırgalan kavak
ırgalan selvi
yel estikçe
el değdikçe
bir zaman
yaprağın perde
yastan mı selvi
yeprağın yerde
yastan mı kavak
yel estikçe
el değdikçe
bır zaman
tan'da güneşi
selamla kavak
sen de güneşi
selamla selvi
yel estikçe
el değdikçe
bir zaman
toprak maviye
erişsin selvi
yaprak maviye
karışsın kavak

yel estikçe
el değdikçe
bir zaman
ey serin selvim
akça kavağım
okşasın bizi
golgeniz sizin
yel estikçe
el değdikçe
bir zaman

LOKOMOTİF

—demir yolu işçilerine—

figan figana bağlı
okyanuslar titreşiyorsa mavi mavi
çiçekler dölleniyorsa türkü türkü
dalgalanıyorsa yeleleri afrikada aslanların
ve bulutlar savruluyorsa göklerde harman
harman
damla damla öpüyorsa toprağı yağmur
figan figana bağlı
vagon vagona bağlı
kara kara
sıra sıra
ordu ordu akışan ay ışığında
lokomotifin peşinde
peşinde lokomotifin

en büyük ateş böceği gecede tren
duman duman
buhar buhar
çıngı çıngı
soluyan
çağların köprüsü çağlayanı çağların
yürüyen
kaynayan
yanan
sıcağında volkan volkan yüreğin
ocağında volkan volkan yüreğin
ateşçinin elleriyle
elleriyle ateşçinin
gözleri köz
kirpikleri alev ateşçi
kömürle besliyor külleri
omürle besliyor yolları
raylar kolları
kolları raylar
hasret hasret gerilmiş
dünyamıza sarılmış
dost çenberi
dost eli
dağları delen tünel tünel
kanal kanal
köprüler kuran sulara
kıt'alar kavuşturan karınca karınca kararlı
—karınca kaderince değil—
demirden destan yazan yol yol
demirden direnç
karınca kümeleri serpilmiş
ovalara
tepelere
dağlara
ellerinde kazma kürek
yürekleri çatal yürek
özleri kahraman
gözleri kahraman
kahraman tırnakları dişleri
demir döşemek işleri
yaşamak insanca işleri
yaşamak insanca

gözleri ufku içiyor makinistin
ve makasçı hat yeniliyor habire uykulara inat
bir istasyon
bir istasyon daha
daha
daha
daha
yaklaşıyor sabaha
yolculuktan bıkmadan
raylarından çıkmadan
çıngısıyla
soluğuyla
sesiyle
yaklaşıyor sabaha
ve ibiği kanıyor şafakta bir horozun
horoz ötüyor upuzun
upuzun

Yeni Emperyalizm Teorileri

Birikim'in ilk sayılarından bu yana, emperyalizm üstüne teorik inceleme yayımlayamadık. Bunun başlıca nedeni, bu konuda yeterince çabuk hazırlanamamamız oldu. O sıralarda elimizde hazır olan bazı incelemeler kaza sonucu kayboldu, yeniden yetiştirilemedi. O günlerde daha âcil görünen bazı sorunlar âcilliklerini kaybetti. Başka etmenler de bir araya gelerek, emperyalizm üstüne yayınımızı seyrekleştirdi.

Bu sayıda, emperyalizm konusunu yeniden ele alıyoruz; önümüzdeki sayılarda da bu soruna eğileceğiz ve ayrıca, «ulus ve ulusçuluk» konusu ile bağlantı kuracağız.

Bu sayımızda gördüğünüz yazıların ikisi de, *New Left Review*'da yayımlanmıştı. Warren'ın yazısı 81. sayıda, bunun bir eleştirisi olan Emmanuel'in yazısı ise, 85. sayıda. Emmanuel'i, *Birikim*'in ikinci sayısında yayımlanan «Kolonyalizm ve Emperyalizm» adlı incelemesinden de hatırlayacaksınız. O incelemesinin tanıtmasında da belirttiğimiz gibi, Arghiri Emmanuel *Eşitsiz Mübadele* (L'échange Inegal) adlı hacimli kitabın yazarıdır ve emperyalizm konusunda «orijinal» tezleri vardır. Bill Warren ise, bildiğimiz kadarıyla, Britanya Komünist Partisi'nin bir üyesi. Ama ileri sürdüğü görüşler, partinin ortodoks görüşlerinden bir hayli farklı.

Yayımladığımız bu iki yazının da, içeriğine katılmıyoruz. Warren'ın tezi bizce, birkaç önemli sapmanın bir gelişimi. Emmanuel'in ona yönelttiği eleştiri, yer yer doğru; ama Emmanuel'in kendisinin emperyalizm anlayışı da bizce Warren'inkilerden hiç aşağı kalmayan sapmalarla dolu. Dolayısıyla bu iki yazının yan yana gelmesi sonucu, bir yanlış düzeltilmiyor, bir yanlışın yanına bir başka yanlış konuyor.

Bunları söyleyince, okurun hemen aklına gelecek bir soru var: o halde niçin bu yazıları yayımlıyorsunuz? Açıklayalım. Birkaç nedeni var bunun.

Birincisi, sadece bilgi aktarmakla ilgili. Dünyada Marksistlerin tartıştıkları sorunları, doğrudan doğruya aktarmak ve tanıtmak kaygısı.

Belli bir konuda ortaya atılan bir görüş, ne kadar «orijinal» olursa olsun, o konuya karşı belli bir tutumun sonucudur. Bu tutum, bir başka ülkede başka gruplara veya kişilere de çekici gelebilir. Nitekim, bu sayıda yayımladığımız yazılarda savunulan görüşlerin benzerleri Türkiye'de de vardır ve yakın gelecekte daha yaygınlaşabilir. Bunların şimdiden ele alınıp tartışılmasında, yanlışlarının gösterilmesinde, yarar vardır.

Ayrıca, yanlışları tartışmanın, doğruları pekiştirmeye yaradığını da söylemeli. Burada da, gerek Warren'ın, gerekse Emmanuel'in tezleri, bizim emperyalizm anlayışımıza bir çeşit meydan okuma gibi ortaya çıkıyor. Ama bu tezleri inceler, eleştirirken, kendi anlayışımızı eskisinden daha tutarlı ve sağlam biçimde yeniden kurmamız mümkün oluyor.

Bu bakımdan, herhangi bir konuda ortaya atılan «sivri» görüşlerin de, belli bir faydaları oluyor. Eski, yerleşmiş sorunsalları sarsıyor bunlar; kimi zaman, yanlış bir görüş bile, eski sorunsalın aksayan

bir yanından kaynaklandığı için, o aksaklığın giderilmesine yarıyor. Böylece, teorik görüşün, başka teorik görüşlerle bir çeşit yarışarak, sürekli taze kalması sağlanıyor.

Warren'la Emmanuel'in görüşleri de, emperyalizm üzerine eski teorik sorunsalın aksadığı bazı noktalar üzerine kurulmuştur. Bu anlamda, her ikisinin de çıkış noktasında belli bir haklılık bulunabilir. Ne var ki, bizce haklılıkları bu noktada kalıyor, daha ileri gidemiyor.

Warren'ın çok uzun olan yazısını kısaltarak ve ana hatları belli olacak şekilde bırakarak yayımladık. Temel tezlerini kısaca özetleyelim şimdi. Warren'a göre emperyalizm, kapitalizmin geçici bir evresidir. Kapitalizmin, belli tarihî koşullar altında aldığı bir biçimdir. Dünyadaki işleyişi, geri kalan ülkeler açısından, sanıldığı gibi kötü, olumsuz olmamıştır. Çünkü emperyalizmin sermaye ihracı, gittiği yere hareketlilik taşımıştır. Böylece, emperyalizmin misyonu, «dünyada kapitalist sistemi yaymak ve üretici güçleri ilerletmek» olmuştur.

Emperyalizm bu misyonu yerine getirdikçe, gittiği yerlerde kapitalizmin kurulmasına yol açmıştır. Bu kurulanlar, tabiî, «ulusal kapitalizmler»dir. Böylece, emperyalizm, gittiği yerde, kendini yok edecek çelişkinin de tohumunu atmıştır. Çünkü şimdi her yerde ulusal kapitalizmler ilerlemekte, dolayısıyla emperyalizm de gerilemektedir.

Teorik çerçevesini bu temeller üzerinde kuran Warren, bundan sonra çeşitli rakamlar, istatistik veriler göstererek, «azgelişmiş» diye tanınan ülkelerde büyük bir ekonomik büyüme görüldüğünü kanıtlamaya çalışıyor. Azgelişmiş ülkeler sanayileşiyor, «başarılı kapitalist gelişme» yoluna giriyor, v.b. Böylece «endüstriyel güçleri» artan azgelişmiş ülkeler, zamanla bu ekonomik temele tekabül edecek siyasî gücü de kazanıyor, siyasî bakımdan da bağımsızlaşabiliyorlar.

Görüldüğü gibi, emperyalizm konusunda şimdiye kadar görmeye alıştığımız yaklaşımlarla radikal biçimde ters düşen bir anlayışa sahip Warren. Bu ters anlayış kendi başına çok önemli olmayabilir, çünkü eski teorik sorunsalda bir yetersizlik varsa, bunun yerine konacak yeni teorik sorunsal birçok bakımdan farklı olacaktır. Ancak, Warren'ın anlayışının, eski anlayışa göre tersliği kadar, kendi içindeki tersliği de önemli bizim için. Aslında, Warren'ın eski yetersiz sorunsalı değiştirdiği de söylenemez. Sadece denklemdeki değerlerin yerlerini değiştirmiştir. Böylece, eski yanlışlığı aşma yolunu kendi kendine tıkamıştır. Ortaya çıkan sonucun, eskisinden daha ileri değil, daha geri olması da bundan ötürüdür.

Biz Warren'ın yazısına, yazının içerdiği teze, kendi sunduğu ampirik kanıtları, verdiği rakamları eleştirerek karşı çıkmayacağız. Çünkü bu çeşit ampirik kanıtlar, teorik bir görüşün, kendi kendini geliştirirken bulduğu şeylerdir. Görüş, kanıtlarını da kendi doğrultusunda oluşturur. Dolayısıyla sorun kanıtlara karşı kanıt getirmekten çok, kanıtları üreten *teorik görüşün* temelinde yatan ilkeleri çürütmekte düğümlenir. Şüphesiz, «ampirik kanıt» konusunda da bazı şeyler söylenebilir. Örneğin, Warren'ın azgelişmişliğin gelişmeye dönüşmesini ispatlamak için verdiği rakamlar, genel ekonomik büyüme ile ilgilidir. Bu *genel* büyüme, sınıflar ve bireyler arası üretim ve gelir dağılımı ilişkileri açısından ele alındığında, bize çok daha değişik bir manzara gösterecektir. Ama biz şimdi bunları irdelemeyi bırakarak Warren'ın görüşünün teorik temellerine gelelim. Bunun için de, eski ortodoks sorunsalı ele almak gerekiyor.

Emperyalizm konusunda eskiden beri birden fazla anlayış vardı. Bugün, olayın kendisinin, olgunlaşmanın daha ileri bir aşamasında olmasından ötürü, eskiden çok açık seçik belli olmayan görüş farklılıkları, daha kalın çizgilerle kendilerini gösterebiliyor. Dolayısıyla da, Marksist terminolojinin hâkim olduğu geniş bir alan içinde, birbirinden tamamen ayrı emperyalizm anlayışlarına raslayabiliyoruz. Şu anda konumuz Warren'ın temsil ettiği anlayış olduğu için, biz *bu anlayışın yadsıyarak içinden çıktığı anlayışı* ilk planda ele alacağız. Bu tesbitleri yaparken, kendi ülkemizde bilinen emperyalizm modellerine rahatlıkla başvurabiliriz. Sorunsallar arası gidiş gelişlere, Türkiye'nin geçmiş pratiğinden örnekler verebiliriz.

Emperyalizm konusunda kurulmuş klasik modellerden biri, emperyalizmi, üretici güçlerin gelişmesini engelleyen, durduran, böylece ekonomik gerilik ve buna tekabül eden politik gericilik üreten bir sistem olarak görür. Türkiye'de kaba çizgileriyle «Millî Demokratik Devrim» anlayışı bu modelin tipik bir örneğidir.

Buna göre, emperyalizm, geldiği ülkede bir «işbirlikçi burjuvazi» yaratır. Bu işbirlikçi burjuvazi, aşağı yukarı, emperyalist ülke sermayesinin acentalığını yapar. Bu nitelikte kişiler bir sanayi kursa bile, kurulan sanayi, *dışa bağımlıdır*. Dışarı ise, daha geri bir ülkenin gelişerek sanayi alanında kendine rakip olmasını istemeyeceği için, bu ülkedeki endüstriyi gelişme dinamiğinden yoksun bırakır. Bunun yolu, endüstriyi, daha baştan, bir «montaj ve ambalaj» endüstrisi olacak şekilde sınırlamaktatır. Böylece, azgelişmiş ülkenin endüstrisi, son analizde, emperyalist ülke endüstrisinin ürünlerini monte eder, ambalajlar, bundan daha ileri bir faaliyet gösteremez.

Ekonomik faaliyeti bu sınırda tutmak için, bu yapıya uygun bir «siyasî iktidar» gereklidir. Böyle bir iktidar, ülkeyi her bakımdan dış bağımlılık altında tutmaya hazır olmalıdır. İşbirlikçi burjuvazi doğal olarak bu hizmeti sunmaya hazırdır, ama böyle bir iktidarı perçinlemek için, toplum yapısında kendine müttefikler bulması gerekir. Böyle bir iktidarın en doğal müttefiki, feodal beyler olabilir. Çünkü onların da, ülkedeki üretici güçleri geliştirmek gibi bir kaygıları yoktur ve toplumdaki en gerici sınıf olarak, gerici iktidara en fazla yakışacak kesimi meydana getirirler. Dolayısıyla, feodalizm ile emperyalizm arasında doğal ve yapısal bir ittifak vardır.

İşte, sözkonusu emperyalizm anlayışına göre, azgelişmişlik yapısının analizi. Bu yapıya karşı önerilen devrimci strateji de, doğal olarak, bu analizin ögeleri üzerine kurulacaktır.

Hâkim sınıflar koalisyonu içinde ağır basanı «işbirlikçi burjuvazi» olduğuna göre, bu kesimin karşıtı, yani «millî burjuvazi», yapıya karşı konulacak devrimci strateji içinde yerini almalıdır. Teorinin aldığı biçimlere göre, «millî burjuvazi», ya anti-emperyalist mücadelenin müttefiklerinden biri, ya da bu mücadele süreci içinde kolaylıkla nötralize edilebilecek, sempatisi kazanılabilecek bir kesimdir. İşbirlikçi burjuvazinin politik müttefiki feodaller olduğuna, ülkenin varolan yapısının belirlenmesinde feodalizmin önemli bir yeri olduğuna göre, feodalizmin tasfiyesi, yani köylüler için bir toprak devrimi (veya «reformu») programı, ana birleştirici etmen olacaktır. Öte yandan, millî burjuvaziyi stratejik ittifak içine alma zorunluğu, anti-kapitalist sloganların geri plana alınmasını gerektirecektir. Proletaryanın partileşmiş olduğu bir ülkede, mantıken, proletaryanın bu stratejinin *aşamalar* ilkesine uyarak, kendi anti-kapitalist programını yumuşatması gerekecektir. Henüz böyle bir partileşme olmayan bir ülkede ise (Türkiye'de o dönem-

de söylendiği gibi) partinin kurulması demokratik devrim aşamasından *sonraya* bırakılacaktır.

Tezi oldukça kısa bir biçimde özetledik, ama ortaya bir şematizm çıkıyorsa, bu, özetin kusuru değil, teorinin kendi şematizminin yansıması.

Bu tezi dünya çapında geliştirenler (örneğin, teorik görüşlerini değiştirmeden önce Baran ve Sweezy), teorilerini bazı somut modellerden yola çıkarak kuruyorlardı. Özellikle on dokuzuncu yüzyıl sonlarında ve yirminci yüzyıl başlarında Çin, böyle bir teoriye kaynak olacak model olarak düşünülebilir. Ama gerek Çin, gerekse benzer yapıya sahip başka ülkeler, dünya konjonktürünün belirli bir somut anında böyle özelliklere sahiptiler. Dolayısıyla, bu teoride tesbit edilmiş özelliklerin, emperyalizmin gelişmesinin belirli bir anındaki özellikleri yansıttığı söylenebilir. Oysa teori, bunları, emperyalizmin değişmez özellikleri olarak sunmaktadır.

Yukarıda Baran ve Sweezy'den söz etmiştik. Onlar, böyle bir durumun bilincine varıp görüşlerini değiştirdiler. Bugün de (şimdi Andre Gunder Frank da çok değişik temellerden kalkarak Sweezy'lerin son teorik tutumuna geliyor) «azgelişmiş ülkede gelişmenin azgelişme ürettiğini» söylüyorlar. Yani, azgelişmişlik yapısına özgü çarpıklığın, kapitalist gelişmeyle de aşılamayacak bir yapısal özellik olarak kendini yeniden ürettiğini ileri sürmüş oluyorlar. Bu, daha önceki teorik görüşe oranla, emperyalizmin tarihî değil de yapısal ögelerini tesbit etmek bakımından daha olumlu bir adım. Gene de doğruluğu tartışılabilir, ama eskiden tamamen *statik* diye yorumladıkları yapıda bir *gelişme* olduğunu kabul ediyorlar. Tabiî, devrimci strateji konusundaki görüşleri de epey değişmiş oluyor.

Baran-Sweezy okuluna görüşlerini değiştirten başlıca öge, başka çevrelerde de klasik azgelişme sorunsalının temellerini sarstı. Bu öge, azgelişmiş ülkelerde inkâr edilmez derecede göze çarpan ekonomik büyüme olgusudur. Bütün klasik ölçütlere göre, yabancı sermayeyle, emperyalist metropollerle işbirliği var, ama aynı zamanda ekonomik gelişme de var. Şu halde emperyalizm, önceleri sanıldığı gibi mutlak durgunluk yaratan, üretici güçlerin gelişmesini kesinlikle önleyen bir sistem değil. İşte Warren'ın teorik sorunsalında da, bu düşüncenin başlangıç noktası olduğunu söyleyebiliriz.

Warren, sözünü ettiğimiz ekonomik gelişmeyi görüyor ve buna dayanarak, emperyalizmin, azgelişmiş ülkeler için olumlu sonuçlar verdiğini iddia ediyor. Aslında, nesnel toplumsal gelişmeden söz ederken, «*iyi* bir gelişme» veya «*kötü* bir gelişme» gibi değerlendirmeler yapmak, düpedüz saçma olabilir. Böyle değerlendirmeler yapılabilir, ama o zaman gelişmenin hangi devrimci perspektif için «iyi» ya da «kötü» olduğunu çok açık biçimde belirtmek gerekir.

Warren'ın karşı çıktığı emperyalizm anlayışı, «ekonomist» diyebileceğimiz bir temele dayanmaktaydı. Emperyalizm kötüydü, çünkü ekonomik bir statiklik yaratıyordu. Politik düzeyde varolduğu söylenen gericilik ise bunun hem dolaysız bir uzantısı, hem de tamamlayıcısıydı. Warren, temelde yatan bu ekonomist mantığı değiştirmiyor; değerleri değiştiriyor. Emperyalizm, ekonomik gelişmeyi durdurucu sayıldığı için kötüydü; şimdi, ekonomik gelişmeye yol açabildiği anlaşıldığı için, iyi.

Warren buradan bir adım daha ileri gidiyor ve emperyalizmle ulu-

sal kapitalizmi, birbirini dışta bırakan iki kutup gibi koyuyor. Yani, ulusal kapitalizmin olduğu yerde emperyalizm olamıyor, emperyalizmin olduğu yerde de ulusal kapitalizm barınamıyor. Anca.., emperyalizm, kapitalizmin devamı olarak gittiği yerde kapitalizm yarattığı için, zamanla ulusal bir kapitalist ekonominin üzerine oturabileceği üretici güçler temelini hazırlıyor. Böylece, emperyalizmin iç çelişkisini de tesbit etmiş oluyoruz. Çünkü emperyalizm zorunlu olarak gittiği yerde ulusal kapitalizmi yaratacak, gelişen ulusal kapitalizm de onu kovacak. Emperyalizm, böylece, kapitalizmin «tarihî» bir evresi oluyor. Belli bir misyonu yerine getirdikten sonra (bu misyon, bütün dünyayı kapitalistleştirmek gibi bir şey), tasını tarağını toplayıp gidiyor.

Bu durum, bizim Warren tezini özetlerken verdiğimiz vurgudan doğan bir karikatürleştirme değil, yazının kendisini okurken, tezin gerçekten böyle olduğunu göreceksiniz.

Burada da, Warren'ın, eski teorik sorunsalı aşmadığını, tersine, onun sınırları içinde kaldığını görüyoruz. Yukarıda, eski analiz biçimi içinde «millî» burjuvazinin nasıl bir rol oynadığını görmüştük. Bu «millî» burjuvazi öteki işbirlikçi burjuvaziden neredeyse özünde farklıdır. Bir kere, bir ülkede varolan ekonomik sistem, bütünüyle ya da hâkim kesimiyle *dışa bağımlı* bir biçimde işlerken, «millî» burjuvazi bu işleyişe bulaşmadan, arılığını koruyarak yaşayabilmektedir. Üstelik, önerilen strateji başarıya kavuşursa, bu burjuvazi sıfatına lâyık bir biçimde, ancak «millî» bir kapitalizm kurmakta, böylece, kendisi kapitalist olduğu halde, sermayenin temel yasasına, uluslararasılaşma eğilimine karşı kendini koruyabilmektedir. Toplumdaki «ilerici güçler», Sosyalizm iktidarda olmadığı halde burjuvazinin «millî» kalmasını sağlayabilmektedir. (Ya da, Sosyalizm iktidarda olduğu halde, sözkonusu toplumda o zamana kadar olmayan bir şeyi, yani «ulusal kapitalizmi» kurmaya başlamaktadır!)

Warren'da da, altyapı düzeyinin incelenmesinde «ekonomizm», üstyapı düzeyinin incelenmesinde ise «milliyetçilik» eğilimleriyle karşılaşıyoruz. Burjuva sorunsalının iki önemli parçasını meydana getiren bu ögelerin böyle yan yana gelmeleri, bir raslantı değil. Kautsky'den bu yana, bu birleşim, istisna değil, kural oldu.

Warren'ın tezine bu kısa yaklaşımımızda ortaya çıkan teorik ögelerin daha ayrıntılı incelemesini bir sonraki sayıya bırakmak istiyoruz. Şimdilik, bu kısa önsözden sonra, sözü yeni emperyalizm teorilerinin kurucularına bırakacağız. Ama Warren'ı eleştiren Emmanuel üstüne de birkaç söz söylemek gerekiyor.

Emmanuel'in bu kısa yazıda bizi en çok ilgilendirecek yanı, «eşitsiz mübadele»nin politik sonuçlarıdır. Konunun ekonomik eleştirisini buraya sığdırmak çok güç, çünkü böyle bir eleştiri yapmak için birçok ekonomik kategoriyi baştan alıp incelemek; açıklamak gerek. Biz, yazarın, yazısının son paragrafında formüle ettiği politik tez üstünde duralım.

Emmanuel'e göre, gelişmiş kapitalist ülkelerde bir metanın üretilmesi ileri teknoloji nedeniyle, azgelişmiş ülkelerdekinden daha az emeğe mal olmaktadır. Böylece, eşdeğer sayılan iki mal mübadele edilse de, aslında bu mallar eşdeğer olmamakta, dolayısıyla, gelişmiş ülke azgelişmiş ülkeyi mübadele düzeyinde sömürmektedir. Ayrıca, gelişmiş kapitalist ülkelerin işçileri, yüksek ücret almakta, ücretler mallara yansımakta, dolayısıyla bu malları satın almak zorunda olan azgelişmiş ülke gene sömürülmekte, üstelik gelişmiş ülkenin işçisi de bu sömürüden pay almaktadır.

Emperyalist ülkelerin işçileri de toplam nüfusla birlikte azgelişmiş ülkelerin sömürülmesine katıldıklarına göre, uluslararası işçi dayanışması sözkonusu değildir. Metropollerde burjuva ve proletarya arasındaki çelişki ikinci plana düşmüş, başka Üçüncü Dünya tezlerinde olduğu gibi, *yoksul* ülkelerle *zengin* ülkeler arasındaki çelişki baş çelişki olmuştur. Emperyalizm ancak dıştan, yani azgelişmiş ülkelerden vurularak yıkılabilir.

Emmanuel'in tezi, bu niteliğiyle, Üçüncü Dünyacılığın yeni bir biçimi oluyor; ama hacimli kitabı, analizlerinin sofistikasyon düzeyi düşünülürse, bu görüşün belki de en tutarlı biçimi. Analizin, sınıf ölçülerini bir yana bırakıp ülkeler arası «zengin/yoksul» ayrımlarıyla uğraşması, sömürüyü üretimde değil mübadelede araması, bugünün Maocu yaklaşımlarıyla da çakışabilir ve hattâ onlara, iyiden iyiye yoksun oldukları *teorik görünümü* kazandırabilir. Öte yandan, emperyalizm olgusunun mübadele düzeyinde tesbiti, Sovyetler Birliği'nin ya da isteğe uygun başka Sosyalist ülkelerin «emperyalist» olarak gösterilmesini mümkün kılabilir.

İşte bu gibi özellikleri Emmanuel'in emperyalizm teorisini de önemli kılıyor, Türkiye'de şimdiden tanınmasını ve tartışılmasını gerektiriyor. Bu sayımızda, temsilci nitelikte gördüğümüz bu yazıları sunduktan sonra, emperyalizm konusunda daha ayrıntılı incelemeyi bir sonraki sayımıza bırakıyoruz. ■

Birikim 18-19/27

Emperyalizm ve Kapitalist Endüstrileşme

Çeviren FATMA GÜZELSOY

Emperyalizmin, sosyalist olmayan azgelişmiş ülkelerle olan ilişkileri hakkındaki günümüzün Marksist görüşleri böyle ülkelerde bağımsız ekonomik gelişme ya da bağımsız endüstrileşme umudunun hiç olmadığı veya çok az olduğu (Sosyalist bir tercihte bulunmadıkları sürece) ve böyle bir gelişmeyi engelleyen geri kalmışlık, azgelişmişlik, bağımlılık [1] karakteristiklerinin emperyalist tahakkümün zorunlu sonuçları olduğudur. Bugün emperyalizm teorisinin kendini içinde bulduğu tartışmalı duruma rağmen, bu vargılar emperyalizm üstüne son bir sempozyuma katılanların tümü tarafından genellikle benimsendi.[2] Tersine, bu yazının ana konusu, ampirik gözlemlerin, önemli sayıda başlıca azgelişmiş ülkeler için endüstrileşmeyi içeren başarılı kapitalist ekonomik gelişme umutlarının oldukça yüksek olduğunu gösterdiği; kapitalist endüstrileşmede önemli bir gelişmenin zaten elde edilmiş olduğu; İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ki dönemin Üçüncü Dünya'da kapitalist toplumsal ilişkiler ve üretici güçlerde (özellikle endüstrileşme) büyük bir atılımla belirlendiği; bu gelişme için engeller olsa bile bunların geçerlikte olan emperyalist - Üçüncü Dünya ilişkilerinden değil, fakat hemen hemen tamamiyle Üçüncü Dünya'nın kendi içsel çelişkilerinden köklendiği; emperyalist ülkelerin politikaları ve Üçüncü Dünya üstündeki tüm etkilerinin gerçekte onun endüstrileşmesinden yana olduğu; Üçüncü Dünya'yı emperyalist ülkelere tabi kılan bağımlılık bağlarının önemli ölçüde gevşediği ve gevşemekte olduğu, bunun sonucunda kapitalist dünya içindeki güç dağılımının gittikçe daha az eşitsiz (daha eşit) hale geldiğidir.*

Yanlış anlaşılmayı önlemek için, bunların hiç birinin emperyalizmin artık varolmadığının ifadesi olmadığını en başında belirtmeliyiz. O, eşitsizlik, tahakküm ve sömürü sistemi olarak varlığını sürdürmekte. Dileğimiz değişme ögelerini göstermek. Marksist bilim adamlarının bağımlılık olgusuna, tam bu olgunun kendisi önüne geçilmez bir yokoluş içindeyken, azamî dikkati göstermeleri gerektiği eşi görülmemiş değilse bile şaşırtıcı bir ironi.* Bu sorunların siyasal önemi, ölçülemiyecek kadar. Son derece karmaşık bir biçimde süratle değişen bir dünyada, Marksizm'in toplumu değiştirme gücünün temelde dayandığı Marksist çözümlemenin gerçeği ciddî bir şekilde gerisinde kalması, durumdaki yeni ögelerin gözden kaçması ve bunun sonucunda ortaya çıkan çarpıklığın devrimci stratejiyi kesin olarak zayıflatması ihtimali vardır.

Tehlike özellikle, sınıfsal güçlerin uluslararası ilişkilerinin yanlış anlaşılmasındadır. Bu ilişkilerde en önemli öge

* Bu tezin oldukça abatmalı olduğu açık. İleri sürülen iddialar aşağıda ayrıntılı olarak ele alındıkça, gerekli eleştiriler yan notlarda verilecektir.

* Bu «yokoluş» kendiliğinden gerçekleşmiyor. Belirleyici rolü sosyalist ülkeler ile az gelişmiş ülkelerin anti-emperyalist mücadelesi oynamakta.

Üçüncü Dünyada kapitalist gelişmenin başarısı ya da başarısızlığı olmalıdır. Burada başarılı kapitalist gelişmeden, meta üretiminin en yüksek biçimini temsil eden bir toplumsal sistem olarak sermayenin sürekli yeniden üretimi için uygun ekonomik, toplumsal ve siyasal koşulları sağlayan gelişme anlaşılıyor. Aşağıda incelediğimiz, bu gelişmenin değişik yönleridir. Bu açıdan ortaya konulduğunda, sorun, kitlelerin ihtiyaçlarını (ya da «ulusun sorunlarını») tatmin eden bir süreç olarak «gelişme»nin (bazen kapitalist gelişme) *yeterliliğini* analiz eden (çözümleyen) birçok otorite tarafından ortaya konulandan, ayrılıyor. Bu yazıda, bugün azgelişmiş ülkelerin karşı karşıya olduğu en acil sorun: Tarımlarının geriliği ve bunun sonuçları; ekonomilerinin eşitsizliği ve dengesizliği de tartışılmayacak. Burada bütün yapılmak istenen, kısaca da olsa, kapitalist endüstrileşmenin güncelliğini göstermek ve ortaya çıkan bazı sonuçlar üzerinde durmak.[3]

GENEL BÜYÜME

Tersine iddialara ve kehanetlere rağmen, savaş sonrası dönemde, bütün olarak alındığında azgelişmiş dünya, endüstrileşmede hatırı sayılır bir ilerleme gösterdi. Daha 1950'lerde Üçüncü Dünya, dünyadaki imalât çıktısının, savaş öncesinde ürettiğinden daha büyük bir oranını üretmişti. Gelişmiş kapitalist ülkeler 1937'de, Latin Amerika, Afrika ve Asya'nın imalât çıktısının 9 katını üretmişken, 1959'da bu oran 7/1'e düştü.[4] * Üstelik imalât çıktısının, azgelişmiş dünyada, gelişmiş kapitalist dünyanınkinden daha hızlı büyüme eğilimi 1960'lara kadar sürdü -imalât çıktısı, 1960 - 61 arasında ileri kapitalist dünyada %6 büyürken, Üçnücü Dünya'da %7 oranında büyüdü.[5] Bu, 1960'larda gelişmiş kapitalist dünyada endüstriyel büyümenin tarihî standartlara göre olağanüstü yüksek olduğu gerçeğine rağmen böyleydi; genel büyüme, 1960'lar için on yılda ,% 50'yi öngören ünlü OECD Büyüme Hedefi'ni rahatlıkla aştı. (Bkz. Tablo: I ve II)

* Az gelişmiş ülkelerin de belirli bir gelişme içinde oldukları kuşkusuz. Ancak iki ülke grubu arasındaki farkın kapanıp kapanmadığını görmek için 1959'dan sonraki dönemin verilerini de incelemek gerekir. Ayrıca aradaki farkın azalması bile rahatlıkla emperyalizme olan bağımlılığın artışı ile birlikte gerçekleşebilir.

TABLO : I

Kıtalar İtibariyle Dünya Sanayi Üretimi 1937 - 1959
(1955 fiyatlarıyla milyar dolar olarak net değerler)

	1937	*1950*	*1955*	*1957*	*1959*
Kuzey Amerika	50.5	97.8	121.9	126.7	133.2
Batı Avrupa	50.2	62.6	88.2	97.0	105.8
Okyanusya	1.8	3.1	4.0	4.4	5.2
Ara Toplam	*103*	*164*	*214*	*228*	*244*
Latin Amerika	4.2	8.1	10.5	11.7	13.9
Japonya	2.8	1.7	4.0	5.8	7.4
dışında Asya	6.9	6.3	11.3	15.2	18.6
Afrika	0.5	1.6	2.3	2.5	2.8
Ara Toplam	*12*	*16*	*24*	*29*	*35*
Toplam	115	180	238	257	279

TABLO : II

İmalat Sanayii Üretiminde Yıllık Büyüme Oranları, 1937-59

	1937-50	*1950-55*	*1955-57*	*1957-59*
Kuzey Amerika	5.2	4.5	1.9	4.7
Batı Avrupa	1.7	7.1	4.9	3.3
Okyanusya	4.3	5.2	4.9	4.6
Latin Amerika	5.2	5.3	5.6	5.3
Asya	—0.6	12.4	16.0	4.1
Tümü	*3.6*	*5.7*	*3.9*	*4.2*

Kaynak: Maizels, aynı yerde, s. 23, Dikkat: Komünist ülkeler dışında tutulmuştur.

Görünürdeki bu başarının, çok küçük endüstriyel temelle birleşen yüksek istatistiksel büyüme oranlarına bağlanabileceği ve onun için de aldatıcı olduğu, yahut da adam başına çıktı açısından gelişmiş kapitalist ülkelerdeki ile kıyaslanınca azgelişmiş ülkelerin tutturduğu düzeyin oldukça düşük olduğu iddia edilebilir. Fakat uzunca bir dönem için tek tek ülkelerin rakamlarını gözden geçirme, birçok azgelişmiş ülkenin, imalat çıktısında, endüstrileşmiş bulunan ekonomilerden daha süratli büyüme oranı sağladığını gösterecektir. (Tablo: III).[6] Dahası, bütün olarak alındığında Üçüncü Dünya'nın savaş sonrası endüstrileşmedeki ilerlemesinin istisnaî özelliği, daha önce görülmemiş uzunlukta bir dönem boyunca koruduğu hızıdır.[7] Üçüncü olarak, bu endüstrileşme ne savaş, ne de dünya bunalımının Üçüncü Dünya'yı ileri kapitalist ülkelerden «kopardığı» bir dönemde yer almıştır (ve almaktadır). Ve yine de Gunder Frank'ın böylesi bir endüstriyel ilerlemeyi açıklamada en etkin olarak kabul ettiği bu «koparma»dır (bir dereceye kadar «gelişen azgelişmişlik» ve «artan kutuplaşma» tezleri dışında).[8]

TABLO : III

Bazı Ülkeler İçin İmalatta Yıllık Ortalama Büyüme Oranları 1951 - 69

Brezilya	7.8	Panama	14.2
Kosta Riko	9.7	Peru	7.5
İran	11.2	Filipinler	8.5
Irak	6.8	Puerto Riko	6.5
Jamaika	5.0	Singapur	14.8
Ürdün	15.2	Taiwan	16.1
Kore (Cum.)	16.9	Tayland	8.7
Malezya	6.4	Tridad ve Tobago	10.0
Meksika	7.4	Türkiye	11.5
Nikaragua	7.6	Venezuella	10.5
Pakistan	15.0	Zambiya	13.8

NOT: Yukarıdakiler, International Bank'ın haklarında oldukça kesin istatistikler topladığı 75 ülkeden Chenery'nin seçtiği ülkelerdir. Chenery içlerinden, benim İsrail, Yunanistan, Japonya, Yugoslavya, Bulgaristan ve İspanya'yı çıkardığım, en hızlı büyüyen 29 ülkeyi seçmiş (Fildişi Sahili için hiç bir veri yok).

Kaynak: H.B. Chenery, «Büyüme ve Yapısal Değişim», *Finance and Development* Cilt 8, No: 3, Eylül 1971, s. 25-6.

Kesin ki, azgelişmiş ülkelerde adam başına imalât çıktısındaki büyüme emperyalist ülkelerdekinden geri kalmakta; bunun nedeni kısmen azgelişmiş ülkelerdeki savaş sonrası görülmemiş derecede nüfus artış oranlarıdır. Fakat kıyaslama zemini olarak adam başına imalattaki çıktı büyümesini almak ortaya konan iş için fazlasıyla geniş kapsamlı bir ölçütü uygulamaktadır. Aynı şey adam başına toplam çıktıda büyüme için de sözkonusudur. Açık ki hayat standardları bakımından adam başına büyüme oranları en uygun ölçüttür. Fakat dünya endüstriyel gücünün dağılımı ve pazar büyümesi açısından (ki bunlar eldeki sorunla daha ilgilidir.) ana konu adam başına olmaktan çok toplam büyüme oranlarıdır.*

* Kullanılan veriler yerine «adam başına» rakamlar kullanılacak olursa, az gelişmiş ülkelerin durumu daha zayıf bir görünüm alacak ve aradaki farkın kapandığı izlenimi de zayıflayacaktır.

GAYRİ SAFİ YURTİÇİ HASILA

Azgelişmişliğin tasfiyesinde modern imalatın ilerlemesi en önemli öge kabul ediliyorsa, azgelişmiş ülkelerde imalatın, gayrî safi yurtiçi hasıladaki oranı, çok yaklaşık olsa bile, yararlı bir göreli göstergedir.[9] Rakamlar oldukça etkileyici. Gelişmiş kapitalist ülkelerde 1960 - 64'te imalatın gayrî safi yurtiçi hasılaya katkısı %31.1'ken, bütün olarak azgelişmiş ülkelerde gayrî safi yurtiçi hasılada imalatın oranı 1950 - 54 arasında %14.5'ten 1960 - 64'te 17.9'a yükseldi.[10] *Azgelişmiş ülkelerdeki oran, daha şimdiden gelişmiş ülkelerin oranlarının yarısından fazla durumda.**

* B. Warren'ın bu görüşü desteklemek amacıyla verdiği örneklere çeviride yer vermedik.

II. BAĞIMSIZLIK VE ENDÜSTRİLEŞME

Üçüncü Dünya'da, endüsetrileşmenin hızlı ve yaygın bir biçimde sağlandığı savaş - sonrası dönem sık sık «neo-kolonyalizm» dönemi olarak nitelendiriliyor. Bu terim hemen hemen bütün eski kolonyal ülkeler tarafından kazanılan biçimsel, siyasal bağımsızlığın, gelişmiş kapitalist (emperyalist) ülkelerin Üçüncü Dünya üzerindeki tahakküm ve sömürüsünü gerçekte değiştirmediği görüşünü belirtmeyi amaçlıyor. Sonuç olarak, «neo-kolonyalizm» biçimsel siyasal bağımsızlığın, çevre (uydu) ülkelerde (periphery) bağımsız endüstrileşme ihtimalini önemli ölçüde artırmadığını ifade ediyor.

Fakat açık ki, eşitsizlik hiç azalmadan varlığını sürdürmekte olsa bile (ki öyle değildir) eşitsizliğin karakteri, savaştan bu yana elde edilen endüstrileşme ile az değil, önemli ölçüde değişti.[11] Yukarıda biraraya getirilen ve aşağıda sunulan veriler aslında savaş-sonrası dönemin sadece eşitsizliğe dayanan ilişkilerin karakterinde bir değişikliğe değil, fakat eşitsizlikte önemli ölçüde ve sürekli bir azalmaya da tanık olduğu sonucuna kaçınılmaz olarak götürüyor. Bu nedenle «neo-kolonyalizm» terimi, emperyalist tahakküm ve sömürüyü vurgulaması bakımından sahip olduğu bazı üstünlüklere rağmen hem nedenler (biçimsel eğemenliğin kazanılmasının oynadığı rol olarak) ve hem de sonuçlar açısından, durumdaki yeni ve dinamik unsurları gözden kaçırdığı için yanıltıcı.

Biçimsel bağımsızlığın doğurduğu ekonomik sonuçları

TABLO : IV

Azgelişmiş Ülkelerin Ekonomileri Üzerine Temel Veriler
(Toplam GSMH'ya Göre Sıralanmıştır) (a)

ÜLKELER	(i) Toplam GSMH 1969 - milyon A B D doları	(ii) 000 olarak toplam nüfus	(iii) adam başına GSMH - A B D doları	(iv) adam başına GSMH'da yıllık büyüme 1960 - 70	(v) yıllık nüfus büyümesi 1960 - 70	(vi) GSMH'da yıllık büyüme (iv+v) 1960 - 70	(vii) toplam aktif nüfus içinde imalatta çalışan nüfus yüzdesi	(viii) GSYH içinde imalat çıktısı yüzdesi
Hindıstan	47700[b]	537000	89	1.2	2.3	3 5	9 5 (1961)	13 (1967)
Brezılya	31200	92300	338	2.4	2.9	5.3	—	19 (1968)
Meksıka	29400	48900	600	3 7	3.5	7.2	16.7 (1970)	30 (1967)
Arjantın	19900	24000	828	2.5	1 5	4.0	25.1 (1960)	28 (1969)
Pakıstan	16500[d]	126700	129	2.4	2 7	5.1	9.5 (1968)	10 (1967)
Türkıye	13000	34000	380	3.9	2 5	6.4	7.1 (1965)	15 (1969)
Endonezya	12100[e]	117600	104	1.0	2 0	3.0	5.6 (1964-5)	9 (1968)
Venezuela	9600	10000	961	2.3	3.5	5.8	18.6 (1971)	16 (1960)
İran	9100	27900	327	5.4	3.0	8.4	16.7 (1966)	32 (1967)
Filipinler	8100	37200	219	2 9	3.5	6 4	11.4 (1970)	14 (1969)
Güney Kore	7100	31100	228	6.8	2.5	9.3	13.2 (1971)	21 (1969)
* Şili	6200	9600	664	1 6	2.4	4.0	23.2 (1971)	28 (1969)
Kolombıya	6200	20500	302	1.7	3.2	4.9	12.8 (1964)	18 (1969)
Tayland	6200	34700	181	9 4	3.1	8.0	3.4 (1960)	14 (1969)
Mısır	6100	32500	188	1.7	2.5	4.2	12.9 (1966)	8 (1953)
Peru	5100	13200	389	1.4	3.1	4.5	13.2 (1961)	20 (1968)
Taiwan	4800	13800	346	7.1	2 8	9.9	—	20 (1969)
Nijerya	4800	53700	90	0.1	2.5	2.6	—	6 (1966)
G. Vietnam	4400	17900	246	1 0	2 6	3.6	—	11 (1965)
Cezayır	3800	13300	275	1.7[f]	3.0	4.7	6 4 (1966)	8 (1967)
Malayzıya	3700	10600	351	3.1	2 9	6.0	—	10 (1967)
Morokko	3100	15100	207	1.0	2 6	3 6	8.2 (1960)	11 (1965)
* Hong - Kong	3100	4000	777	8.4	2.2	10 6	41.4 (1971)	38 (1968)
* Lıbya	3000	1900	1601	20.4	3.7	23.7	2.1 (1962)	2 (1968)
* Suudi Arabistan	2800	7500	388	8.0	2.7	10.7	—	8 (1968)
* Irak	2700	9200	294	2.5	3.3	5.8	9.5 (1957)	9 (1969)
* Kuveyt	2400	700	3564	—3.4[h]	8.6[i]	5.2[j]	13.4 (1970)	4 (1969)
* Gana	2200	8700	256	—0.4	2.9	2.5	8.6 (1960)	—
Seylan	2000	12200	162	1.5	2 4	3.9	9.1 (1963)	10 (1969)
Burma	2000	27000	74	0.6	2.2	3.8	—	9 (1967)
* Uruguay	1900	2900	682	—0 4	1 2	0.8	21.0 (1960)	—
* Singapur	1700	2000	844	5 2	2.1	7 3	13.9 (1957)	18 (1969)
Sudan	1700	15300	113	1.0	2.8	2.8	5.0 (1956)	9 (1968)
Zaire	1700	17000	98	2.7	2.1	4.8	3.1 (1955-7)	20 (1968)
* Zambıya	1700	4200	400	7.1	3.0	10.1	2 6 (1969)	8 (1968)
* Ekvator	1600	5900	279	1.7	3.4	5.1	14.0 (1962)	17 (1968)
* Suriye	1600	5900	273	3.4	2.8	6.2	10.7 (1960)	—
Etiopya	1600	24800	65	2 8	2.1	4.9	—	8 (1967)
Kenya	1400	10000	136	3 6	2.9	6.5	—	11 (1968)
Afganıstan	1400	16500	85	0.5	2 1	2.7	—	11 (1968)
* Fildişi Sahili	1300	4200	300	4 5	2.3	6.8	0.8 (1964)	—
* Tunus	1200	500	231	0.5	2 2	2.7	9 5 (1966)	13 (1969)
Tanzanya	1200	12900	96	3 6	2 6	6 2	—	7 (1969)
* Jamaika	1100	2000	545	3.5	2 3	5 8	13.7 (1960)	13 (1969)
* Uganda	1100	8400	118	2 4	2.5	4 9	8.0 (1959)	6 (1968)
* Bolivya	960	4800	188	2.5	2.6	5 1	10.3 (1950)	15 (1969)
Nepal	900	10800	80	0.5	1 8	2 3	—	11 (1966)
* Malta	200	300	642	5.1[gh]	0 2(gi)	4 9(gj)	25.1 (1970)	20 (1969)
Güney Afrika	15800	19600	717	3.0	3.0	6 0	11.3 (1960)	24 (1969)

NOTLAR - TABLO: IV

(a) Bütün ülkeler UNCTAD (BM Ticaret ve Gelişme Konferansı — United Nations Confrence on Trade and development) *Handbook of International Trade and Development Statistics*, 1972, BM, New York - 1972 tarafından sıralanmıştır; nüfusu 10 milyon veya daha fazla olanlarla, 18 az nüfuslu ülke çeşitli nedenlerle özel olarak birarada verilmiştir. BM tarafından gelişmiş pazar ekonomisi olarak verilen Türkiye de sıralamaya katılmıştır. 18 az nüfuslu ülke yanlarında bir işaretle (*) belirtilenlerdir.
(b) 100 milyon Dolara göre yaklaşık rakam
(c) 100.000'e göre yaklaşık rakam
(d) Bengladeş bağımsız olmadan önce
(e) Batı Irian için veriler hariç.
(f) 1963 - 1970
(g) 1960 - 1969
(h) Adam başına GSYH
(i) Sütun (vii) - sütun (iv).
(j) Toplam GSYH

KAYNAKLAR:

Sütun (i), (ii) ve (iii) UNCTAD *Handbook of International Trade and Development Statistics*, 1972, tablo 6.1'den alınmıştır. Sütun (iv), (v) ve (vi) *Finance and Development* Mart 1973, s. 20-7 (Dünya Banka Atlası'ndan)'den, sütun (iv), (v) ve (vi) daki Kuveyt ve Malta için rakamlar UNCTAD *Handbook*, 1972 tablo 6,2'den, sütun (vii) ILO Çalışma (Labour) İstatistikleri Yıllığı, 1972, tablo 2a'dan, sütun (viii) UNCTAD *Handbook*, 1972, tablo 6.4'ten alınmıştır. Aşağıdaki ülkeler UNCTAD'ın gelişmiş pazar ekonomileri sınıflandırmasından çıkarılmıştır: Lüksemburg ve İzlanda (ekonomik olarak önemsiz oldukları için), Türkiye ve Yugoslavya, Güney Afrika tabiî, istisnaî bir durum.

küçümsemek, Sol'da moda oldu.* Oysa bir çok eski kolonyal ülkelerde endüstrileşmenin temelini, nesnel ekonomik ve sosyo - politik eğilimler karmaşası ile birlikte biçimsel bağımsızlığın savaş - sonrasında kazanılması oluşturmuştur; endüstrileşmeye hem yol açarak, hem de onu teşvik ederek. Bağımsızlık, kolonyalıst gücün tekelini kırarak ve Üçüncü Dünyanın emperyalistler-arası ve Doğu-Batı rekabetinden yararlanacağı koşulları yaratarak endüstriyel ilerlemeye *yol açmıştır*. Bağımsızlık, daha yüksek bir hayat standardı için halktan gelen baskıları, bunların endüstriyel politikayı tayin edici ana içsel etken oldukları yerlerde, harekete geçirerek endüstriyel ilerlemenin sadece yol açıcı bir koşulu değil *doğrudan nedeni* olmuştur. Daha yüksek bir hayat standardı için yaygın, yerli baskılar bazen Üçüncü Dünya'da savaş sonrası milliyetçiliğin artmasında önemli bir güç olmuştur.[12] Hızlanma belirtileri gösteren milliyetçi akım yalnızca sol veya liberal rejimlere özgü değil. Politik olarak tamamiyle ABD'yle ittifak içinde ve onun global stratejik planlarıyla gönülden

* Biçimsel bağımsızlığın etkisinin tam olarak değerlendirilmesi gerçekten önemli bir sorun. Çunkü biçimsel bağımsızlık çoğu zaman emperyalizmle olan ilişkilerin kırılması anlamını taşımıyor. Ve gelişmiş kapitalist ülkelerle olan ilişkilerde köklü olmayan bazı değişiklikler doğuyor. Dolayısıyla biçimsel bağımsızlığın önemini abartmamak gerekir. Öte yandan biçimsel bağımsızlık emperyalizmle bağları koparmasa bile, emperyalizmle olan bazı çelişkileri keskinleştirebiliyor ve bu olgu özellikle kısa dönemli uluslararası politikada önem taşıyor.

TABLO : V

Gelişmiş Kapitalist Ekonomiler Üzerine Temel Veriler — (1969 - Toplam GSMH'ya göre Sıralanmıştır)

ÜLKELER	(i) Toplam GSMH milyon A B D doları [a]	(ii) 000 olarak toplam nüfus [e]	(iii) adam başına GSMH - A B D doları	(iv) adam başına GSMH'da yıllık büyüme 1960 - 70	(v) yıllık nüfus büyümesi 1960 - 70	(vi) GSMH'da yıllık büyüme (iv+v) 1960 - 70	(vii) toplam aktif nüfus içinde imalatta çalışan nüfus yüzdesi	(viii) GSYH içinde imalat çıktısı yüzdesi
A B D	947800	203200	4664	3.2	1.2	4.4	26.5 (1960)	28 (1969)
Japonya	166400[c]	102300	1626	9.6	1.0	10.6	25.5 (1970)	33 (1968)
B. Almanya	152800	60900	2512	3.5	1.0	4.5	36.4 (1961)	43 (1969)
Fransa	140100[a]	50300	2783	4.6	1.0	5.6	25.8 (1968)	35 (1969)
B. Krallık	109700	55500	1976	2.2	0.6	2.8	34.8 (1966)	29 (1969)
İtalya	82300	53200	1548	4.6	0 8	5.4	26.5 (1961)	23 (1969)
Kanada	68700	21100	3260	3.6	1.8	5.4	22.9 (1961)	31 (1969)
Avustralya	33000	12300	2660	3.1	2.0	5.1	26.9 (1966)	25 (1968)
İspanya	28700	33000	872	6.1	1.1	7.2	21.9 (1960)	25 (1969)
Hollanda	28300	12900	2196	3.9	1.3	5.2	39.9 (1960)	32 (1960)
İsveç	27900	8000	3490	3.8	0.7	4.5	31.9 (1965)	28 (1969)
Belçika	22900	9700	2372	4.0	0.6	4.6	34.7 (1961)	31 (1969)
İsviçre	18500	6200	2965	2.5	1.5	4.0	39.7 (1960)	—
Danimarka	14000	5000	2860	3.7	0.7	4.4	28.7 (1965)	27 (1969)
Avusturya	12400	7400	1687	3.9	0.5	4.4	28.6 (1961)	—
Norveç	9700	3900	2528	4.1	0.8	4.9	25.5 (1960)	25 (1969)
Finlandiya	9100	4700	1944	3.9	0.6	4.5	24.4 (1970)	25 (1969)
Yunanistan	8400	8800	950	6.6	0.7	7.3	16.4 (1971)	14 (1969)
Portekiz	5800	9600	600	5.3	0.9	6.2	20.3 (1966)	32 (1969)
Yeni Zelanda	5300	2800	1918	2.1	1.7	4.4	26.6 (1966)	23 (1967)
İrlanda	3400	2900	1169	3.6	0.4	4.0	18.5 (1966)	—

NOTLAR - TABLO: V

(a) Piyasa fiyatlarıyla GSYH
(b) İnşaat dahil
(c) Net Yurtiçi hasıla
(d) 100 milyona göre yaklaşık rakam
(e) 100.000'e göre yaklaşık rakam

bütünleşmiş olan, örneğin 1964'ten beri Brezilya[13] ve son olarak İran[14] gibi aşırı sağ kanat rejimlerin ekonomik politikalarında bu, önemli bir öge olabiliyor. Gerçekten de, azgelişmiş bir kapitalist ülke için, politik gericilik, ABD (ya da bir başka) emperyalizme bağımlılık ve onunla ittifak, artı, ekonomik milliyetçilik, daha ileri bir ülke olma çabasında, elverişli bir bileşim olabiliyor.*

* Bu bileşim emekçi kitleler üzerinde en yoğun biçimde baskı uygulaması anlamına geliyor. Diğer bir deyişle, yüksek somürü oranları sayesinde yüksek gelişme hızları sağlanıyor. Brezilya ile İran'ın durumları dış ekonomik ilişkileri açısından biraz farklı. Brezilya'nın dış borç yükü çok büyük boyutlarda, öte yandan petrol ihracatı sayesinde İran'ın durumu bu açıdan daha rahat.

MANEVRA VE İNSİYATİF

Biçimsel siyasal bağımsızlık, Üçüncü Dünya'ya zamanla kaçınılmaz olarak ortaya çıkması gereken ve ekonomik ilerlemeyi kolaylaştırıcı olan bir manevra ve insiyatif imkânı sağlar. Üçüncü Dünya ülkeleri, kapitalist devletleri birbirine karşı, Komünist dünyayı kapitalist dünyaya karşı[17] ve özellikle değişik ulusal kökenlerde tek tek yabancı firmaları bir-

birine karşı kullanmak için fırsatlardan yararlanarak, pazarlık güçlerini, «olumsuz» yönde artırabilirler. Yabancı yatırıma karşı, özellikle, emperyalist devletlerin aralarındaki ayrılıklardan yararlanmalarını önlemek amacıyla (tek tek ülkeler için yeterli esneklikte), ortak bir politika kurmuş olan OPEC aracılığıyla petrol üreticilerinin veya And Paktı ülkelerinin (Peru, Kolombiya, Ekvator, Bolivya, Şili ve Venezuela) yaptıkları gibi kollektif eylem yoluyla da pazarlık güçlerini «olumlu» biçimde artırabilirler. Azgelişmiş ekonomiler arasında bölgesel ortak eylem ve bütünleşme yönünde oldukça gelişmiş olan eğilim sadece büyük ölçeklerin (özellikle üretim malları endüstrilerinde) avantajlarından yararlanma yolunda bir hareket değil, aynı zamanda potensiyel olarak güçlük bir kollektif pazarlık zeminidir.* Üstelik Üçüncü Dünya devletleri, bölgelerinde bulunan yabancı şirketlere karşı ceza niteliğinde eylemler uygulama yeteneğini gösterdiler; örneğin Irak'da petrolün millileştirilmesi, Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi, son olarak, Uganda'nın İngiliz varlıklarına elkoyması, Ghana'da kereste ve madencilikte olduğu gibi yabancı şirketlerin çoğunluk hisselerine, çok kere tek taraflı ilân edilmek suretiyle, el konulması. Bu gibi girişimler, ilkede, kollektif eylemden ayrılmakla beraber, açık ki, Doğu-Batı ve emperyalistlerarası değişmekte olan rekabete dayanıyor. Böylesi ceza niteliğinde eylem tehdidi ihtimali çoğunlukla eylemin kendisi kadar etkili oluyor ve belki de eylemin kendisinden daha sık kullanılıyor.

* Bu kollektif eylemleri ancak geniş bir tahlil içinde doğru değerlendirebilmek mümkün. Bu tür eylemlerin en etkilisi olan OPEC olayı bile birkaç yıl içinde bir sınıra gelip dayandı. Şöyle ki, son yılda bazı petrol ihracatçısı ülkeler zaman zaman fiyat düşürmek zorunda kaldılar. Petrol fiyatlarındaki artışın bir sınıra gelip dayanması kaçınılmazdı. Çünkü, önemi ne denli büyük olursa olsun, petrol de nihayet arzı ve talebi az çok belirli olan bir meta. Gelişmiş ülkeler kısa ve uzun dönemli tedbirler alıp bir yandan talebi kısma, öte yandan alternatif enerji kaynaklarından yararlanma çabalarına girişince OPEC'in de gücü sınıra dayandı.
Ayrıca petrol fiyatları fırlarken, gelişmiş ülkelerin üretip sattığı sınai ürünlerin fiyatları da yerinde saymadı. Çeşitli mallardaki fiyat artışları karşılaştırılınca, petrol ihracatçısı ülkelerin kazançlarının ilk bakışta sanıldığından daha az olduğu anlaşılmaktadır. Sorunun ilk bakışta yanıltıcı bir boyutta algılanışında Batı basınının konuyu sunuş biçiminin de önemli etkisi olmuştur.

III. BAĞIMLILIĞIN ANLAMI

Üçüncü Dünya'da, endüstrileşmede bir ilerlemenin *olduğu* gerçeği ile karşı karşıya gelince sosyalist yazarlar, bunun yalnızca bir başka tür bağımlılığı doğuracağını, yani *bağımsız* endüstrileşmenin, (ya da ekonomik gelişmenin) mümkün olmadığını savundular. Ne yazık ki, bu sorun genel olarak ekonomik gelişme ya da «bağımsız» ekonomik gelişme (ya da endüstrileşme) anlamında ortaya konuluyor, sanki sosyalist gelişmeden mi, kapitalist gelişmeden mi bahsettiğimiz belirlenmeden bu kavramların bir anlamı olurmuş gibi. Bu yaklaşımda çoğunlukla ortaya çıkan şey belirgin bir sınıfsal içeriği olmayan (işin içine ara sıra sosyalizm lâfı girse de), «bağımsız ekonomik gelişme»nin yürekli bayrağı altında, açık ya da kapalı, oldukça ütopik bir idealin geliştirilmesi olmuştur. Açık ki, azgelişmiş ülkelerde gerçekleşen kapitalist gelişme bu idealle (tam istihdam, çok yönlü endüstri ve tarım, yeterli konut ve görece eşit gelir dağılımı) uyuşamaz. Onun için de yalnızca sosyalizmin çözüm yolu getirebileceği sonucuna mutlu bir şekilde varılıyor. Bu süreç içinde, gerçek gelişmelerin *neler* olduğu, ve gelişen kapitalizme bunların nasıl katkıda bulundukları önemsenmiyor. Böylece bir çok devrimci, sosyalist olmayan (kapitalist) gelişmenin, Sol'un idealize edilmiş gereklerine erişemediği ve onun için de başarısız olduğu mutlu bir dünyada yaşıyorlar. Bu arada, bu kapitalist «başarısızlık» kendi çapında önemli başarılar elde ediyor olabilir - sosyalist güçlere karşı kendini güçlendiriyor olabilir.

DÖRT ÖLÇÜT

Ne var ki Bob Sutcliffe, bağımsız endüstrileşme (ya da bağımsız ekonomik gelişme)[31] kavramına, endüstrileşmenin, temel kabul ettiği 4 unsurunu tanımlıyarak, daha kesinlik kazandırmaya çalıştı. Bunlar, gelişmenin yerli (iç) pazara dayalı olması gerektiği; gelişmenin geniş bir endüstriyel çeşitlilik alanını kapsaması gerektiği; gelişmenin, azgelişmiş ülkenin yabancı fonların kullanımını denetleyebildiği durumlar hariç, dış finansmana dayanmamasının gerektiği, çok yönlü bir endüstriyel yapıya sahip olma ile paralel, «bağımsız teknolojik gelişme» nin var olmasının gerektiğidir.

Hemen farkedilecektir ki, böyle bir bağımsız endüstrileşmenin varsayılan imkânsızlığı, Üçüncü Dünya için endüstrileşme ihtimalinin çok az ya da hiç olmadığına dair önceki iddialardan büyük ölçüde ayrılıyor. Onun içindir ki Sutcliffe'in, bu tanıma dayanarak, bugünlerde bağımsız kapitalist endüstrileşmenin imkânsız olduğu sonucuna varabilmesi garip.[32] * Fakat onun gelişme tanımı, ciddî bir tanım olduğundan, bu bölümün geri kalanında, ileri sürdüğü ögeleri sırasıyla daha yakından inceleyeceğiz.

Savaş sonrası gelişmede azgelişmiş ülkelerin çoğunluğu için başta gelen sektör, ya da başta gelenlerden biri *kesin ve etkin bir şekilde yurt içi (yerli) pazara dayalı* imalât olmuştur. 1950 - 56 dönemi içinde, bütün olarak azgelişmiş ülkeler imalâtlarını alt yapının 3 katı, tarım ve maden endüstrilerinin 2 katı hızla genişlettiler.[33] 1960 - 68 dönemi içinde gayrî safi yurtiçi hasıladaki toplam büyüme içinde imalâtın oranı %24'ün altına düşmedi, ki bu, bütün diğer sektörlerinkinden daha büyük bir katkıydı.[34] BM Endüstriyel Gelişme Örgütü (UNIDO - United Nations Industrial Development Organization), *imalâtta bu genişleme içinde dış talebin oluşturduğu oranın 1/10'u aşmadığını belirtiyor.*[35]

Sermaye ve ara mallar sektörlerindeki çeşitliliğe gelince demir-çelik, petro-kimya, gemi yapımı, kamyon yapımı, uçak endüstrisi, lokomotif ve diğer demiryolu donatımı, çimento, elektrikli makinalar, makina gereçleri, elektrikli olmayan ağır makina ve benzerleri de dahil, birçok azgelişmiş ülke, ağır endüstrilerindeki gelişmeyle övünebilecek durumda * UNIDO'nun 1969'daki ilk *Endüstriyel Araştırma*'sı, son yıllarda azgelişmiş ülkeler tarafından elde edilen, imalat çıktısındaki %7 büyümenin *temelde, ağır endüstride kararlı bir büyüme çabasından* ileri geldiğini (yılda %9'un üstünde bir ortalama yıllık büyüme) belirtiyor. Bu endüstrilerde büyümenin daha önceki onyıllardan daha istikrarlı ve daha hızlı olduğuna ve son yıllarda kâğıt ürünleri, kimyasallar, petrol ürünleri, metal olmayan mineral ürünler, temel (ana) metaller ve metal ürünlerdeki çıktıyı artırmak için gösterilen çabanın çok büyük olduğuna, böylelikle ağır endüstrideki katma değerin çok yakında hafif endüstrideki katma değere eşit olabileceğine dikkati çekerek devam ediyor. Bu «gelişen ülkelerin endüstriyel ilerlemesinde bir dönüm noktası olabilir.»[36] Bazı ülkeler olağanüstü büyüme oranları elde ettiler. Örneğin ulaşım donatımı grubu 1960-69 arasında yılda ortalama Taiwan'da %21, İran'da%44, Güney Kore'de %35, Meksika'da %14 ve Filipinler'de %12 oranında arttı. Elektrikli makina

* Biz burada Sutcliffe'in görüşünü daha tutarlı buluyoruz Gerçekten de sayılan dört ölçüt kabul edildiği takdirde, az gelişmiş ülkelerin kapitalist yoldan bağımsız endüstrileşmeyi gerçekleştirmeleri genel olarak imkânsızdır. Bağımlılıkla ilişki açısından özellikle son iki ölçüt gayet önemli, yani gelişmenin dış finansmana dayanmaması (bu, dış finansmandan yararlanılmayacak anlamına gelmez) ve bağımsız teknolojik gelişmenin var olması (bu da her alandaki teknoloji içerde üretilecek anlamına gelmez). Her iki ölçütün birbirleriyle ilişkili olduğu da açıktır.

* Bu ifade oldukça iyimser. Çünkü az gelişmiş ülkelerin çoğunda ağır sanayi kuruluşu denebilecek tesisler bugün de çok sınırlı. Ayrıca bunların birçoğu da sosyalist ülkelerle kurulan ekonomik işbirliği sonucunda gerçekleştiriliyor. Nihayet gerek hafif, gerek ağır sanayiin kurulmasında emperyalist ülkelerle olan ilişkilerin özü çok önemli. Birçok durumda bunların kurulması az gelişmiş ülkenin emperyalizmle ilişkilerinin sıkılaştırılması ve kapitalizmin uluslararası düzeyde yeniden üretilmesi anlamına geliyor.

imalâtı endüstrileri aynı dönem içinde yıllık üretimlerini, Taiwan'da %46,7, İran'da %23, Kore Cumhuriyeti'nde (Güney Kore) %35, Meksika'da %14, Hindistan'da %14, Şili'de %7.5, Filipinler'de %11 ve Brezilya'da %9.8 oranında genişlettiler.* Meksika, Brezilya, Arjantin ve Hindistan ihtiyaç duydukları sermaye ve ara mallarının büyük ve artan oranlarını şimdiden üretiyorlar.[37] İran, Mısır, Türkiye, Nijerya ve Endonezya aynı yolu izliyorlar ve aynı derecede göreceli geniş aramalar endüstrisine sahip sayılabilirler.[38] Böylece Sutcliffe'in öne sürdüğü ikinci ölçüt gerçekleşme yolunda, fakat endüstrinin çeşitliliği tartışmamız gereken teknoloji sorununu da doğuruyor.

* Burada tek başına ülkedeki üretim artışını vermek yetmez. Bu üretimin kimin, nasıl gerçekleştirdiği önemlidir. Örneğin, üretimi yürüten firma bir yerli kuruluş ile bir çokuluslu şirketin ortaklığı olabilir. Ayrıca firma tamamen yerli olsa bile, esas faaliyeti montaj olabilir. Bağımsızlıktan söz ederken bu gibi faktorlere bakmak gerekeceği açıktır.

DIŞ FİNANSMAN

Üçüncü ölçüt, yani dış finansmana bağlı olma için sutcliffe, haklı olarak, finansman kaynağının köklerinin değil, kimin denetiminde olduğunun önemli olduğunu savunuyor. Bu daha geniş kapsamlı bir tartışmayı gerektirir. Fakat denetim sorununu hesaba katmadan önce, malî kaynaklar konusunu yerine oturtmalıyız. Burada iki temel nokta var: Toplam rakamlar bakımından azgelişmiş ülkelerde yabancı dolaysız yatırım çok önemli değil. 1966'dan 1969'a kadar Latin Amerika'da yabancı yatırım gayrî safi yurtiçi yatırımların %5'den az bir oranını oluşturuyordu;[39] bu rakam yeniden yatırılan kazançları da içeriyor. 1964-68 dönemini alarak, Manser, Latin Amerika'da *net doğrudan* yabancı sermaye girişinin, gayrî safi birikimin %1.3'ünü meydana getirdiğini hesaplamış. Burada «net», yeniden yatırılan kazanç dışında, gelirden dışa-akımların çıkartılması anlamında;[40] gayrî safi sermaye girişi (yanı dışa giden faiz akımı ve yatırım kârı çıkartılmak üzere), gayrî safi birikimin %5'ine ulaşıyor[41] *

İkinci olarak, malî kaynaklar bakımından, çokuluslu firmaların şubelerinin ve yabancı tâli şirketlerinin faaliyetlerinin bütün olarak, büyük ölçüde yerel kaynaklardan ve/ya da yeniden yatırılan kazançlardan finanse edildiğini unutmamak çok önemli. Böylece her sektör ve her bölge için (Asya, Afrika ve Latin Amerika) 1957 ve 1965 yılları arasında ABD uluslararası girişiminin toplam varlıklarında büyüme, sadece %21 oranında ABD tarafından finanse edilmişti. Tek başına imalat için oran daha da düşük: Yalnızca %17.[46] Sonuç olarak, ECLA'nın belirttiği gibi,[45] azgelişmiş ülkeler yabancı firmalarla ilişkilerinde bu bakımdan hatırı sayılır etkinlikte bir güce sahipler.

* Oranın ölçülmesi ile yetinmemek ve bu oranın hangi alanlara aktığına bakmak gerekli. Genellikle bu akım ekonominin en dinamik kesimlerine yöneliyor ve oranın gösterdiğinden daha yüksek bir etki ve denetleme gücü sağlıyor.

Aslında azgelişmiş kapitalist ülkeler yabancı firmalar üstünde böylesi bir etkinliği ya da herhangi tür bir denetimi ne dereceye kadar kullandılar? Her «iki tarafın» pazarlık güçlerindeki değişmenin *yönü* ne?[48] Böyle bir değişmede (her hangi bir yönde), eğer varsa, engeller ne? Çelişkili ögeler uzlaşamaz mı, ya da kapitalist gelişmeye uygun bir *modus vivendi* (geçici anlaşma) kurulamaz mı? Muazzam ekonomik güçleriyle kollarını azgelişmiş kapitalist dünya üzerinde gittikçe genişleyerek yayan, hükümetlerini yöneten, halklarını acımasız sömürüyle yoksulluk ve işsizlik batağına atan, yollarına çıkıp kendilerini teşhir eden en ufak bir milliyetçilik belirtisini ezip geçen standart bir çokuluslu şirketler tablosu,

işlenilmeye gerek kalmayacak kadar iyi bilinen bir tablo. Ne var ki, geçerlikte olan duruma ve durumdaki değişmeye uymuyor. Tarihsel veriler azgelişmiş ülkelerin, bağımsızlık kazanmalarından bu yana pazarlıktaki durumlarını ve bölgelerinde faaliyet gösteren yabancı firmaları denetleme güçlerini sürekli geliştirdiklerini açıkça gösteriyor.*

Azgelişmiş ülkelere akan toplam net malî kaynakların bir oranı olarak portfolyo yatırım 1956 - 1969 yılları arasında düzenli bir şekilde arttı ve aynı dönem içinde mutlak değerlerde 190 milyon dolardan 1.674 milyon dolara çıktı. Görünüşe bakılırsa bu eğilim hızlanıyor[63] -bazı bakımlardan ABD'nin 19. yüzyıldaki ekonomik gelişmesine büyük katkısı olan yabancı kaynak kullanımına benzer bir durum bu.

* Burada çevıriye dahil edilmeyen bir bölümde B. Warren, yeraltı kaynakları ile ilgili olarak azgelışmiş ülkelerin elde ettikleri payın giderek arttığını, yabancı şirketlerın payının ise gerıledığini ortaya koyuyor. Bu konuda çeşitlı maddeler için ornek veriyor.

TABLO : VI

Azgelişmiş Ülkelere Net Özel Malî Kaynaklar Akımı

	1956	*1961*	*1966*	*1967*	*1968*	*1969*
Toplam net malî kaynaklar akımı	6.258	9.197	10.348	11.310	13.113	13.571
içinde						
Toplam özel akımlar	2.998	3.098	3.810	4.208	5.963	6.280
içinde						
Dolaysız yatırım (net)	2.350	1.986	2.188	2.118	2.899	2.566
İki taraflı portfolyo		453	505	796	886	1.260
Çoktaraflı portfolyo	190	90	15	306	605	414
İhracat kredileri	458	569	1.106	989	1.579	2.040

KAYNAK: T.J. Bynes (der.) *Foreign Resources and Economic Development*, Londra, 1971, s. 11'de P. Ayre, «Azgelişmiş Ülkelerde «Özel Yatırımın Geleceği» Pearson Raporu ve OECD'den alınan verilere dayanılarak hazırlanmıştır.

İMALAT ENDÜSTRİLERİ

Asıl konumuz olan imalat endüstrilerinde, girişimlerin niteliğini ve rant üzerinde, yabancı yatırımcılar ile azgelişmiş ülkeler arasında meydana gelen çatışmaları, yeraltı kaynakları endüstrileri üzerindeki anlaşmazlıklarla karşılaştırarak inceleyebiliriz. Azgelişmiş ülkelerde, tekstil, ev araçları ayakkabı v.b. basit tüketim malları ötesinde bir çok mamul mallar endüstrileri, genellikle hâlâ daha çok yabancı yatırıma ihtiyaç gösterir düzeyde; bu nedenle yeraltı kaynakları endüstrilerinin içinden geçmiş olduğu bazen tamamen millîleştirme ile son bulan görüşme, tekrar görüşme ve artan kontrol döngüsünün başlangıcına daha yakınlar. Neticede rant üzerine pazarlık daha az önemli olagelmiş; yeraltı kaynakları endüstrilerinde görülen azgelişmiş ülkelerin kârdan aldıkları paylardaki hareketli dalgalanmaları imalat endüstrilerinde de gözlemlemeyi umamayız. Ne var ki, imalat alanında yabancı yatırımların daha çok ev sahibi ülkenin iç pazarlarında ya da, belki bu ülkelerin bölgesel gruplarına satış yaptıkları sürece azgelişmiş ülkelerdeki yabancı talî şirketler ile şube-

lerin çoğalan sayıları arasındaki artan rekabetin (Tablo: VII, VIII) muhtemel sonucu, azalan kâr oranları[64] ve katma değer payları ile buna bağlı olarak azgelişmiş ülke tüketicilerinin kazançları ve dövizde daha büyük bir net kazanç ya da daha az net dışa-akım olacaktı.[65] Buna karşılık Üçüncü Dünya ülkelerinde yabancı yatırım, gelişmiş dünyadaki ihracat piyasası için ürettiği sürece kâr payları üzerinde rekabetin baskısı tabiî ki, az gelişmiş ülkelerin döviz gelirini ileri ülkeler tüketicileri lehine düşürecektir.

TABLO : VII

Belirli Bölgelerde İmalât Alanında ABD Kaynaklı Girişimler Tarafından gerçekleştirilen Yabancı Dolaysız Yatırım, 1929 - 1970

(Milyon Dolar)

Yıl	*Latin Amerika*	*Afrika* (G. Afrika hariç)	*Asya (*)*
1929	231	—	76
1936	192	—	54
1943	325	—	68
1950	781	Önemsiz	68
1957	1.280	6	118
1964	2.507	34	349
1970	4.604	100	692

KAYNAK : Vernon, aynı yerde, s. 12 (ABD Ticaret Bakanlığı'nın verilerine dayanılarak hazırlanmıştır) ve *Survey of Current Business,* Ekim 1971, s. 32-3.

(*) 1957, 1964 ve 1970 yıllarında Avustralya, Yeni Zelanda ve Japonya hariç tutulmuştur.

TABLO : VIII

ABD Kaynaklı Çokuluslu Girişimlere Bağlı 187 İmalâtçı Tali Şirketin Coğrafî Dağılımı, 1903 - 1967

(Tali Şirket sayısı)

Yıl	*Latin Amerika*	*Afrika* (G. Afrika hariç)	*Asya* (Japonya hariç)
1901	3	0	0
1919	20	0	5
1929	56	0	18
1939	114	0	22
1950	259	5	33
1959	572	17	83
1963	783	35	179
1967	950	73	237

KAYNAK : Vernon aynı yerde, s. 12, (Harvard Çokuluslu Girişim araştırmasında alınan verilere dayanılarak hazırlanmıştır.)

Şirket faaliyetlerinin, ulusal gelişme hedeflerine uyacak şekilde daha güçlü kontrolü ve biçimlendirilmesi yönünde yer altı kaynakları endüstrilerinde saptadığımız eğilim, değişik ölçülerde ve bazen değişik önem derecesinde imalat endüstri-

lerinde de mevcut. Azgelişmiş ülkeler, gelir sağlama amacıyla ve ödemeler dengesi nedeniyle konulan gümrük vergileri ile diğer vergileri (bazen, hattâ ilk başta, ithalat ikamesi sürecinin bir parçası olarak) artırmışlardır. Bu, metropoliten firmalar tarafından yerel talî şirketlerin kurulmasını teşvik etti. Bu şirketler neredeyse kurulur kurulmaz imalat alanında tecrit olmuş birer yabancı unsur (yani montaj endüstrisinin sadece en son aşamalarını gerçekleştiren, ithal maddeleri ve yakıtları kullanan, büyük ölçüde yabancı personel çalıştıran, fakat en düşük nitelikli iş kolunda faaliyet gösteren v.b. fabrikalar) olarak kalmalarını önlemek için çeşitli baskılarla karşı karşıya kaldılar. İthal maddeleri, yakıtları ve yabancı işgücüne olan bağımlılıklarını, yerli kaynaklar ve yerli işgücünün geliştirilmesi lehine azaltmak için, bu çeşit yatırımlar ulusal ekonomiyle[60] daha fazla bütünleşmeye itildiler. Gelişmekte olan ülkelerin hükümetleri gelişme stratejilerini daha kesin olarak belirlediklerinden pazarlıkta daha çok beceri ve tecrübe kazandıklarından, son zamanlarda mamul mallar ihracatını genişletmek için getirilen (her zaman gerekli olmayan) baskılar da dikkati çekiyor. Kritik sektörlere, gereken teknolojiyle birlikte yeni yabancı (dış) yatırımlar çekmeye şimdi daha çok özen gösteriliyor. Çok önemli sonuçlar elde edilmiş durumda. Tablo IX Latin Amerika için bazı etkileyici rakamlar veriyor; bu kıtanın özellikle Afrika ve Asya'nın yoksul ülkelerine oranla biraz daha önde olmasına rağmen, 3 kıtanın bütün ülkelerinde benzer rakamlar saptanabilir. Değişmenin yönü yanılgıya meydan vermeyecek kadar açık.* Elde edilen bu sonuçlar, özellikle, bir durumdaki yeni ve gelişmekte olan unsurları tanımakta isteksiz davranan Sol tarafından çoğunlukla olduğu gibi ihmal ediliyor ya da önemi azımsanıyor.

* Burada aşırı bir genelleme var, çünkü yazarın kullandığı verilerden bu sonuca varmak imkânsız. Aslında Tablo IX bu konuda veri getirmiyor.

TABLO : IX

Latin Amerika'da ABD Kontrolündeki İmalatçı Talî Şirketlerin Ödemeleri

Ödemeler	*Miktar (milyon dolar)*	(1957) *Toplam satışlar içinde % olarak oranı*
Yerel ödemeler (*)	1.868	81.7
içinde		
Malzeme, donatım, hizmetler (**)	1.212	53.0
Ücretler ve maaaşlar	354	15.5
Gelir vergileri	149	6.5
Yerel ödemeler	153	6.7
Dış ödemeler	308	13.5
içinde		
Malzeme ve hizmetler	246	10.8
Geri akan kârlar	62	2.7

KAYNAK : Vernon, aynı yerde, s. 14 (ABD Ticaret Bakanlığı sayımları temel alınmıştır.) Latin Amerika Konseyi Inc. *The Effects of United States and other Foreign Investment in Latin America,* New York, 1970.

NOTLAR : (*) Yedek akçe ve amortisman, ödemelerin dışında tutulduğu için, yerel ve dış ödemeler toplamı, toplam satışlardan daha az.

(**) Malzeme sözkonusu olduğunda, yerel ödemeler; her zaman, sözkonusu ülkede üretilen maddeler için yapılmıyor. Fakat, Vernon'un belirttiği gibi rakamlar bu yatırımların ne denli yerli ekonomiye bağlı olduğunu açıkça gösteriyor.

MAMUL MALLAR İHRACATI

Bütün Üçüncü Dünya'da, ithal ikamesi endüstrileşmesine verilen ağırlık ihracatı geliştirici endüstrileşme yönünde değişti. Buna bağlı olarak, imalat endüstrisinde faaliyet gösteren uluslararası talî şirketler ve şubeler üzerinde, pazarlama şebekelerini azgelişmiş ülkelerden kendi ülkelerine ve diğer ileri kapitalist ülkelere ihracatta kullanmaları için de baskılar getirildi. Kârlı bir şekilde yapılabilirse, azgelişmiş ülkelerdeki uluslararası talî şirketlerin, (yalnızca değil, ama özellikle) üçüncü kişilere imalât ürünleri ihraç etmek istememesi için sağlam bir neden yok. Bu nedenle, çokuluslu talî şirketleri ihracata teşvik etmek için her zaman ev sahibi ülkeden baskı gelmesi şart değil. Sonuç olarak Latin Amerika'da çokuluslu şirketlerin mamul mallar ihracatı içindeki payı, toplam imalât çıktısına olan katkılarına oranla daha büyük. 1957'de, Latin Amerika'dan yapılan mamul mallar ihracatının %40'ı ABD bağlı şirketleri (affiliates) tarafından gerçekleştirilmişti.[67] Aynı şey bazı Asya ülkeleri, özellikle Taiwan ve Güney Kore için de geçerli. Üstelik bu, azgelişmiş ülkeler için, özellikle, imalatta faaliyet gösteren talî şirketlerin satışlarının, Latin Amerika'da olduğu gibi, büyük ölçüde oligopol niteliği gösteren birkaç endüstride yoğunlaştığı ihracatta, önemli bir kazanç. Bu endüstriler örneğin Tablo X'da gösterildiği gibi, ulaşım (öncelikle otomobil), besin ürünleri, makina ve tekstil, deri ve tahta ürünler gibi, görece yoğunlaşmamış endüstrilerdir. Bu oligopolcü yapı özellikle, ileri kapitalist ülkelerde azgelişmiş ülkeler için pazarlar açılmasına neden oluyor ve üstelik sözkonusu endüstriler, tekstil gibi, ileri ülkelerde, örneğin Amerika'da iş çevrelerinden ve sendikalar dan gelen himayeci baskılara hedef olan «problem» endüstrilerden oldukça farklı.[68] Bununla beraber hiç değilse bazı ülkelerde çokuluslu talî şirketlerin ihracata el atmalarını önleyici ya da kapsamını sınırlayıcı geniş kasıtlamalar uygulandığına dair sık sık ve sağlam kanıtlar öne sürülmektedir.[69] Ancak, aşağıdaki veriler ve son onyıl civarında Üçüncü Dünya mamul ihraç mallarının dikkate değer başarısı bu kısıtlamaların o kadar güçlü bir engelleyici faktör olamıyacağını gösteriyor.[70] Dahası, diğer veriler de, ihracat sözkonusu olduğunda biçimsel kısıtlamaların uygulamada yararlı bir yol olmadığını kanıtlıyor.[71] Fakat bir dereceye kadar yabancı firmaları ihracata zorlamak gerekmiştir; örneğin direnen talî şirketleri, ev sahibi ülkelerin yerli pazarlarıyla olan ilişkilerini azaltmakla tehdit etmek gibi. Genellikle uluslararası akbabalara verilen talihsiz bir kurban gözüyle bakılan Hindistan'daki yabancılarla işbirliği anlaşmaları konusunda bir UNCTAD araştırması, şirketlere uygulanan ihracat kısıtla-

TABLO : X

ABD Kaynaklı Girişimlerin Belirli Bölgelerdeki İmalatçı Bağlı Şirketlerin Satışları. 1968

(Kanada ve Avrupa hariç)

Endustri	*Latin Amerika'da*	*Diğer bütün ülkelerde*
Besin ürünleri	1.490	472
Kâğıt ve benzeri ürünler	301	234
Kimyasallar	1.987	1.743
Kauçuk ürünleri	415	466
Ana ve mamul mallar	561	488
Makina (elektrikli hariç)	402	1.202
Elektrikli makina	591	369
Ulaşım araçları	1.335	1.619
Diğerleri	884	734
Toplam	*7.966*	*7.327*

KAYNAK : Vernon, aynı yerde, s. 3 (ABD Ticaret Bakanlığı'nın verilerine dayanılarak hazırlanmıştır) ve *Survey of Current Bussiness,* Ekim 1970, s. 19.

malarını azaltma yolunda hükümet politikasının oldukça kısa zamanda ulaştığı başarıyı açıkça gösterdi. İhracat kısıtlamaları (şartlı türde olanlar dışında)[72] getiren yabancı işbirliği anlaşmalarının oranının 1964'te %91'den Nisan 1969'da %63'e düştüğü ve Kasım 1970'te %16'yı bulduğu görüldü. Dahası, Nisan 1964 - 1966 ve 1967 - Mart 1969 arasında şartlı türde anlaşmalar, şartsız olanların hemen hemen 2 katı sü' atle azaldı.[73]

TALİ ŞİRKETLER

Tablo: XI'de, uluslararası firmaların Üçüncü Dünya'daki imalatçı talî şirketlerinin yerli mülkiyet oranının ve dolayısıyla kontrolünün genel artma eğilimi[74] ABD girişimleri üzerinde, kuşkuya yer bırakmayacak şekilde gösterilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi 1946'dan önce kurulan talî şirketlerden, «tam hisseli» olanların (sermayenin tümü talî şirketin) oranı üçte ikiyken, 1958-67 arasında kurulanlar içinde bu oran %40'a düştü. 1946'dan önce oranı %8 olan (azınlık hisseli» talî şirketler, 1958 döneminde %20 oranına ulaştılar.[75] And Paktı ülkeleri, Kolombiya, Ekvator, Peru, Bolivya, Şili ve Venezuella, 1970'ten beri yıllık kâr transferi oranını %14'te sınırlayan tedbirleri içeren bir politikayı kurumlaştırdılar. Bu politika ayrıca yabancı şirketlere faaliyetlerinin kontrol hakkını 15 sene içinde yerli yatırımcılara satma zorunluluğunu yüklüyordu.[76] Afrika'da ekonomik açıdan en önemli ülke olan Nijerya endüstrileşmesinin en başından, 1950'lerin ikinci yarısındanberi, geniş ölçüde ortak girişimleri kullanmakta. Kısacası yabancı girişimlerin mülkiyetini «yerlileştirme» yönünde uzun dönemli bir eğilimin kanıtları mevcut. Latin Amerika endüstrisinin ABD girişimi tarafından «ele geçirilmesi» şeklinde tanımlanan eğilimin, ABD dolaysız yatırımının dış ülkelerdeki imalatçı girişimlerinde son zamanlarda meydana gelen hatırı sayılır atılımın konjonktürel ve geçici bir etkisinden ibaret olması çok mümkündür. Elbette ki, burada bir de dış ülkelerdeki ABD talî şirketleri tarafından anayurda akta-

rılan yüksek ve büyüyen kâr oranı da söz konusudur; fakat bu, «ele geçirme» sürecini daha da sınırlayan bir öğe.[77]

TABLO : XI

187 ABD Kaynaklı Çokuluslu Girişimin Azgelişmiş Ülkelerdeki İmalâtçı Talî Şirketlerinin, Kuruldukları Zaman Esas (+) Alınarak, Mülkiyete Göre Sınıflandırılması

	Latin Amerika	*Afrika* (G. Afrika hariç)	*Asya* (Japonya hariç)	*Toplam*
Talî Şirketler				
1946'dan Önce Kurulanlar				
Toplam	206	2	28	236
Tam - hisseli (*)	129	1	20	150
Çoğunluk - hisseli	33	1	1	35
Azınlık - hisseli	29	0	0	29
Bilinmeyen	15	0	7	22
1946 - 57'de Kurulanlar				
Toplam	340	11	44	395
Tam - hisseli	192	7	24	223
Çoğunluk - hisseli	90	3	13	106
Azınlık - hisseli	38	1	5	44
Bilinmeyen	20	0	2	22
1958-67'de Kurulanlar				
Toplam	750	69	194	1013
Tam - hisseli	345	36	64	445
Çoğunluk - hisseli	210	15	73	298
Azınlık - hisseli	130	15	44	189
Bilinmeyen	65	3	13	81

KAYNAK : Vernon, aynı yerde, s. 23 (Harvard Çokuluslu Girişim araştırmasından yararlanılmıştır).

NOTLAR : (+) Rakamlar sonradan yokolan talî şirketleri de içermektedir.

(*) (Tam - hisseli» ana şirketin %95 ya da daha fazla hisseye sahip olduğu, «Çoğunluk - hisseli» %50 - 94, «azınlık - hisseli» %5 - 49 hisseye sahip olduğu talî şirketlerdir.

Tabiî ki, hizmet ve yönetim sözleşmelerinin artan kullanımı yerli mülkiyetin gelişmesini tamamlayıcı bir olgu ve onun doğal sonucudur. Bu eğilimin temelinde azgelişmiş ülkelere yapılan teknoloji *transferinin* önemi yatıyor. Örneğin Latin Amerika'da, ABD bağlı şirketlerine imalat sektöründeki teknoloji transferi için yapılan ödemeler, kârlılık oranını %11'den %14'e çıkardı; toplam geri akan kârlar içinde oran olarak teknoloji ödemeleri hızla artmakta. Bu eğilim o kadar önemli ki maliyeci, işletmeci ve iktisatçılar arasında, gelecekte uluslararası firmaların rollerinin bu gidişle, büyük projeler dışında, daha çok, hizmet sözleşmeleri aracılığıyla en ileri (düzeyde) teknoloji ve yönetim uzmanlığı satmak ve geliştirmek olacağına, buna karşılık firmaların doğrudan malî etkinliğinin önemsenmeyecek kadar az olacağına dair yaygın bir kanı var.[78]

Emperyalizmin bir yönü olarak toplam ödemeler dengesi akımı koşulları içinde, yabancı özel yatırımın net döviz etki-

leri aşağıda incelenmiştir, malî bağımlılık üzerindeki tartışmamız henüz bitmiş değil. Ne var ki, imalatta özel yabancı dolaysız yatırım akımlarının kesin olan artışının, Üçüncü Dünya ekonomileri üzerinde uluslararası şirketlerin artan denetimi demek olduğu görüşünün, gerçek durumun tersini yansıttığı açık. Gerçekten de daha geniş bir açıdan bakılırsa, endüstriyel ve ekonomik güç olarak, yeni büyük coğrafî merkezlerin sınırsız bir şekilde başka yerler tarafından denetlenmesi kolay düşünülebilecek bir şey değil. Yalnızca imalât sözkonusu olduğunda, teknik-ekonomik faktörler, zamanla, zorunlu olarak binlerce bağla imalâtı yerel çevreye bağlamakta ve böylece o çevrenin denetimi altına sokmakta. Endüstriyel güç yayıldıkça, politik güç onu izliyor. Üçüncü Dünya'da yabancı imalâtçı yatırım üzerindeki mücadelenin, *her iki* taraf için de karşılıklı olarak yararlı olan, uzun dönemli, zamanla gelişen bir uyuşma zemini içersinde meydana geldiği sonucu ortaya çıkıyor.* Böylece çatışma ve pazarlık sürecinde azgelişmiş ülkeler gittikçe artan ve önüne geçilmez bir şekilde görece daha büyük bir baskı uygulayabiliyorlar.

* Bu da oldukça yetersiz bir açıklama. Yeterli veriler ve kanıtlar olmaksızın sonuca varılıyor. Çokuluslu şirketler ile az gelişmiş ülkelerin ilişkileri biraz fazla yumuşaklaştırılmış.

BAĞIMSIZ TEKNOLOJİK İLERLEME

Şimdi Sutcliffe'in dört ölçütünden sonuncusuna, «bağımsız teknolojik ilerleme»ye gelelim. Teknoloji sorunu bir gerçek. Fakat ampirik temeli belirli, (özgül) süreçlerde yattığı için sorun, istatistiksel göstergelerle pek de açıklığa kavuşturulacak gibi değil. Genel sorular üzerinde kısaca tartışmak gerekecek. Zaten teknolojik bağımlılık oldukça genel bir tartışma; bir dizi savları içeriyor: Azgelişmiş ülkelerin çeşitli bakımlardan kendi koşullarına uymayan (özellikle emekten aşırı derecede tasarruf eden) Batı teknolojisine bağımlı olmayan zorlandığı, sınırlayıcı koşullar dışında *batılı (ileri) teknolojiden yararlanamadığı,* ileri kapitalist ekonomilerin dinamizminin ve varolan muazzam teknolojik üstünlüğünün onları sürekli azgelişmiş ülkelerden ilerde olmalarını sağladığı, böylelikle bu özelliklerin azgelişmiş ülkeleri sürekli olarak onların tahakkümü altında tuttuğu, gibi.

Birinci ve ikinci savlar arasındaki çelişki ögesi bir yana[70] bütün olarak bu tavırda asıl can alıcı yanlış şu ki, teknoloji büyük ölçüde sermaye mallarında somutlaşmıştır. Sutcliffe, inandırıcı bir dille «Bir bakıma... teknoloji her zaman metropoliten tekelciliğin dayanağı olmuştu. Azgelişmiş alanlar tam bir endüstriyel yapı kuramamışlardır, çünkü aynı zamanda hem en karmaşık, hem en ileri teknolojiye sahip endüstriler kuramamışlardır. Bu durumda, bugün, bağımsızlığın temeli yeni bir kategoriye, teknolojiye değil fakat yeni, sınırlı bir gruba, sermaye malları endüstrisine kaymıştır.» diyor.[80]

Bunun mantıksal sonucu, tabiî ki, şudur: *Eğer büyüyen bir sermaye ve aramalları endüstrileri alanı kurmak ve geliştirmek mümkünse,* teknolojik ilerleme bir anlamda «otomatik» olarak, yani endüstrileşmenin ayrılmaz ögesi olan bilgi kazanma sürecinin bir parçası olarak gerçekleşecektir. Gerçekte, gerekli koşulun, yeterli bir teknolojik temelin kurulmasına yardımcı olan çeşitli tamamlayıcı gelişmelerle birlikte yerine getirilmekte olduğunu görmüştük. Hepsinden öte, Üçün

cü Dünya'da eğitim şaşırtıcı bir hızla gelişiyor.[81] Bu, ve araştırma alanındaki gelişmelerin yıldan yıla ilerlemesi, hizmetlerin yaygınlaşması, Üçüncü Dünya'da emperyalist şirketler ve ülkeler arasındaki rekabet, endüstrileşmenin kendisiyle birleşerek «yerli» teknoloji için gerekli maddî temeli yaratıyor.[82] Başka bir deyişle, teknoloji transferlerini ya da teknolojik ilerlemeyi önleyen engeller varsa, birçok ülke için bunlar, emperyalist tekelcilikte ya da öbür tahakküm biçimlerinde değil, bu ülkelerin kendi özümseme yeteneklerinde yatan nedenlerden ileri geliyor. Bu yetenekler yıldan yıla hızla gelişiyor. Teknolojik bağımlılığın kendi kendini sürdürdüğü görüşünün hiç bir dayanağı yok.*

Vardığımız bu sonucu Üçüncü Dünya'nın öbür endüstrileşme karakteristikleri de doğruluyor. Herşeyden önce, sermaye malları endüstrisinin inşası otomatik olarak emperyalist ülkelerden en yeni sermaye mallarının ithalini gerektirir, ki bu, ülkeye en yeni teknolojiyi getirmek demektir.* Bu noktaya bağlı olarak, genellikle azgelişmiş ülkelerde sermaye malları endüstrisine tamamen ya da kısmen devletin sahip olduğu ve bu sayede yabancı talî şirketlerin, ileri donatımda somutlaşan veya ona bağlı olan en yeni teknoloji ve «know-how» yayılımını engellemeleri ihtimalinin ciddî olarak azaldığı gerçeği var. Üstelik normal olarak endüstrileşmeyi başlatan tüketim malları endüstrileri genellikle görece daha az karmaşık teknolojileri içerse de, mineral ve yakıt kaynaklarını azgelişmiş ülkeler içinde işleme yönündeki genel, süratli ve kesin eğilim, birçok ürünlerde karmaşık, ileri teknolojileri gerektiriyor.

Belirli bir açıdan, Üçüncü Dünya teknolojisinin gelişmesi açısından bakılınca bu değişiklikler çok yararlı ve amaca uygun nitelikte.[83] Buna ek olarak, özellikle modern bir teknolojik temel elde etmek için gittikçe daha çok benimsenen, başlatılan ve geliştirilen «öznel» politika tedbirleri var. Örneğin Türkiye ve Meksika'da, yabancı yatırımı, ihtiyaç duyulan teknoloji transferini sağlamasını güvence altına almak üzere, denetlemek ve düzenlemek amacını güden tedbirler bunların en önemlileri arasında.[84] Ayrıca yabancı firmalarda, daha düşük düzeyde olanlar da dahil, yüksek düzeyde teknik ve idarî görevlere getirilmek üzere yerli personel eğitimi yöntemleri epeyce geliştirilmiş durumda.[85] Çeşitli uluslararası örgütlerin, özellikle UNIDO, UNCTAD ve ECLA'nın aynı doğrultudaki çabaları şüphesiz uzun dönemde etkili olacak.

* Bizce teknoloji sorunu bu kadar rahatlıkla çözümlenemiyor. Gerçi gelişmiş kapitalist ülkelerin teknolojisi belirli bir gecikmeyle az gelişmiş ülkelere aktarılıyor, fakat gelişmiş ülkelerde üretilen yeni teknoloji için bu gecikme oldukça önemli. Dolayısıyla az gelişmiş ülkelerin teknolojideki bağımlılığı alan ve düzey değiştiriyor, fakat öneminden yitirmiyor.

* Sermaye malları endüstrisinin az gelişmiş ülkelerde ne kadar zayıf olduğu düşünülürse, burada teknoloji ile ilgili olarak ileri sürülen görüşün zayıflığı da anlaşılır.

STATİK İDDİALAR

Teknolojik bağımlılık görüşünün savunucuları, gelişen endüstri sektöründeki yaygın yabancı mülkiyete ve sırf teknolojinin yerli şirketler tarafından kullanılmasını sınırlamak amacıyla, yabancı firmaların çok zaman benimsedikleri tekelci uygulamalara dikkati çekiyorlar.[86] Üçüncü Dünya'da yabancı firmaların oynadığı rolü belirtmiştik; fakat teknolojiye ilişkin üç noktanın daha vurgulanması gerekli. İlki, tekelci kısıtlamalar statik bir görüştür; bu nedenle durumdaki değişme ögelerini hesaba katma yeteneğinden yoksundur. İkincisi bazı durumlarda teknolojinin yayılıp gelişmesine yardımcı olmak yabancı firmaların işine gelebilir. Üçüncüsü, ileri kapitalist firmaların, az gelişmiş ülkelerin ihtiyaçlarına uygun

olmadığı iddia edilen, teknolojileri, yerel ortam gözönüne alınmaksızın bu ülkelere zorla kabul ettirilmiş bir şey değil, gerçekte sözkonusu ülkelerdeki yerel koşullara karşı akılcı bir tepkidir.* Öğretinin statik karakteri, koşullar elverdiği sürece kapitalist firmalar için tekelci tutumun birçok durumda doğal olduğunu dikkate almama yanılgısına neden oluyor. Koşullar, rekabetin zayıf olduğu, yerli firmaların ve devletlerin yeni teknolojinin özümsenmesine uyum sağlayamadığı durumlarda elverişlidir. Kanıt olarak öne sürülen geniş ölçüde kısıtlama ve yüksek teknoloji transferi maliyeti, bütün olarak durumu açıklayamaz, çünkü bu açıklama tarzı her şeye rağmen ülkeye girebilen teknolojiyi hesaba katmıyor ve transfer edilen teknolojinin, maliyeti çok yüksek olsa da, olumlu katkısını göstermiyor.[87] Herşeyden önce, bu görüş, durumdaki değişmenin yönünü değerlendirmiyor.

* Bu tepkinin (yani firmanın yerel koşullara göre uygulayacağı teknolojiyi seçişi) rasyonel olduğu herhalde doğrudur. Ancak bu rasyonellik esas olarak firma açısından geçerli bir rasyonelliktir, bunun ise toplum için sözkonusu olan rasyonellikle aynı şey olması gerekli ve zorunlu değildir.

Sonuç olarak, eğer Sutcliffe'in öne sürdüğü bağımsız endüstrileşmenin dört ölçütü geçerli kabul edilirse -ki bunların önemi, bu tür ölçütlerin genellikle benimsendiğinde yatıyor- her birine göre «bağımsız» endüstrileşme oldukça süratli bir şekilde gerçekleşmeye başladı. Azgelişmiş ülkelerde *sağlam bir düzen içinde* meydana gelen, endüstriyel ilerleme geniş ölçüde iç pazara dayanıyor. İkincisi, stratejik önemi olan sermaye malları ve ara mallar sektörlerinde hatırı sayılır gelişmeler kaydeden imalat sektörünün gittikçe çeşitlilik kazanması, Üçüncü Dünya'da endüstrileşmeye damgasını vuran bir olgu. Üçüncüsü, yabancı özel dolaysız yatırım, dinamik olarak artarken, bir yandan da, onu istedikleri gibi yönetmek üzere azgelişmiş ülkelerin kontrolü altına giriyor. Son olarak, Üçüncü Dünya'da henüz başlangıç aşamasında olmasına rağmen teknolojik gelişme kesinlikle yerinde saymıyor ve teknolojik geriliği ve bağımlılığı artıran etkenlerin hızla bertaraf edilmesinin nesnel koşulları o kadar hızla gelişiyor ki, teknolojik bağımlılığın kendi kendini sürdürdüğü görüşünün[93] gerçekle hiçbir ilgisi yok. Dolayısıyla, eğer bunlar bağımsız endüstrileşmenin dört ölçütü ise, bu ölçütler gerçekleştirilme yolundalar.*

* Bu ölçütler açısından az gelişmiş ülkelerde bir gelişme olduğu muhakkak. Ancak bu gelişme (emperyalizmle bağlar açısından) nitel bir dönüşüm olabilmekten çok uzakta ve böyle bir dönüşümün yakın gelecekte gerçekleşeceğini söyleyebilmek imkânsızdır. Bu nedenle Warren'ın görüşünün abartmalı ve iyimser olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Yine de, tarihsel olarak bu ölçütlerin *gerçekleştirilmesi* her zaman gerekli ya da yeterli koşul olmamıştır. Öbür ülkeler arasında İngiltere ve Japonya'nın başlangıçtaki endüstrileşmelerinde, mamul malları ihracatı belirleyici bir rol oynamıştı. Bazı ülkeler sermaye malları sektörlerinde önemli bir gelişme olmaksızın ileri «bağımsız» kapitalist endüstrileşmede başarılı oldular; örneğin Danimarka, İsviçre, Yeni Zelanda, Japonya'nın endüstrileşmesi ise, bağımsız olmaktan çok ödünç alınmış bir teknolojiyle sağlanmıştı.[94]

Daha da önemlisi, kapitalist mi, sosyalist mi olduğu kesin belirtilerek açıklığa kavuşturulsa bile, «bağımsız endüstrileşme» kavramının kendisi çok belirsiz. Kapitalist dünyada karşılıklı bağımlılığın artması ve bütün dünyada sosyalizme ve kitlelere karşı egemen, sömürücü sınıfların işbirliği, her ikisi de, sorunun, artan bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi içindeki eskiden eşit olmayan «ortaklar» arasındaki eşitlik açısından ele alınırsa daha doğru bir biçimde ortaya konulacağını gösteriyor.

Yukarda anlatılan eğilimlerin çoğu Sol tarafından kabul edilmiş fakat emperyalist sistemi oldukça dar sınırlar içinde değiştirilebilecek önemsiz etkenler olarak değerlendirilmişlerdir. Emperyalist sistemin kendisi, Üçüncü Dünya ülkelerinin emperyalist ülkelerle olan ticaret, yardım ve yatırım ilişkilerinden doğan müzmin ödemeler dengesi sorunları nedeniyle bu ülkelerin uydu durumunda kalmalarını sağlayan bir bağımlılık yapısı olarak görülmekte. Emperyalizm azgelişmiş ülkelerde üretilen artığın emperyalist ülkelere aktarıldığı bir sistem olarak (Robin Murray[95]), üretimde ileri ülkelerin çıkarlarına uygun, bir uluslararası işbölümü ile nitelenen ve bunu sürdürmeye yönelen bir sistem olarak (Magdoff), Üçüncü Dünya ülkelerinin kaynaklarının başka ülkelerin ulusları tarafından kendi çıkarlarına uygun bir şekilde kontrol edildiği bir sistem olarak (Bloch[96]), görece kararlı bir birikim oranları hiyerarşisine dayanan ve bu hiyerarşiyi pekiştiren bir uluslararası ekonomik ve politik tahakküm sistemi (Murray[97]) olarak da tanımlanıyor. Bu çeşitli tanımlar, farklı anlamları içeriyorlar.

Üçüncü Dünya ülkelerinin ödemeler dengesi eğilimleri ve geleceğe dönük gelişmelerinin bu yazıda geçen diğer birçok konu gibi ancak yüzeysel bir tartışması yapılabilir. Bu konuda genellikle «karamsar» olan sol ve liberal görüşler, sorunun birçok özelliğini ihmal etme eğilimindeler. Bu özelliklerin hepsi de son deneylerin olumlu olabileceği ve geleceğe ilişkin umutların haklı çıkabileceği *izlenimini* veriyorlar. 1960'larda azgelişmiş ülkelerin ödemeler dengesi genel olarak bir ilerleme kaydetti. Bunu 1964-70 dönemi içindeki global rakamlarda (Tablo XII) ve 1960'tan 1969'a kadar tek tek 18 ülke için IMF'nin (Uluslararası Para Fonu) verdiği rakamlarda görüyoruz. 18 ülkeden 14'ü genel dengede, 9'u cari dengede bir ilerleme kaydetmişler.[98] Bu eğilim 1970'lere kadar sürdü.

TABLO : XII

Azgelişmiş Ülüelerin Ödemeler Dengesi 1964 - 1970

	Milyar Dolar		*Milyar Dolar*
1964	0.21	1968	0.90
1965	1.12	1969	1.53
1966	0.75	1970	3.04
1967	0.69		

KAYNAK : IMF, *Annual Report*, Washington, DC, 1971, s. 170.

Bunun sonucu 1962'den itibaren rezervlerde sürekli bir artış oldu(tablo XIII[99]). Bu olumlu büyümeyi, görünüşe göre, büyük ölçüde, sermaye girişlerinin özellikle ihracat kredilerinin artması, dolaysız ve portfolyo olmak üzere[100] uzun dönemli özel yatırımın mutlak hacmi ve 1960-70 arasındaki 10 yıllık dönemde ihracatın büyüme hızının (yılda %7.9) değer olarak ithalatın büyüme hızından (yılda %6,4) daha fazla oluşu yarattı.[101]

İthalat ve ihracatın büyüme oranlarındaki bu fark, ithalatın (yılda %4.1) ihracattan (yılda %2.9) çok daha hızlı arttığı 1950'lerdeki performanstan sonra gerçekten şaşırtıcı bir gelişme gösterdi.[102] Global olarak azgelişmiş ülkelerin, 1970'te hâlâ gözle görülür bir ticaret açığına sahip olmalarına rağmen, bu eğilimlerin bir sonucu olarak, açık azaldı.[103]

TABLO XIII

Gelişmekte Olan Ülkelerin Uluslararası Rezervleri (1962-1971)

	Milyon Dolar		*Milyon Dolar*
1962	8.685	1967	13.015
1963	9.775	1968	14.100
1964	9.915	1969	15.580
1965	11.310	1970	18.230
1966	12.130	1971	22.890

KAYNAK: BM *Statistical Yearbook 1972,* New York 1973, s. 40

Üstün Performans

Üstün ihracat performansı temelde, 1960'larda gelişmiş kapitalist ekonomilerin, tabii Üçüncü Dünya uluslarının hiçbir şekilde sorumlu olmadığı, süratli ekonomik büyümelerinin sonucuydu. Azgelişmiş ülkelerin 1960'larda ticaret hadlerinin istikrarını (tablo XIV) sağlayan, büyük ölçüde, metropoliten merkezlerin genişlemesiydi. Yine de, azgelişmiş ülkelerin, ihracat hacimlerini geliştirerek bu talep artışını karşılayabilme yetenekleri küçümsenmemeli. Azgelişmiş ülkelerin ihracat *hacimlerinin* büyüme oranı 1950-60 döneminde yılda %3.6'-

TABLO XIV

Azgelişmiş Ülkelerin Ticaret Hadleri 1960-71 (1963 — 100)

1960	104	1966	101
1961	102	1967	100
1962	98	1968	101
1963	100	1969	101
1964	101	1970	101
1965	99	1971	101

KAYNAK : C. D. Rogers, «Uluslararası Emtia Anlaşmaları», *Lloyds Bank Review,* Nisan 1973, s. 36.

dan 1960-70 döneminde yılda %6.5'e çıktı.[104] Dahası, ihracat artışı değer olarak, 1960'ların ilk yarısına kıyasla, ikinci yarısında daha da hızlandı.[105] Üçüncü Dünya'nın uygun talep koşullarına karşı olumlu tepkisini mamûl mallar ihracatındaki hızlı büyüme doğruluyor. Üçüncü Dünya'nın ihraç maddelerinin büyük bir bölümü (%93-94) gelişmiş pazar ekonomileri denilen ülkelere (ileri kapitalist ülkeler ve Yugoslavya) satılıyor. Tablo XV, toplam ihracat içinde yapılan mamûl mallar ihracatının oranının, sekiz yıllık bir dönemde %12'den %19'a yükseldiğini gösteriyor; Üçüncü Dünya'dan yapılan toplam ihracatın büyüme hızının iki katı olan bu oran çarpıcı bir başarı Bu ticaret eğilimlerinin bir etkisi de, toplam Dünya ihracatı içinde oran olarak azgelişmiş ekonomilerin payındaki

TABLO XV

Gelişmekte Olan Ülkelerle Diğer Dünya Ülkeleri Arasındaki Ticaret 1960 - 69

İthalat bölgeleri ve mal grupları	Gelişmekte olan ülkelerin toplam ihracat yüzdesi		Ortalama yıllık artış hızı
	1959-61	*1967-69*	*1959-61'den 1967-69'a*
Merkezi planlama ekonomileri	6	7	8.1
Gelişmiş pazar ekonomileri'nin aldığı	94	93	6.7
Besin maddeleri	30	23	3.5
Ham maddeler	27	19	2.0
Yakıt	25	32	10.2
Mamul mallar	12	19	13.0
Toplam	100	100	6.8

KAYNAK : BM Dünya Ekonomik Araştırması 1969-70, s. 137

ünlü düşüşün 1950'lere kıyasla 1960'larda hızını önemli ölçüde kaybetmesi olmuştur. 1950-60 arasında bu düşüş %9.7 puan iken, 1960-70 arasında sadece %3.7 idi.[106] Hayat standartları açısından bu payın özel hiç bir önemi yok, fakat kapitalist dünya daki göreli ulusal güç dengesi bakımından dikkate değer.

Açık ki, yabancı sermaye girişi artan borçlanmayı içerir. Benimsenen deyimiyle «borç sorunu» hakkında çok şey söylendi. Fakat sorun hem olgusal, hem kavramsal olarak ele alınmalı ve böyle yapıldığı zaman durum çok daha az endişe verici görünüyor.[107] Olgusal olarak, azgelişmiş ülkelerin ülkelerin çoğunluğu birçok önemli borç ödeme güçlüklerini geçmişte yenebildiler ve 1969'un sonunda 80 azgelişmiş ülkenin hesaplanan toplam birikmiş borçlarının yarısını sadece 8 ülkenin, geri kalanının büyük bir bölümünü de sadece bir diğer 8 ülkenin borçları oluşturuyordu.[108] Kavramsal olarak, borcun varlığı ve hattâ, mutlak ya da göreli olarak (örneğin ihracat gelirlerine göre) artan borçlanma, kendi başına bir borç sorunu demek değildir. Borç kredidir ve borç ödeme sorunu borçlanma koşullarına olduğu kadar (daha fazla değilse bile), kredinin nasıl kullanıldığına da bağlıdır.* Dolayısıyla, borç ödeme oranı (ödenen borcun döviz gelirlerine olan oranı) gibi ölçüler özellikle tek tek ülkeler için ille de zorlu bir sorunun varlığının güveniler kanıtları olmayabilirler.[109] 29 hızlı büyüyen (gelişen) azgelişmiş ülke üstüne yukarda sözü geçen araştırmasında Chenery en yüksek sermaye girişine sahip yedi ülkenin hemen hemen hepsinin «10 yıl içinde sermaye girişine olan bağımlılıklarında hatırı sayılır bir azalmayı» sağladıklarına işaret ediyor.[110] Chenery'nin seçtiği orta derecelde sermaye girişine sahip ülkeler grubundan altı ülke, geniş yardım girişine sahip ülkeler kadar parlak olmasa bile, benzer bir başarı sağladılar. Öyle ki, ikinci on yılda *tasarruf oranları* ve ihracat oldukça süratli bir büyüme için yeterli düzeye genel olarak çıktı. Verilen örneğin taraflı olduğu (yüksek büyüme düzeyinde olan ülkelerin seçilmiş olması) gerçeği bu kanıtı ciddî bir şekilde zayıflatıyor. Fakat Chenery'nin yo-

* Borç konusu genellikle kesin ön yargılarla ele alınan bir konu. Adeta borç kelimesinin kendisini sakıncalı ve zararlı bulan görüşler bile yaygın. Burada ileri sürülen yaşlaşım ise oldukça gerçekçi.

rumu seçilen 29 ülkeyi aşıyor ve süratli bir büyüme sağlamada başarılı olabilmiş dışa düşük düzeyde bağımlılık politikası izleyen ülkelerin görece az olduğunu kesin bir şekilde ortaya koyuyor. Gerçekten de bir tek Üçüncü Dünya ülkesi, Brezilya, düşük bir dışa bağımlılık oranı ile süratli büyüme sağlayabildi. Geri kalanı yüksek sermaye girişleri, yüksek ana mallar ihracatı ya da ikisinin ılımlı bileşimlerini kullandılar. Dünya Bankasının, benim de büyük ölçüde katıldığım görüşü odur ki, ortaya çıkan borç ödeme sorunları, aşırı derecede ağır borçlanma koşullarından çok, azgelişmiş ülkelerin kendilerinden kaynaklanıyor.[111]

Yoksul ülke ekonomilerini ileri kapitalist ülkelerin ihtiyaçlarına bağlı kılan bir özgül uluslararası iş bölümü olarak tanımlanan emperyalizm kavramı, geleneksel olarak, yoksul ülkelerin tropikal yiyecekler, tarımsal hammaddeler ve minerallerine karşılık, ileri kapitalist ülkelerin onlara mallar satacağını kabul eder. Bu iş bölümü bilinen çeşitli nedenlerle azgelişmiş ülkelere, ekonomik güç bakımından, sürekli zarar veren sorunlar yüklemiştir. Bu görüşün, emperyalist ülkeler dolaysız ya da dolaylı siyasal denetim uyguladıkları sürece, kapitalist Dünya tarihini geniş ölçüde açıklayabilme yeteneği şüphe götürmez. Fakat, etkinlik kazanan nedenlerden dolayı, bugün için söylenmesi gereken odur ki, bu klasik iş bölümü emperyalist ülkelerin istedikleri dışında, aslında azgelişmiş ülkelerin kendileri tarafından yaratılan değişikliklerin bir sonucu olarak hızla çökmekte. Bu, Tablo XV'te açıkça görülmektedir.

Uluslararası İşbölümü

Endüstrileşmenin ilerleme derecesinin, dolayısıyla uluslararası işbölümündeki değişmenin bir sınırı olduğu da iddia ediliyor. Bu sınırın, (yığınların yoksulluğu, emperyalist ülkeler tarafından mamûl mallar ihracatına konulan kısıtlamalar v.b. nedeniyle) düşük tüketim düzeyine yönelen uzun dönemli eğilimlerden kaynaklandığı ileri sürülüyor; bu görüş tarihsel bakış açısından şaşılacak derecede yoksun. Britanya'nın pamuğa dayanan endüstrileşmesi içerde düşük gerçek ücretler, dışarda çok yüksek ihracat düzeyi ile belirlenmişti. Şimdiye kadar ki veriler gösteriyor ki bu, bazı ülkeler için pekalâ gelişmenin mümkün bir yolu olabilir.[113] Sık sık öne sürüldüğü gibi tüketim malları endüstrilerinin, bir avuç zengini doyurmak için çabalamaktan ötürü şiddetle daraldığı da şimdiye kadar ampirik olarak saptanmış değildir.[114] Herşeyden önce bu görüş, 18. ve 19. yüzyıllar arasındaki endüstrileşme çağına oranla, şimdi Üçüncü Dünya ülkelerinde daha önemli olan ve hele yatırımların çok daha fazla devlet kontrolü altında olduğu ve bu sayede uzun dönemde üretim kapasitesinin geliştirilmesinde ve konjonktürel durgunluğu önlemek için, kullanılabildiği bugün çok daha fazla önem kazanan yatırımın talep etkisini hesaba katmıyor. Ayrıca, ölçeğe göre getirinin Brezilya, Meksika, İran, Hindistan, Arjantin, Etyopya, Nijerya, Endonezya, Pakistan, Bengladeş gibi ekonomiler ve birçok orta derecede azgelişmiş ekonomiler için uzun dönemde kısıtlayıcı bir etken oldukları, ne olursa olsun, inandırıcı değil; özellikle azgelişmiş Dünya'nın toplam GSMH'sı, gelişmiş Dünyanınkinden daha hızlı artarken.

Robin Murray'ın ölçeğe göre getirinin kendi kendini güçlendiren etkilerinin yarattığı ve varolan emperyalist ülkelere yarayan «birikimin değişmeyen coğrafî hiyerarşisi» tezi, kendisinin dolaysız yabancı özel yatırımın Üçüncü Dünya ekonomilerinde bütün olarak önemli bir kaynak rolü oynadığını üstü kapalı bir şekilde kabul etmesi ile ciddî olarak zayıflamış bulunuyor. Özel dolaysız yatırım kanalıyla kaynak akımı, göstermiş olduğumuz gibi, azgelişmiş ülkelerdeki gayrî safi yerli yatırım içinde küçük bir oranı oluşturuyor. Barratt Brown'un İngiltere için gösterdiği gibi[115], emperyalist ülkelere bir artık akımının, eşit bir şekilde emperyalist ülkelerdeki birikimde yansıması gerekmez —sonuç *daha az* birikim olabilir. Bazı varsayımlara dayanarak, kutuplaşma tezine, yani zengin ileri kapitalist ülkelerde hayat standartlarının yoksul ülkelerde olduğundan daha hızlı yükseldiği görüşüne, emperyalizmin değişmeyen coğrafi birikimler hiyerarşisi olarak belirlenmesinin bir sonucu olarak bakılabilir. Eğer, öbür yandan, Dünya kapitalizmi yalnızca eşitsiz gelişme ile değil, *eşitsiz gelişmenin değişen hiyerarşileri* tarafından da belirleniyorsa —ki bu, Japonya deneyi ve içinde bulunduğumuz yüzyılda, ileri kapitalist ülkeler arasındaki ekonomik gücün zaman zaman el değiştirdiği düşünülürse daha gerçekçi görünüyor— o zaman diyebiliriz ki, Üçüncü Dünya'da yeni güç merkezleri doğmakta, öyle zannediyoruz ki, genel görünüşe göre, ortada sadece basit bir kutuplaşma değil, çok farklı büyüme hızlarından oluşan bir bütün var. Bu, tablo IV ve V'te bütün canlılığıyla ortaya kondu.

Üç kıta çapında genelleştirmeye gitme girişiminin yararlı olmayacağı, araştırmamız gerekenin daha çok belirli ülkeler ve sorunlar olduğu düşünülebilir. Bu elbette doğru; fakat deneysel olarak gözlemlenen eğilimler var: Hızla gelişen endüstrileşme, filizlenen ekonomik milliyetçilik (ki, ülkede önceden yabancıların sahip olduğu varlıkların yerli mülkiyeti ve denetimini içeriyor), artan sektörel çeşitlilik (özellikle sermaye ve ara mallar endüstrilerindeki büyüme) ve daha ilkel sektörlerde kapitalist sosyal ilişkilerin gelişmesi. Bu eğilimler, *Bütün azgelişmiş Dunya da* savaş sonrası dönemin ulusal kapitalizmlerde büyük bir atılıma sahne olduğunu söylememize imkân verecek kadar yaygın. Sonuç odur ki, güçler dengesi birkaç büyük emperyalist ülkenin tahakkümünden, daha eşit bir güç dağılımına doğru kaymıştır. Kapitalizm geliştikçe emperyalizm çöküyor.*

V. KAPİTALİST ENDÜSTRİLEŞMENİN ÇELİŞKİLERİ

Kapitalizmin Dünya'nın kapitalist olmayan bölgelerine yayılması emperyalizm denilen uluslararası bir eşitsizlik ve sömürü sistemini yaratmışsa, aynı zamanda bütün kapitalist olmayan Dünya'da kapitalist sosyal ilişkilerin ve üretici güçlerin yayılmasıyla bu sistemin yıkılma koşullarını da yarattı. Marx, Lenin, Luxemburg ve Buharin'in tezlerinin bu olduğu gibi bizim tezimiz de buydu. Bu adları sıralayışım, birer otorite oldukları için değil,[116] tartışmaya tarihsel bakış açısı getirmek içindi. 1928 Kominterni ve genel olarak Sol bunun tersi görüşte, yani emperyalizmin yerli kapitalist endüstrileşmeyi engellediğinde birleştiyse, bunun nedeni yok değildi.

* Bir iki büyük ülkenin tahakkümünün zayıflaması, bu tahakkümün ve gücün birkaç ülke arasında paylaşılması ve bazı mevzi'i gerilemeler, emperyalizmin çöküşüne işaret olarak kabul edilebilir mi? Kuşkusuz hayır. Kullandığı veriler ve işaret ettiği bazı noktaların oldukça önemli olmasına rağmen, B. Warren gayet aşırı sonuçlara varmakta. Emperyalizm konusundaki yanlış tahlilleri (az gelişmiş ülkelerle ilgili sorunların tümünü emperyalizme bağlayan ve az gelişmiş ülkelerin Batı kapitalizmiyle ilişkilerindeki olumlu gelişmeleri görmezlikten gelen yaklaşımları) eleştirirken kendisi de karşı uca atılıyor ve emperyalizmin «yumuşak çöküş»ünü ilân ediyor!

Bazı özel durumlarda, örneğin Hindistan'da, süreci başlatan emperyalizmin, sonradan, kendisinin harekete geçirdiği güçleri frenleme amacıyla elinde tuttuğu poltik denetimi kullandığı oluyordu. Şimdi görülebiliyor ki, politik denetim döneminde etkili olan kapitalist endüstrileşmeyi engelleyici ögeler geçiciydiler ve savaş sonrası dönem emperyalizmin bu ögelerinin kapitalist endüstrileşmeyi teşvik edici bir şekilde tümüyle yeniden ortaya çıkışına tanık oluyor.[117] Bu, kısmen kendiliğinden oluşan bir süreç, kısmen de emparyalist ülkelerin kasıtlı politikalarının etkisi var; başlangıçta, bir savunma tepkisi olarak meydana geldiği zaman bile. Şimdi, kapitalist endüstrileşmeyi destekleyen, her zamankinden daha etkili güçler iş başında ve emperyalist denetimin geri bıraktırıcı etkileri olan çeşitli ögeleri büyük ölçüde yokoldular.

Kapitalist endüstrileşmenin ciddî sorunlarla karşı karşıya olduğundan kimse şüphe duyamaz. Fakat bunlar tarımsal durgunluk, aşırı kentleşme, artan işsizlik ve sosyalizmin endüstriyel kapitalizm gelişmeden önce olgunlaşmamış olarak yayılması çevresinde toplanan, azgelişmiş ülkelerin içsel çelişkilerinden köklenmekte.[118] Bu sorunların kaynaklandığı içsel çelişkilerin bir analizi burada yapılamaz.

Biz burada endüstrileşmeye yol açan toplumsal güçlerden çok endüstrileşmeyi gerektiren sosyal güçlerin rolü üzerinde durmaya çalıştık. Bu, Üçüncü Dünya'da kapitalist gelişme için güçlü bir ulusal burjuvazinin önemini sürekli olarak vurgulayan yaygın Marksist görüşten oldukça ayrılmak demektir. Bu görüşün mantıkî sonucu olarak, kapitalist endüstrileşmenin mevcut olmamasına, emperyalizmin sağlıklı (normal) bir ulusal burjuvazinin gelişmesini kısıtlayıcı, çarpıtıcı, ya da başka şekillerde engelleyici etkisinin bir sonucu gözüyle bakılıyor (Baran ve diğerleri). Oysa, dikkat bir kere endüstrileşmeyi gerektiren çeşitli güçlere çevrildi mi, artık endüstrileşmeyi, herhangi bir egemen sınıfa, özellikle, emperyalizmin açıkları içinden görece güçlendiği kabul edilen ulusal burjuvazi ve (Hindistan'da olduğu gibi) bağlamaya gerek kalmıyor. Önemli ölçüde bir kapitalist endüstrileşme, büyük toprak sahipleri (Etyopya, Brezilya, Tayland'da) de dahil olmak üzere yarı-feodal egemen gruplardan (Kuzey Nijerya'da) bürokratik-askerî seçkinler, küçük burjuvazi ve devlet görevlilerine (özellikle Afrika ve Orta Doğu'da) kadar çeşitli egemen sınıflar ve bu sınıfların bileşimleri ya da temsilcileri tarafından başlatılıp yönetilebilir. Bu «endüstrileştiriciler» sanayi burjuvazisi haline gelebilirler ya da yerlerini kendilerinin yarattıkları endüstriyel Frankeştaynlara bırakabilirler; yahut da, onlarla kaynaşabilirler. Bunlardan hangisi olursa olsun, can alıcı nokta şudur: Bütün azgelişmiş dünyada savaş sonrası dönemin özelliği, endüstrileşmeyi gerektiren sosyal güçlerin, tarihte benzeri görülmemiş derecede büyük bir itici güçle ve daha büyük bir hızla gelişmeleri ve daha çok değilse bile, birçok durumda istikrarlı bir burjuvazinin gelişmesini kesinlikle destekleyici olmalarıdır. *Bu, azgelimiş ülkelerde, çoğu kez egemen burjuva sınıfının rolünü benimseyen devletin, sözkonusu sınıfın güçlenmesinden önceki önemini kısmen açıklayabilir.*

Savaş ve savaş sonrası dönemdeki yoğun kentleşme, özel mülkiyet ve/ya da ekonomik ayrıcalık ve sosyal tabakalaş-

ma ile aralarında ortak bir bağ olan bir sınıflar yığınını doğurdu ve yoğunlaştırdı; bugün sözkonusu yığın, küçük burjuva ve profesyonel unsurların oluşturduğu yeni, geniş bir zümreyi de içeriyor. Küçük burjuva nüfusu, büyük kentlerde düşük gelir düzeyiyle milyonları değilse bile yüzbinleri buluyor ve serbest meslek zümreleriyle birlikte, sadece endüstrileşmeye iten önemli bir neden olmakla kalmayarak, ayrıca çoğunlukla endüstrileşen devletin sosyal tabanını ve personelini oluşturuyor. Üstelik kentleşme, mülk sahibi sınıfları, baskılarının en çok hissedildiği, politik açıdan duyarlı kentlere yerleştirdi.[119] Bununla da kalmadı, sınıfların en milliyetçi bir şekilde gruplaşmasını sağladı. Büyük ölçüde kapitalist pazarın gelişmesine bağlı, modern bir olgu olmasına rağmen milliyetçilik, her zaman güçlü bir burjuvazinin doğrudan ürünü değildir; milliyetçiliğin yönü ile burjuvazinin ekonomik gelişmesinin yönü, örneğin 19. yüzyıl Almanya'sında olduğu gibi, birbirlerinden oldukça bağımsız çizgileri izleyebilirler. Bugünün azgelişmiş ülkelerinde, sosyal tabanını çoğu kez kent küçük burjuavizisinde bulan milliyetçi ideolojinin gücünün, endüstrileşme dürtüsüne hatırı sayılır bir katkısı var. Bu güç gösteriyor ki, ulusal burjuvazi endüstriyel gelişme için ne kadar gerekli değilse, milliyetçilik için de o kadar değil.

Böylece Ledda ile birlikte «azçok ilerici ve ulusal bir burjuvazi fikri yerine, çok daha gerçekçi olanı, içte gerici, uluslararası düzeyde emperyalizme bağlı olan ayrıcalıklı gruplar burjuvazisini koymalıyız»[120] dersek büyük ölçüde doğruyu söylemiş oluruz. Fakat Ledda'dan ayrılarak, kapitalist ekonomik gelişme bağlamı içinde, belirli ulusal çıkarlara tekabül eden[121] *özerk tercihler alanı* ile gerici içpolitikanın ve emperyalizmle olan bağların bağdaşabilir nitelikte olduklarını kabul ediyoruz. Öyle olmasaydı kapitalizm Üçüncü Dünya'da çok yaşayamazdı.

Bütün bu verilerin ışığında sosyalistler anti-emperyalist mücadelenin niteliğini, şimdiye kadar olduğundan daha dikkatli incelemeliler. Çünkü Üçüncü Dünya'da büyük bir kapitalist atılım gerçekleşiyor. Emperyalizm yaygın bir şekilde ve doğru olarak, hem birkaç egemen gücün sosyalist olmayan dünyaya tahakkümü, hem de büyük kapitalist güçlerin sosyalist devletleri ve sosyal güçleri çökertme ya da tasfiye etme çabası olarak kabul edilmiştir. Olayların gelişimi bu ikili tanımın ögelerini gittikçe birbirinden ayırmakta; öyle ki, birincisinin dünya ölçüsünde önemli ötekine oranla azalırken, ikincisi önem kazanıyor. Fiili politika açısından ifade edersek, örneğin kapitalistler arası çekişmeleri ve pazarlıkları anti-emperyalizmden ayırmalıyız. Bu ayırım açıkça kavranmadıkça Sol, kendini Peru ve Mısır'da olduğu gibi işçileri, köylüleri sömürür ve ezerken öte yandan anti-emperyalizm edebiyatı yapan burjuva rejimlerini doğrudan doğruya destekler bulabilir.*

■

[1] Bu üç terim, Üçüncü Dünya üzerinde emperyalizmin oluşturduğu ileri sürülen etkilerin çeşitli boyutlarına verilen farklı ağırlıkları temsil eder. Bunlar açıkça bugünkü sol analizlerin anlam belirsizliklerini göstermektedir. «Geri kalmışlık» tam anlamıyla belirsizdir ve ne olursa olsun, emper-

* Bu değerlendirme Türkiye için oldukça önemli. Gerek diğer ülkelerle, gerek Türkiye ile ilgili emperyalist ve anti-emperyalist mücadele tartışmalarında bu yanlışa düşüldüğü bilinmekte. Bu yanlış bazan küçük burjuva milliyetçiliğinden bazan da emperyalizme ve faşizme karşı mücadelenin sürekli olarak «yükseldiği»ni söylemek zorunda olduğunu sanan sübjektivist eğilimlerden kaynaklanıyor.

yalizm tarafından yaratılan ve ortaya çıkartılan (yükselen bekleyişler) teknik, ekonomik ve sosyal *imkânlarla* (potentialities) bağıntılı olarak değerlendirilmelidir. Sadece geri kalma olarak değil de aynı zamanda ekonomik gelişmenin çarpıklığı şeklinde anlaşılması gereken «Azgelişmişlik» kavramı, belki ABD, İngiltere ve Fransa dışında, hiçbir ülkede endüstriyel kapitalizmin «normal» adı verilen bir gelişme göstermemiş olması ve sözkonusu çarpıklığın belirginleşmemiş ideal bir ölçüte göre değerlendirildiği gerçeğinden ötürü yetersizdir. Kavram olarak «Bağımlılık» gittikçe bütünleşen bir dünya ekonomisinde son derece yanıltıcı olmaktadır. Örneğin Orta Doğu petrolüne ve Cezayir doğal gazına ABD'nin artan ihtiyacı onu bu ülkelere mi yoksa bu ülkeleri onun pazarına mı bağımlı kılmaktadır? Bütün bunları dikkate alarak, metinde kapitalist azgelişmiş ülkelere değinmek için, hiçbir tanımlama yapmadan «azgelişmiş ülkeler» veya «Üçüncü Dünya» terimleri kullanılacaktır.

[2] *Studies in the Theory of Imperialism*, der. R. Owen ve B. Sutcliffe, 1972.

[3] Alec Gordon, Robin Murray, Mike Prior, Profulla Sangrhi ve İngiltere ile İrlanda Komünist Örgütlerindeki yoldaşlara, yararlı yorumları ve uyarıcı tartışmaları için teşekkür etmek isterim.

[4] A. Maizels, *Growth and Trade*, NIESR Öğrencileri 1. Baskı, 1970, s. 22 Asya rakamlarından Japonya'nın çıkartılması genel gelişmiş/azgelişmişlik oranları üzerinde az bir değişiklik yapar. «. Azgelişmiş kıtalarda, Latin Amerika ve diğer bazı yerlerde savaş oncesinden bu yana önemli ilerlemeler olmuştur. Latin Amerika'da imalat üretimi 1937'den 1950'ye kadar iki kat artmıştır. Japonya dışında Asya'da 1950 yılının üretimi savaş öncesi düzeyinin pek az üzerinde olmasına karşılık 1950'den 1959'a kadar birbuçuk katına yükseldi. Gerçekten son on yıl içinde Asya ülkelerinin (Japonya hariç) imalatındaki yükselme azgelişmiş bölgelerdeki toplam gelişmenin yarısına eşit olmuştur». (s. 24)

[5] BM *World Economic Survey, 1969-1970: the developing countries in the 1960 s: the problem of appraising progress* BM, New York 1971, s. 24. Araştırmanın yazarları, bu konuda verilerin bulunmadığı ülkelerin, büyük bir ihtimalle, özellikle başlangıçta hızlı büyüme eğilimi gösteren küçük bir imalat sektorüne sahip ülkeler olduklarına ve bu nedenle Üçüncü Dünya'nın büyüme hızına ait rakamların çok düşük olacağına işaret etmişlerdir. (s. 25)

[6] Her ne kadar tablo III'ün rakamları, yüksek büyüme hızına sahip ülkelerin rakamları oldukları için (hemen hepsinde kişi başına düşen millî gelirin yıllık artışı olarak ortalama büyüme oranı % 5.5 ya da daha fazladır) yükselme eğilimini gösteriyorlarsa da, azgelişmiş ülkelerin sadece büyük bir bölümünde geçerli olanla ilgilendiğimiz unutulmamalıdır. Sürekli (sustained) endüstrileşmenin dunya ölçüsünde yaygın olduğunu iddıa etmiyoruz (sürekli endüstrileşmenin periyodik durgunluklarla, yavaşlama ve gerilemelerle bağdaşmayacağını da iddia etmiyoruz). Rakamlar yirmi seneyi içerdiğinden, birçok hallerde yalnızca başlangıçtaki çıkışın ilk hızıyla açıklanamayacak büyüme oranlarını göstermektedir; ki gelişmiş kapitalist ülkeler için aynı oranlar yılda % 5-7'dir.

[7] Bu konuda bakınız Birleşmiş Milletler Endüstriyel Kalkınma (Gelişme) Örgütü (UNIDO) *Industrial Development Survey, Vol. I*, BM, New York 1969, s, 5-6.

[8] A.G. Frank, *Capitalism and Under-Development in Latin America*, Penguin Latin Amerika Kitaplığı, 1971, s. 52.

[9] Daha fazla tasarruf için rasyonel bir strateji, elde edilen kaynakları imalâtta gelişme sağlama amacıyla kullanmaktansa, madenlerin ya da tarım ürünlerinin başlangıçta gelişmelerine öncelik tanımak olabilir. Bu nedenle sözü geçen olçüt kısa donemli bir gosterge olarak yanıltıcı olabılır.

[10] *Industrial Development Survey*, Cilt I, aynı yerde, s. 19.

[11] 1960'larda ve 1970 başlarında Üçüncü Dünya'da modern endüstri sektörünün yuksek büyüme oranları, gelişmiş kapitalist ülkelere göre yüksek gayrî safi millî hasıla oranları tarafından izlenmiştir.

[12] Kutuplaşma tezinin güçsüzlüğünün bir diğer belirtisi olarak bu güç, Kanada ve Avustralya'da görülmüştür.

[13] M. Arraes, *Brazil the People and the Power*, Penguin Latin American Library, 1972.

[14] BM *Economic Survey of Asia and the Far East 1972* (s.74), hemen hemen tümü aşırı sağcı rejimler olan Endonezya, Malezya, Filipinler, Hindistan ve Güney Kore'de çeşitli endüstri alanlarında yabancıların katılma payları üzerindeki sınırlamalara dikkati çekmektedir.

[17] Doğu-Batı rekabeti çelik endüstrisini, Hindistan'da geliştirmiş, Mısır'ın Asuan Barajı'nda olduğu gibi İran'da da, kurulmasına neden olmuştur. Daha birçok örnek verilebilir. Doğu-Batı rekabeti özellikle sermaye malları endüstrisinin kuruluşunda önemli rol oynamıştır.

[31] B. Sutcliffe, «Üçüncü Dunya'da endüstrileşme ve emperyalizm», Owen ve Sutcliffe (der.) *Theories of Imperialism*, s. 174-6.

[32] Ne var ki, Sutcliffe, dış çevrede bağımsız kapitalist endüstrileşmeye imkân vereceğini umduğu, muhtemel bir durum olarak emperyalistler arası bir savaşı bu konuda istisna kabul ediyor (dışta bırakıyor). (Sutcliffe, aynı yerde, s. 192). Bağımsız endüstrileşmenin sözü edilen dört ogesine ek olarak Sutcliffe bağımsız endustrileşmenin «endüstrileşen ulkedeki sosyal ve ekonomik güçlerden kaynaklanması ve onlar tarafından sürdürülmesinin gerektiği»ni öne sürüyor (s.174). Fakat, köken sorunu açısından, zaten konuyla ilgisi olmayan bu bulanık formülasyon üzerinde fazla durmamış.

[33] UNIDO *Industrial Development Survey, Vol. 1*, 1969, s. 16.

[34] Sektörler şöyle sıralanıyor: Tarım % 18.4, inşaat % 4.6, ulaşım ve haberleşme % 6.6, toptan ve perakende ticaret % 15.1, UNIDO *Industrial Development Survey, Vol. IV*, 1972, s. 6.

[35] *Survey Vol. I*, s. 59.

[36] *A.g.e.*, s. 25.

[37] UNIDO *Industrial Development Survey*, aynı yerde; Hindistan makinalı araç ihtiyaçlarının % 50'sini kendisi üretiyor. BM Ağustos 1973 *Monthly Bulletin of Statistics*'e göre Brezilya ticarî taşıt üretiminde kapitalist ülkeler arasında yedinci sırada ve bu önemli sermaye malları sektöründe İtalya'nın çıktısının neredeyse iki katına ulaşıyor.

[38] Daha küçük, orta derecede azgelişmiş ülkeler ihracatta uzmanlaşma yoluyla, büyük ölçeklerin sağladığı tasarruflardan yararlanabilirler, özellikle eğer bölgesel bütünleşme (entegrasyon) ve işbırliği (kooperasyon) gelişmeye devam ederse (örneğin, diğerlerinın yanında, Tayvan, Filipinler, Venezuela, Zambiya, Şili, Peru, Kore Cumhuriyeti —Güney— Kolombiya ve Cezayir).

[39] Ffrench-Davis, «Latin Amerika'da Yabancı Yatırım: Son Eğilimler ve Gelişmeler»: V.L. Urquidi ve R. Thorp (der), *Latin America in the International Economy*, 1973, s. 171.

[40] W.A.P. Manser, *The Finanicial Role of Multinational Enterprises*, Londra, 1973, s. 52

[41] Böylelikle Manser'in hesapladığı rakamlar, Ffrench-Davis'inkilerle birleşiyor.

[46] BM *Economic Survey of Latin America, 1970*, New York 1972, Özel Çalışmalar, s. 276.

[47] *A.g.e.*

[48] Tabii ki, aslında bir çok «taraf» var. Ne uluslararası girişimler, ne azgelişmiş ülkeler, ne de emperyalist ülkeler bütün çıkarları ortak homojen gruplardır; yine de şimdilik böyle bir kestirme yol yararlı.

[53] T.J. Byres (red.), *Foreign Resources and Economic Development*, Londra, 1971, s. 11'de P. Ayre, «The Future of Private Investment in Less Developed Countries.»

[64] Latin Amerika'da, ABD'nin özel bağlı şirketleri tarafından gerçekleştirilen imalat, öteki sektörlerdeki bu tür bağlı şirketler içinde, en düşük kâr oranına sahip —bu, bir bakıma, uluslararası düzeyde, imalatın daha az oligopolcü olan yapısının bir yansıması, ECLA, *Economic Survey of Latin America, 1970*, BM, New York, 1972, s. 271.

[89] ABD vergi kanunları azgelişmiş ülkelerde elde edilen kârları desteklemiştir bunun sonucu, bu ülkelerin mutlak döviz gelirlerinin artması olmuştur.

[66] Vernon, ABD otomobil endüstrisi için, bu sürecin yararlı bir özetini veriyor, *a.g.e.*, bölüm 2.
[67] Vernon, *a.g.e.*, s. 15.
[68] Vernon, aynı yerde.
[69] Reserve Bank of India, *Foreign Collaboration in Indian Industry*, Bombay, 1968, s. 106-110.
[70] Vernon'un işaret ettiği gibi, ihracat kısıtlamaları, gerçekten ihracatı kısma eğilimini yansıtmayabilir; fakat onun yerine, örneğin millileştirilmesi sözkonusu olan bağlı şirketin ihracatını sınırlamak için hukukî bir zemin hazırlayabilir ve böylece millileştirme ihtimalini azaltır. Vernon, aynı yerde, s. 17.
[71] «Son yıllarda, kısıtlamalara rağmen ihracat yapıldığını birçok kez saptadık», National Council of Applied Economic Research (Ulusal Uygulamalı Ekonomik Araştırma Konseyi), *Collaboration between Indian and Foreign Firms*, Delhi, 1969, s. 162, geçtiği yer: Vernon, *a.g.e.*, s. 17.
[72] Şartlı türde olanlar, işbirliğine giren tarafın kendi ülkesine ya da şubelerinin, talî şirketlerinin, bağlı şirketlerinin v.b. bulunduğu ülkelere ihracat yapmasını yasaklayan anlaşmalardır.
[73] UNCTAD, *Restrictions on exports in foreign collaboration agreements in India*, 1971, s. 18.
[74] Mülkiyet, kaynaklar üstünde, kullanılabilir bir hakkı temsil ettiği için ve bu kaynakların verimliliğini, tarafların uyguladıkları herhangi bir ölçüte göre, güvence altına almak sözkonusu tarafların çıkarına olduğu için, salt bir hukukî varsayım olarak kabul edilmemeli, fakat artan bir kontrolü getirdiği düşünülmelidir.
[75] Son olarak Hirschman'ın 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Latin Amerika, örneğin Brezilya, için gösterdiği, portfolyo yatırımının (yani, hisse senetlerinin borçlu ülkelerin yurttaşları tarafından «tekrar/yeniden satın alınması»nın) millileştirilmesi yönündeki eğilim, doğrudan doğruya ekonomik nedenlerden ileri geliyor. Yöresel ekonomilerde kapitalist üretici güçlerin, sosyal ilişkilerin ve kurumların sürekli gelişmesi, büyük bir ihtimalle bu tür hisselerin millileştirilmesine gittikçe artan bir şekilde yardımcı olacak. A.C. Hirschman, *How to Disinvest In Latin American and Why*, Essays in International Finance (Uluslararası Maliye Üzerine Yazılar), Princeton University, 1969, s. 10-11.
[76] *Financial Times*, 18 Ocak 1973.
[77] BM, *Economic Survey of Latin America, 1970*, «Özel Çalışmalar», s. 274.
[78] Bu, teknolojik bağımlılık anlamına gelmez, çünkü, bu eğilim daha çok belirli sektörlerde ortaya çıkmakta ve uluslararası firmalar için ekonomik değeri kesinlikle teknolojinin yeniliğine (gerçekte daha çok «tek»liğine) bağlı. Üçüncü Dünya ülkelerinin teknolojik temeli geliştikçe, onlar da teknolojik uzmanlıklarını geliştirecekler ve böylece, bu bakımdan da, daha eşit bir uluslararası iş bölümü meydana gelecek.
[79] Kabul edildiği gibi, bu çelişkiyi çözmek mümkün, fakat teknolojik bağımlılık görüşü o kadar irdelenmemiş ki, bu, çok ender yapılmış - eğer yapılmışsa.
[80] Sutcliffe, aynı yerde, s. 190.
[81] Örneğin, Afrika devletlerinde eğitim, bütçe harcamalarının % 25-30'unu kapsıyor. Latin Amerika'nın «know-how» için ABD şirketlerine yaptığı büyük ve artan ödemelerin, yönetim uzmanlığı ve hizmetlerinde, teknolojide olduğundan çok daha yüksek oranda bir harcamayı oluşturduğu ve bunun, Japonya, Avrupa ve Kanada'nın yaptığı bu tür ödemelerden daha yüksek olduğu gerçeği, endüstrileşmenin gerektirdiği eğitim ve gerçekte bütün öğrenim sürecinin önemini gosteriyor. BM *Economic Survey of Latin America* 1970, New York, 1972 Bol. 4, Özel Çalışmalar, Böl. I, «Uluslararası girişimlerin büyümesi ve Latin Amerika'nın gelişmesine olan etkisi» s. 273.
[82] Ki, bunun diğer herhangi bir yerdeki teknolojiden pek de farklı olmaması çok muhtemel.
[83] Bu değişikliklerin bazılarının (sermaye malları endüstrilerinin, eğitimsel ilerlemenin, minerallerin işlenmesinin devlet tarafından desteklenmesi)

izlenen politika gereği olmasına rağmen, teknolojinin geliştirilmesi ana amaç değil. Yine de bunlar, teknolojik gelişmenin nesnel zeminini hazırlıyorlar.

84 *Financial Times*, 8 ve 11 Aralık 1972 ve 18 Ocak 1973.

85 Personelin «yerelleştirilmesi», azgelişmiş ülkelerin, yabancı firmalara yüksek ve artan ödemeleri gerektiren, idari know-how elde etmelerinde çok önemli bir yer tutuyor.

86 Hindistan konusunda, Owen ve Sutcliffe (der.) *Theories* ,s. 221'de P. Patnaik, («Imperialism and the Growth of Indian Capitalism»).

87 Örneğin, ileri kapitalist ülkeler arasındaki teknoloji transferinin maliyetine kıyasla. Bu nokta, genel olarak yabancı yatırımın katkısıyla ilgili.

88 Örneğin, UNCTAD, *The Channels and Mechanisms for the transfer of technology from developed to developing countries*, C. Cooper ve F. Sercovitch, 1971. TD/B/AC./5.'de ileri sürüldüğü gibi.

89 Doğru, ödünç alınmış teknoloji değiştirildi, ama bu yine de, bağımsız endüstrileşme için gerekli olduğu şeklindeki ilk ozgün kesin formülasyonu zayıflatıyor.

90 R. Murray, *Towards a new world economy.*

91 *Berkeley Journal of Sociology*, 1970, geçtiği yer: M. Klare, *War Without End*, New York, 1972, s. 13. (Bu tanımın üstünde ayrıca durmuyoruz, çünkü öğeleri baştan sona tartışmanın kapsamı içinde.)

92 Üçüncü Dünya'nın nüfusu hesaba katılırsa, göreli birikim oranları ve düzeylerinin, her tür kendi kendini sürdüren uluslararası eşitsizliğin temelinde yatması gerektiğinden, inandırıcı bir şekilde savunulmuş olan, Murray'ın tanımını en önemlisi kabul ettik.

93 IMF 1970 Yıllık Rapor, Washington DC, s. 105.

94 1960, 1961 ve 1962 yılları, azgelişmiş ülkelerin global rezervlerinde bir düşüşe tanık oldular. UNCTAD 1969 Uluslararası Ticaret ve Gelişme Araştırması 1969, BM New York, 1969, s. 14.

95 IMF 1971 Yıllık Rapor, aynı yerde, s. 120 ve s. 11.

96 UNCTAD 1972 El Kitabı, aynı yerde, s. 22 ve 26.

97 *A.g.e.*, s. 22 ve 26.

98 Bkz. IMF 1971 Raporu, *a.g.e.*, s. 20 ve UNCTAD 1972 El Kitabı, s 221'de tablo 5.1.

99 UNCTAD Gelişmekte olan ülkelerın ticaret imkanları ve sermaye ihtiyaçları, BM, NY, 1972, s. 20.

100 UNCTAD Uluslararası Ticaret ve Gelişme Araştırması 1971, aynı yerde, s. 95.

101 UNCTAD El Kitabı 1972, s. 32-3. Payların düşme hızları da yavaşladı.

102 Aşağıda öne sürülenler, esasta, Dünya Bankası 1971 Yıllık Raporu'na dayanıyor; s. 50-7.

103 *A g.e.*, s. 50.

104 Dünya Bankası Raporu (*a.g.e.*, s. 55) ilginç bir örnek veriyor —Kolombiya. Hükümet, kısa vadeli kredilere aşırı bağımlılığı önlerken, üretkenliği amaçlayan kamu harcamalarını genişletmek için borç almıştı. Kamu borçlarının, mal ve üretim faktörü dışında hizmet ihracatına olan oranı, 1957'de % 5'ten 1963'te % 12'ye çıktı ve 1969'da % 8'e *düştü*.

105 Chenery, aynı yerde, s. 21-2.

106 Hindistan'daki 1968 borç ödeme krizinin, genellikle, bu konuda bir istisna olduğu, yardımın ani olarak düşmesi ve şartlarının ağırlaşmasından ileri geldiği kabul ediliyor.

107 İthalat ikamesinin sona ermesi nedeniyle, ekonomide durgunluk kâhinliği hevesinin hüsnükuruntudan ibaret olduğu, Brezilya'da açığa çıkmış bulunuyor.

108 Wells, bu varsayımı Brezilya için öne sürmüştü. *Latin America Review of Books*, İlkbahar 1973, s. 114-15.

109 M. Barratt Brown, *Essays on Imperialism*, Spokesman Books, 1973, Bölüm III.

110 Lenin'in genel emperyalızm teorisi, teorik olarak yanlış kavranmış ve tarihî olarak kseinlik açısından yetersizdir.

111 Karşılıklığı önlemek için şurası belirtilmelidir ki, bir yandan, emperyalizmin «tarihî misyonu» bütün dünyada kapitalist sistemi yaymak ve üre-

tici güçleri geliştirmek iken, diğer yandan, ilk başta yarattığı eşitsizlik sistemi (ki bu sistemin eşitsiz ögeleri değişmekteydi) zaman zaman, belirli dönemlerde, ekonomik ilrlemeyi onleyen tarihî engeller yaratmıştır.

[118] Hiç şüphesiz, bu sorunların emperyalizmden miras kaldıkları iddia edilecek ne var ki, sorunları çözmeye yönelen güçler de onun mirası. Ve miras ya da değil, her ne olursa olsun, sorunların sürmesi, temelde antagonist olmayan, geçerlikteki emperyalist-dış çevre çelişkilerine yüklenemez.

[119] Bkz. S. Amin, *The Maghreb in the Modern World*, Penguin Africa Library, 1970.

[120] R. Ledda, «Some Problems of Analysis», *Marxism Today*, September 1969, s. 267. Ne var ki, yerli kapıtalizmlerin emperyalizme hangi anlamda «bağlı» oldukları dikkatle tanımlanmalı ve ayırım yapılmalı. Örneğin, Brezilya, Libya, Mısır, Hindistan ve Meksika'yı karşılaştırın.

[121] *A.g.e.*, s. 267.

KAPAN
HİKÂYELER
HAKKI GÜMÜŞTAŞ
MAY YAYINLARI

Azgelişmişlik Mitlerine Karşı Gelişme Mitleri

Çeviren FATMA GÜZELSOY

Bill Warren'in, NLR'nin 81. sayısındaki yazısı, *Emperyalizm ve Kapitalist Sanayileşme,* görüşünün ana çizgisinin yanlış olduğuna inansam da, önemli bir metin. Hiç şüphesiz Warren, burjuva iktisatçıları kadar marksistlerin de çok sık ihmal ettikleri, çok tartışılan, Üçüncü Dünya'da gelişme sorununun birçok yanlarına dikkati çekiyor. Yine de tezlerinden bazıları herhalde sandığından daha az şaşırtıcı. Warren'ın azgelişmiş ülkelerin son otuz-kırk yılda görece yüksek sanayileşme oranları üstündeki ısrarı bugünün yazarı için elbette büyük bir şok olamaz. *Eşitsiz Mübadele* kitabımda, Üçüncü Dünya'daki son «sanayileşme dalgası» ve bu ulkelerin bazılarındaki sanayi üretiminin yıllık büyüme oranlarının «şimdiye kadar görülmemiş derecede yüksek olan ileri ülkelerdeki oranlardan da yüksek oldukları» olgusuna gereğince yer vermiştim[1] Bill Warren, «bağımlılık», «geri kalmışlık», «azgelişmişlik» terimleri üzerinde, «geçerlikte olan sol analizlerdeki belirsizlikler»e —sadece niceliksel bir farklılık değil, niteliksel bir anlam saptırması olarak kabul edildiğinde— saldırmakta da oldukça haklı. Doğrusu bu noktada ben Warren'dan da ileri giderek, artık doğrudan sömürgeci yönetim sözkonusu olmadığına göre, kendisinin kabul ettiği «tahakküm» kavramının da en az reddettikleri kadar kaygan olduğunu eklerdim. Eğer politik tahakkümün mü ekonomik tahakkümü getirdiği, yoksa tersinin mi olduğu açıkça belirtilmemişse, buna değinmek bildiğiniz döngüsel bir muhakemeyi gerektirecektir. Son petrol krizi ve hayatî çıkarlarına karşı bu büyük meydan okuyuşa bazı emperyalist güçlerin —Orta Doğu prenslerinin bekleme odalarında kuyruk olmuş temsilcileri ile— sönük tepkisi karşısında Warren'ınkinden daha az ikonoklastik* olmayan bir yazı için gerekli ampirik malzeme bulmak zor olmayacaktı. Sorun şüphesiz şu ki, biçimsel bağımsızlığın, ekonomik —hattâ politik diyebilirim— milliyetçiliğin ve küçük ülkelerin ve dış-çevredeki (periphery) bazı sağcı rejimlerin emperyalistler arası rekabetten kendilerine çıkar sağlamadaki ve yabancı şirketlere karşı ceza niteliğinde hareketler uygulamaya kadar varan, kapitalist pazarlıktan en iyi şekilde yararlanmadaki hünerlerinin önemini günümüzün Sol edebiyatı yeterince değerlendiremiyor.*

Bir yanda kapitalist yapı içinde gelişme ile öbür yanda sosyalist devrimi, günümüz sol-kanat eleştirisinin açık bir şekilde birbirinden ayırmadığı da gerçekten doğru; ikincisi olmayınca birinci tipteki ilerleme de yok sayılıyor. Emperyalizmi, kendi ilkelerine ihanet etmedi, devlet planlamasını ve sosyalist gelişme yolunu geliştirmedi ve «kurbanlarına

* Ikonoklastik: Yaygın inançları yıkıcı, sarsıcı.

* Emmanuel, Sol edebiyatı, dünya ekonomisinin konjonktürüne ve çeşitli dönemlerde bazı hammaddelerin kazandıkları oneme bağlı olarak bunların üreticileri olan bazı bağımlı ülkelerin pazarlık güçlerindeki farklılaşmaları dikkatle değerlendırmemekten ötürü suçluyor. Bu yargısında belli bır haklılık payı var, ancak Emmanuel gibi emperyalizmi mübadele duzeyinde açıklayan birisinin bunu abartması da olağan.

her türlü nimeti cömertçe yağdırmadı» diye suçlamanın saçmalığını belirterek aşağı yukarı aynı görüşü kendi kitabımda ben de dile getirmiştim.[2]

Warren'ın belirttiği, yatırım yapılan ülkelerin yabancı yeraltı kaynakları şirketleriyle yüzyüze pazarlıkta durumlarının her bakımdan gelişmesi pek tabii ki, çağdaş dünyanın açık bir gerçeği; bunun farkına varmamakta devam etmek için biraz fazla dogmatik olmak gerek. Dahası, azgelişmiş ülkelerin, uygun olmayan —yani emekten aşırı derecede tasarruf eden — teknolojinin kurulmasından zararlı çıktığı konusunda geçerli görüş, sadece keyfî bir iddia değil, aynı zamanda, Warren'ın yerinde gözlemiyle, Heckscher-Ohlin'in neo-klasik uluslararası iş bölümü teorisinin* bilinçsizce canlandırılması ve bu konudaki geleneksel Marksist tavrın açık yadsınması demektir. Çünkü burjuva öğretisi daima, her ülkenin en bol olan —ve en ucuz olduğu kabul edilen— faktöründen en iyi şekilde yararlanacağı bir dalda uzmanlaşıp ve bu dalda yine buna uygun teknikleri seçeceğini ve böylece kendi çıktısında azamileşme, uluslararası işbölümünde optimizasyon sağlayacağını öğretmiştir.* Marksistler ise her zaman, aslında serbest girişimin böyle yaparak gelişmemiş —ve buna bağlı olarak ücretlerin düşük olduğu— ülkelerde gelişmeyi engellediğini, çünkü onları emek-yoğun üretim tekniklerinin (tarım, hafif sanayi v.b.), yâni ücretleri düşük tutan ve aynı koşulları yeniden üreten en düşük teknoloji ve üretkenlikle yapılan üretimin gettosuna hapsettiğini göstermişlerdir. Fakat bugün birdenbire sosyalistler, çokuluslu şirketlere, bunun tam tersini yaparak, yâni ucuz-emek ülkelerine emekten tasarruf edici fabrikalar ve yöntemler getirerek «özgül emperyalist uluslararası işbölümü»nün kısır döngüsünü kırdı diye kızmaya başladılar. Çokuluslu şirketler böylesine kapitalist olmayan bir tavrı önemli bir ölçüde gerçekten benimsemişler midir, bilemiyorum. Eğer tesadüfen böyle bir şey yapmışlarsa, bu davranışları, Warren'ın emperyalizmin «kendi kendini yok edici» karakterine olan inancının beklenmeyen bir kanıtı olur.

Üçüncü Dünya'nın, genel olarak her türlü yabancı teknolojiye olan «bağımlılığı» sözkonusu olduğuna göre, bence, kapitalist ülkelerde kültürel altyapının* devlet tarafından finanse edildiği ve parasız olarak bilimsel araştırma yararına kullanıldığı bugünkü koşullarda, «yerli» teknolojinin maliyeti tercih edilmeyecek kadar yüksektir; oysa lisanslar ve patentler, üretim maliyetlerinin bir bölümünü satıcının devleti karşıladığına göre, azgelişmiş ülkeler tarafından ithal edilen ender, belki de, yapay olarak düşük değerlendirilen tek mal kategorisidir.

Son olarak ben de «borcu borç sorunuyla», hele dış-çevreden merkeze akan artıkla eşitlemem (eşitlendiği görüşüne katılmıyorum), bu konuda Warren'ın görüşlerini gerçekten çok akla yakın buluyorum. Bazı durumlarda borç ters yönde, alacaklıdan borçluya doğru akan artıkla eşitlenmelidir. «Amerikan borcu»na karşı, Birleşik Devletlere dünyanın geri kalan kısmı tarafından sağlanan gerçek değerlerin büyük bir miktarını temsil eden Eurodolar'*ın bugünkü durumu budur. Şurası kesin ki, azgelişmiş ülkeler, Birleşik Devletler kadar borcunu parasallaştırma —daha açıkçası ödememe—

* Heckscher - Ohlin teoremi: Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler yasası, yani her ülkenin kendi içinde üretkenlik açısından göreli üstünluk taşıdığı malların üretiminde uzmanlaşması halinde dış ticarette azamî yararı sağlayacakları yasası, uretkenlik farklarının nedenini açıklamıyordu. İlk olarak 1919 da Eli F. Heckscher (1879-1952) ve daha sonraları Bertil Ohlin, bunun ülkelerin sahip oldukları kaynakların görece farklı oluşundan doğduğunu öne sürdüler. Böylelikle her ülke kendisinde en fazla bulunan etmenin (emek veya sermaye) en yoğun olarak maddeleştiği mallarda uzmanlaşarak azamî kârı elde edecekti. Emmanuel *L'echange Inegal* (Eşitsiz Mübadele) adlı kitabında bu teoriyi kapsamlı bir biçimde eleştirmiştir.

* Optimizasyon: Çeşitli değişkenlerin birlikte alabilecekleri en yuksek değere ulaşmaları. Burada, her ülkenin (çeşitli değişkenler) dış ticarette birlikte ulaşabilecekleri azamî kârı sağlamaları anlamında kullanılıyor.

* Kültürel Altyapı: Emmanuel bu deyimle üzerinde teknolojinin geliştirildiği eğitim ve bilimsel araştırmalar bütününü kastediyor. Tabii görece bir *altlık* bu. Geleneksel Marksist kullanımda kültürden, ekonomik altyapının üzerinde yer aldığı için üstyapı kurumu olarak söz edilir.

* Eurodolar: Özellikle 1960'ların ikinci yarısında A.B.D.'nin giderek artan bir biçimde dış

gücüne sahip değildir; bütün paraların yılda % 5 ile 10 arası değer kaybettikleri bu dönemde, her bireye veya devlete, ileride ödeme endişesine kapılmaksızın, alacaklısının vermeye hazır olduğu en son kuruşa kadar borç altına girmesini salık veririm.*

SANAYİLEŞME FETİŞİ

Fakat bu başarılara rağmen Warren fazlasıyla çok şeyi kanıtlamaya çalışmış. Gelişmenin sanayileşmeyi içerdiği varsayımından hareket ederek sanayileşme (sonuçta imalât) ile gelişmenin bir ve aynı şey olduğu yanlış sonucuna atlayıveriyor. Ondan sonra da aynı veriler beni ve Warren'ı birbirinin tersi iki yöne götürüyor. Toplam çalışan nüfus ve toplam çıktı oranları olarak imalât emeği ve imalât çıktısının Arjantin'de (% 25.1 ve % 28) ABD'ndekine % 26.5 ve % 28) eşit olduğu ve bu oranın Hong-Kong'da (% 41.4 ve % 38) ABD'nden oldukça yüksek olduğu gerçeği, bence ancak, kendi başına sanayileşmenin gelişme için yeterli ölçüt olmadığının bir kanıtıdır, çünkü vardığı bu sonuç, Warren'ı mantıksal olarak Arjantin'in ABD kadar ve Hong-Kong'un ABD'den % 50 daha fazla gelişmiş olduğunu kabul etmeye zorlayacaktır.[3]

Eşitsiz Mubadele kitabımdaki bir ekte, sanayileşme ve makineleşme arasında hüküm süren karışıklık üstüne kendi düşüncelerimi uzun uzun açıklamıştım, bu görüşleri tekrarlamayacağım. Yine de denebilir ki, eğer gerçekten ekonomik gelişme kavramını açıklığa kavuşturmak istiyorsak, en başta ve her şeyden önce kabul etmeliyiz ki, gelişmenin tek akla sığar amacı insanların maddî refahını yükseltmektir ve yalnızca bu bakımdan iktisatçıların konusudur.* Sanayileşme, imalât, makineleşme ve benzerleri bu amaca ulaşmak için yalnızca birer amaç olabilirler, onları kendi başlarına amaç olarak görmek saçma ve gülünç olur.

Hayat tarzının —bugünlerde hayatın niteliği denilen şey— seçimini içeren sorunları bir yana bırakırsak, refahtaki bu yükselme her türlü mal ve hizmetin tüketiminde niceliksel bir artışı ifade etmelidir.* Bu artış, aynı zamanda belirli sayıda bireyleri etkileyeceği ve kapitalist üretim ilişkileri içinde ortalamaların önemini pekiştiren tüketimde yayılmayı da beraberinde getireceği için ve bizi ilgilendiren genel olarak gelişme değil, kapitalist gelişme olduğu için, en güvenilir ve doğrudan ölçüt, aynı zamanda en basit ve en kolay olan (bence bu bir sakınca değildir), nüfus başına GSMH'dir. Akıllı geçinenler bu ölçüte karşı, devlet petrol hisselerindeki artıştan önce nüfus başına 4.000 Dolar olan —belki de şimdi 10.000— GSMH'sına rağmen az gelişmiş sayılan Kuveyt'i örnek vermek isteyeceklerdir.

Bu itiraz sağlam bir temele oturtulmuş olsaydı bile tanımımı değiştirmezdim. Çünkü Kuveyt konusunda geçersiz olsa da, yine de yerine öne sürülenler kadar kötü değildir — örneğin, imalâtın göreli büyümesine dayalı olan ve Portekiz, Şili, Meksika, İran, Singapur, Ekvator veya Malta'yı, Yunanistan'dan daha gelişmiş, İspanya'yı hemen hemen Avustralya ve Yeni Zelanda kadar gelişmiş ülkeler durumuna sokan bir tanım kadar kötü değildir. Yahut da temel ürünlerin ihracatı üzerine kurulan ve Hollanda, Danimarkalı bankerlerin ABD piyasasına sürdüğü dolarlar ağırlıkta Avrupa'da toplanmaya başlamıştı. 1965'te 10 milyar iken 1971'de 63 milyara ulaşan bu dolarlara Eurodolar denmektedir. A.B.D. bu sayede hem doların «imparatorluğunu» sürdürmek hem de dış para piyasaları üzerindeki egemenliğini güçlendirmek amacını gütmüştür.

* Emmanuel burada salt parasal değer aktarımı olarak görmekle önemli bir yanılgıya düşüyor. Her şeyden önce borç verme işlemi Noel Babanın vakitli vakitsiz dağıttığı hediyeler kadar saf bir olgu değil. Bir kere borcu veren ülkede (çoğu kez emperyalist) yatırım ve gerçekleşme imkânlarının sınırlılığı ve dolayısıyla verilen borcun maliyetinin, borcun nominal değerinin (üzerinde yazılı parasal değerin) çok altında oluşu sozkonusu. Öte yandan borç ilişkisinin gözden kaçırılmaması gereken çok önemli siyasal ve ekonomik boyutları da var. Bağımlılığı pekiştirmek, uluslararası işbölümünün dikte ettiği biçimde kapitalist üretim ilişkilerinin üretimini ve yeniden üretimini sağlamak bunların en başta gelenleri. Son olarak Şili'nin Allende ve Pinochet dönemlerinde emperyalist ülkelerden almış olduğu borç miktarları arasındaki farkı düşünürsek sorunun Emmanuel'in getirdiği türden aritmetiksel bir mantığı çok aştığını bir kez daha görürüz

* Emmanuel'in bu sözleri 'saf' ekonomi tezlerini çağrıştırıyor. Belki yazar burada bir başka sorunun (kalkınma araçları) açıklaması amacıyla gelişigüzel bir tanımla yetinmiş olabilir, ama üretim ve bölüşüm tarzı ve uluslararası işbölümünden soyutlanmış sınıflarüstü bir kalkınma tanımının yanlışlığını ve ne amaçla olursa olsun kullanımının taşıdığı tehlikeleri, eğer iddia ettiği gibi bir Marksistse, yakından bilmek zorundadır.

* Emmanuel bu betimlemesiyle artık bütünüyle Marksist kalkınma sorunsalının dışına çıkmış durumda. Eğer bunun bi-

ka, İsveç, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda ve hattâ ABD'ni, Japonya'dan daha az çok-gelişmiş ülkeler durumuna sokan bir tanım kadar da kötü değildir. Ve muhakkak ki, genel olarak yabancı sermaye, özel olarak çokuluslu şirketlerin «tahakkümü» kavramını kullanan ve Kanada'yı, yabancı şirketler tarafından en çok hükmedilen ülke olduğu için dünyanın en az çok-gelişmiş, Hindistan'ı da, orada her yerden daha az yabancı yatırım olduğu için en çok-gelişmiş ülke yapan bir tanımdan daha iyi olacaktır.

Aslında, yine de, «Kuveyt» itirazı sağlam temele oturtulmuş *değil*. Bu itiraz, Kuveyt vatandaşlarının ve Emrinin GSMH'ya fiilen sahip olmadıkları basit nedeniyle gelişmenin GSMH'ya dayanan bir tanımı ile ne çelişir ne de onu zayıflatır. Kuveyt'liler GSMH'nın büyük bölümünün Zürih ve Londra'daki bankalara salt mevduat olarak girmesini sağlamaktalar —ki bu, uzun dönemde onu yabancılara hibe etmek demektir. Yine de yarın Kuveyt'te, bu gelire gerçek değerlerde sahip çıkmaya karar verecek bir hükümetin kurulduğunu varsayalım*— bu, açık ki, Kuveyt'in kendisinin mal ve hizmet olarak eşit değerde emtia ithal etmesiyle yapılabilecek bir şeydir ve böyle yaparak otomatikman 700.000 Kuveyt'liyi büyük ölçüde boş gezen gelir sahipleri durumuna soktuğunu, her aileye lüks bir villa ve kişi başına istenilen miktarda otomobil, buz dolabı, televizyon sağladıktan başka bu Refah Devleti'nin sınırsız gelirini her kişiye 30 yaşına kadar parasız, zorunlu bir eğitim getirmek için kullanarak kadın erkek her Kuveyt'liyi bir üniversite öğrenim derecesi sahibi ettiğini, her 300 kişi için bir doktor eğittiğini, ya da ithal ettiğini, her 100 kişi için bir hastane yatağı sağladığını ve son olarak, ülkenin çocukları için onbinlerce Alman dadı ve aynı miktarda, iyi eğitilmiş Batı Avrupalı hizmetçi ve uşaklar ithal ettiğini (neden olmasın) varsayalım. O zaman, herhalde sözkonusu toplumun ahlâkı konusunda bir şey söyleyemeyeceğim ama muhakkak ki, onu az gelişmiş ülke olarak sınıflandırmaktan kaçınırım ve ne duman, gürültü ve imalât sanayinin kirletici ürün artıklarının, ne de yeterli teknolojinin olmayışı görüşümde değişiklik yapmama neden olabilir.*

Fakat her ülke nüfusuna göre, doğal bir tanrı vergisi olarak, onların çalışmadan yaşamalarını ve üretmeden tüketmelerini sağlayacak kadar orantısız hacimde devlet hisselerine sahip değildir. Kural olarak ne üretirlerse veya ürettiklerinin mübadelesinde ne kazanırlarsa onu tüketirler. O zaman üreticilerin sayısı ile tüketicilerin sayısı arasındaki oran kolay kolay değişmez. Beslenmesi gereken belirli sayıda mideye karşılık, bir insan topluluğu belirli sayıda kolgücüne sahiptir. Başka üretim faktörlerinden farklı olarak emek biyolojik bakımdan sınırlıdır. Sonuç şudur ki, her mide tarafından tüketilen miktarı çoğaltmak için, belirli bir zaman biriminde her çift elin üretimini artırmak, başka bir deyişle, böylece konuyla ilişkin tek önemli öge haline geldiği kadar ekonomik gelişmenin asıl sorunu da olan, emeğin üretkenliğini artırmak gerekir. Bundan sonra gelişmenin itici güçlerinin makinalaşma ve eğitim –ellerin yerini makinaların, kasların yerini beyinlerin alması– olduğunu kavramak için sadece, emeğin üretkenliğinin iki yolu incindeyse aynı zamanda belirtmek ve eleştirmek zorunda. Hele burjuva kalkınma teorilerinin suslenip püslenip tekrar tezgâhlandığı şu dönemde.

* Bu varsayımın gerçekle olan bağlantısını hesaba katmak zorunda, Emmanuel. Çünkü bu yapılmaksızın bağımlılık olgusunun bu örnekteki işlevini açıklamak imkânsız. Her şeyden once, Kuveyt emirlerinin bu servetlerini keyif için metropoldeki bankalara yatırmadıkları belirtilmeli. Çeşitli etmenlerin yanı sıra Kuveyt ekonomisinin bugünkü yapısı (emperyalizmin uzun bu süreç sonunda çarpıttığı yapısı) içinde bu paraları sermayeye, bir toplumsal ilişki olarak sermayeye dönüştürme, bir başka deyişle yatırım yapma imkânının varolmayışı bu sonucu doğurmaktadır. Dolayısıyla aynı sistem içinde başka türlü davranacak bir hükümetten, emirden söz etmek tam bir *idealizm* olur.

dan, yani işçiye daha fazla miktarda üretim aletleri sağlayarak veya ustalık derecesini artırarak elde edilebileceği sonucunu çıkarmak kalıyor.

SANAYİ, TARIM VE MAKINALAŞMA KAPASİTESİ

Buraya kadar söylediklerimizin, hepsi bilinen şeyler. Karışıklıklar bu teorik noktaya varıldıktan sonra başlıyor. Makinaları üreten ve beyinlerin eğitilmesine neden olanın sanayileşme olduğu olgusu ile gözleri kamaşan birçok iktisatçı, üretkenliği artıran, işçilerin teknik eğitimini sağlayan ve sonuçta bolluk getirenin, belirli dallardaki makinaların *üretimi* olmadığı fakat *hangisi olursa olsun* her daldaki (aslında görece ötekilerinden daha az makina kullanılan dal olan makinaların üretildiği dal da dahil olmak üzere) makina ve teknisyenlerin *kullanımı* olduğu olgusunu gözden kaçırıyorlar.*

Tabiî ki, her dal makina ve beyin özümlemede aynı kapasiteye sahip değildir; ve sonuç olarak gelişme stratejisi üzerinde karara varmak için aralarında bir seçim yapılması gerekir. Makinaları üreten imalât sanayii sektörüdür, fakat makina ve teknisyenleri *kullanmada* en büyük potansiyele sahip olanın bu sektörün dalları olması *şart* değildir. Tarım, hayvan yetiştiriciliği, balıkçılık, madencilik ve hattâ üçüncü sektörde, makina ve mühendis - dolayısıyla sermaye ve vasıflı emek - özümlemede, imalât sanayiinin bazı dallarının sahip olduğundan daha büyük kapasiteye sahip dallar vardır. Bu, istihdam edilen kişi başına çıktıda yansıyacaktır, çünkü üretime bağlanmış sermayeyi ve vasıflı emeği ödüllendiren bu çıktıdır.*

Dolayısıyla Warren, etkin nüfusun, «geri tarım»dan «modern sanayiye» aktarılmasından söz ederken, bu açıdan açık veriyor. En basiti, «modern tarım» ve «geri sanayi»in de var olduğunu unutuyor. Eğer bunu hesaba katsaydı kendi verdiği rakamları daha başka yorumlardı.

Bu rakamlara göre, 1959'da az gelişmiş ülkeler (Japonya hariç), imalât sanayiinde toplam 27.6 milyar Dolarlık bir değer üretmişler; o zaman bu ülkelerde 46.600.000 kişi imalât sanayiine bağlı olduğuna göre, istihdam edilen kişi başına çıktı 592 dolardı.[5] Burada gerçekten bir «geri sanayi» görüyoruz; çünkü aynı devrede istihdam edilen kişi başına ortalama üretim OECD ülkelerinde 3.760 dolar, ABD'nde ise 7.180 dolardı. Yine aynı devrede tarımda istihdam edilen kişi başına ortalama üretim başlıca OECD ülkelerinde 1.860 Dolar ve ABD'nde 3.638 Dolardı. Orada «modern tarım»ı da görüyoruz.[6]

10 yıl kadar ileri atlar ve 1970 yılını alırsak, bir grup ülkenin «modern tarım»ıyla, ötekilerin «geri sanayi» i arasındaki açıklığın kaybolmayıp genişlediğini gözlemleriz. Şüphesiz Üçüncü Dünya'da *imalâta* bağlı kişi başına üretim, cari fiyatlarla 592 Dolardan 994 Dolara çıkarak bir ilerleme kaydetti, fakat ileri ülkelerde *tarıma* bağlı kişi başına üretim 1.800 Dolardan 4.488 Dolara ve Kuzey Amerika'da 3.638 Dolardan 8.095 Dolara çıktı. Sabit fiyatlarla, Üçüncü Dünya'da, *imalâtta* emeğin üretkenliğine gelince, aynı dönemde bu, 100'den 160'a yükseldi.[7]

Öyleyse, açık ki, bir ülke faktörlerini tarımdan sanayie aktararak değil, fakat bu sektörlerin her ikisini de modern-

* Emmanuel'ın bu vurgusu gerçekten çok önemli. İnsan Türkiye'deki muhendislerin hemen yarısına yakın bir bölümünün sistemli olarak kentlerimizi çirkinleştiren 'lüks' konut inşaat sektöründe çalıştığı düşününce, salt yüksek okul bitirimini yansıtan istatıstıklerin ne denli yanıltıcı olabileceğini daha ıyi anlıyor.

* Emmanuel adeta uluslararası işbölümünden ve gerçekleşme sorunundan arınmış bir ekonomiyi ele alan bir tavır içinde. Sözkonusu olan azgelişmiş-bağımlı bir yapı olduğuna göre şu ya da bu sektöre kaynak aktarımı tartışmasından once bu sektorlerin gelişmelerindeki farklılıkların irdelenmesi gerekir. Buna ilişkın olarak Buharin şöyle diyor: «Üretim koşullarındaki doğal farklılıklar ne kadar onemli olursa olsun, çeşitli ülkelerdeki üretici güçlerin eşıtsiz gelişiminin sonucu olan farklılıklarla karşılaştığında daha arka planda kalırlar.» *(Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi*, s. 20)

leştirerek ve makinalaştırarak gelişir.* OECD ülkelerinin Üçüncü Dünya'ya üstünlüğü, imalâtın ulusal üretimlerindeki payının daha çok oluşunda değil, fakat *hem* imalât, *hem* de tarımlarının Üçüncü Dünya'dakinden çok daha yüksek düzeyde olduğu gerçeğinde yatıyor.

* İlk bakışta doğru gibi görünen bu yargı da idealist bir bakışın ürünü. Yukardaki notlarımızda vurgulamaya çalıştığımız yapının dıştan belirlenmesi olgusunun yanı sıra kapitalist üretim tarzlarında sanayi-tarım ilişkisinin tarihi olarak nasıl geliştiğini hesaba katmayan bir yaklaşım bu. Marx *Theorien uber den Mehrwert*'in *(Artık Değer Teorileri)* VIII. bölümünün 1. altbölümüne şu başlığı vermişti: «Kapitalist Koşullar Altında Tarım Sanayiden Daha Yavaş Gelişir.» Marx'ta bu olgunun maddî koşullarının ayrıntılarına kadar açıklanmasının yanı sıra tüm Marksist literaturde kent (sanayi)-kır (tarım) ikilisinin eşitsiz gelişimine ayrılan yerin önemini herhalde Emmanuel de bizim kadar bilir.

İKİ TİP İMALAT

Gelişmenin sınırı tarım ve imalât arasında değil, fakat her iki etkinliğin tamamen farklı iki biçimi arasında çizilidir. İki biçim arasındaki farklılığın ortaya çıkması için parasal göstergelerden daha gerçek kıyaslama terimleri daha yararlı olacaktır.

Üçüncü Dünya'nın en kalabalık üç ülkesinde —Hindistan, Pakistan ve Endonezya— sanayie bağlı her 100 kişide ücretli çalışanların sayısı 1960'da birincisinde 45, ikincisinde 36, üçüncüsünde 44, buna karşı A.B.D.'nde 95, Batı Almanya'da 92, İngiltere'de 98'di. Warren tekrar tekrar kapitalist üretim ilişkilerinin yaygınlaşmasından söz ediyor. Benim görüşüme göre, adı geçen ülkelerde, *yatırım başına birden az ücretli çalışan* düşen bir sektördeki gelişmeyi gerçek te ileri ülkelerde bu oran 19-49 iken, kapitalist olarak tanımlamak zordur.[8]

Çünkü Warren, «imalât sanayiinin» zenaatkâr üretimini de içerdiği noktasını atlamış, ya da, herhalde ikincinin görece önemsiz olduğunu düşünmüş. Oysa, yukarıda sözü geçen OECD araştırması, Latin Amerika için konuya ilişkin rakamları veriyor. Üçüncü Dünya'daki en az gelişmiş olmayan ve sanayie bağlı kişiler arasında ücretli çalışanların, Kolombiya'da %72 (yatırım başına 2.6 ücretli çalışan), Meksika'da %84 (yatırım başına 5.25 ücretli çalışan) arasında oynayan oranın, sözü geçen üç Asya ülkesindeki oranlar ile üç OECD ülkesindeki oranlar arasında yer aldığı bu bölgede, küçük sanayi üretiminin oranı, bu istatistiklerde görüldüğüne göre, kauçuk imalâtındaki toplam istihdam içinde %44 tutarında (sanayi üretimi olarak belirlenen oranın %55.8 olmasına karşılık).[9] Böylece görülüyor ki, Warren'ın bu kadar üstünde durduğu «imalât sanayi»nin öteki yarısı kapitalizm - öncesi zenaatkâr üretimi (işgücünün satın alınması olmaksızın) olduğundan, sadece yarı yarıya sanayii üretimidir ki, bu toplam olarak işverenlerin ve kendi kendini istihdam eden esnafın ücretli çalışanlardan daha çok olduğu gerçeğini ortaya koyuyor.*

İki tip imalât arasında başka bir kıyaslama terimi —fiziksel diyebiliriz— her biri tarafından tüketilen enerji miktarıdır Bir anlamda, insanın üretici çabasına doğanın ne derece katkıda bulunduğunu, böylece üretici güçlerin gelişmesinin ve sonuçta gelişmenin kendisinin ne derecede olduğunu göstermesi bakımından bu da en dolaysız ölçüdür. Enerji tüketiminin genel ortalaması 1971'de kişi başına ABD nde 11.059 kg. iken, bütün Üçüncü Dünya'da, kömür olarak 520 kg idi İleri ülkeler için, sanayide tüketilen enerjinin, toplam enerji tüketimindeki payı genellikle %40 olarak hesaptanmıştır. Az gelişmiş ülkeler için ne istatistikler vardır, ne de resmî hesaplar, fakat OECD uzmanları, sanayideki oranın daha da az olması gerektiği izlenimindeler. Yine de görüşumü haksız yere kuvvetlendirecek herhangi bir düşük

* Warren'ın tezlerini dayandırdığı istatistik verilerin çürüklüğünü kanıtlayan bir durum. İkinci önemi, az gelişmişliğin yapısını yansıtmasından ileri geliyor. Geri ülkenin çarpık gelişmesi, kapitalizmle kapitalizm-öncesinin uzun süreler içiçe varolması sonucunu yaratır.

değerlendirmeyi engellemek için oranı aynı, yani %40 olarak kabul edeceğim. Sonuçta, 1971'de istihdam edilen kişi başına tüketilen enerji, kömür olarak, ABD'nde 36.670 kg. iken, Üçüncü Dünya'da, 4.133'tü.[10]

İKİ TIP TARIM

Makinalaşmış ve makinalaşmamış bir tarım arasındaki çıktı farkının, yüksek düzeyde makinalaşmamış veya ileri olmayan bir tarım ve bir imalât arasındakinden oldukça daha büyük olduğunu görmüş olduk. Aşırı bir örnek ele alırsak; Warren'ın olmasını istediği gibi, Üçüncü Dünya'nın tarımı tamamen bırakarak bütün çalışan nüfusunu 1959'da sahip olduğu tipte bir imalâta aktardığını düşünelim; bu nüfus başına GSMH'sının sadece 140 Dolardan 244 Dolara çıkmasını sağlar ve gelişmenin eşiğini aşmaktan gene de çok uzak olurdu; oysa bir mucize ile 1959'da tarımını Kuzey Amerika düzeyinde modernleştirebilmiş olsaydı, *bütün* çalışan nüfusunu bu sektörde yoğunlaştırarak, 140 Dolardan 1.370 Dolara çıkabilirdi —ki bu aynı zamanda OECD ülkelerinin ortalama düzeyiydi.

Bu tabii ki sadece saf bir teorinin varsayımı. Saf olmayan gerçeklikte bir ülkenin aynı zamanda bir dereceye kadar sanayileşmeden tarımını makinalaştırabilmesi mümkün değildir. Sonuçta, ekonomik gelişme etkin nüfusun belirli ölçüde tarımdan sanayie aktarılması ile birlikte gerçekleşir. Bu iki olgu arasında çizgisel nedensel bir ilişki yok; birbirini tamamlayan bir diziliş var. Sanayileşme gelişmenin yapısal koşulu değil, ona özgü bir durumdur.*

Başka bir deyişle, tarımdan sanayie geçiş, tarımın kendi içinde geri, sanayiin kendi içinde ileri olduğundan değil, gayet basit bir nedenle gerçekleşiyor. Sanayi mallarının alanı tarım ürünlerininkinden çok daha geniş ve ev kadınının alış veriş çantasında tuttukları yerin oranı, hayat standartlarındaki yükselişin öylesine artan bir işlevidir ki, dış ticaretteki katılıkları (rigidities) ve sözkonusu ülkenin belirli minimum boyutları düşünülürse, tarımın çıkış noktaları kısa zamanda dondurulmuş olur.

ABD'nin öteki ekonomik etkinliklerinin, istihdam edilen kişi başına tarımdan daha az değer ürettiğini, geri kalan bütün ülkelerin kendi tarımlarını tamamen bıraktığını ve ihtiyacı olan bütün tarımsal ürünleri ABD'nden, karşılığında ABD'ni istediği bütün sanayi mallarıyla donatmak üzere ithâl ettiğini, ekilebilir toprak gibi doğal faktörlerin ABD'nde sınırsız olduğunu, bir sektörden başka bir sektöre aygıt ve personel aktarmanın hiçbir sorun getirmeyeceğini ve ulaşım maliyetlerinin sıfır olduğunu kabul edelim. Onlarınki kadar üretken bir tarımda çalışan, istihdam edilmiş 80 milyon Amerikalının, şu anda gezegenimizdeki bütün nüfusun (Komünist ülkeler dahil) tükettiğinin iki katı *hacminde* tarımsal ürün üreteceği basit nedeniyle ABD için bu durumdan kârlı çıkmak ve %100 tarımda uzmanlaşmak yine de imkânsızdır.

Böylece, insanların tarımı terketmeleri, tarım «geri» diye değil, fakat tam tersi, varolan ihtiyaçların derecesine

* Emmanuel şunu anlatmak istiyor; gelişme sanayileşmenin dolaysız bir sonucu değildir, çünkü bu olayların biri neden, öbürü de onun sonucu değildir. İkisi birbirini tamamlar. Emmanuel, gelişmeyi sanayileşme ile özdeşleyen klasik görüşlere karşı çıkmak isterken, gelişmeyi de metafizikleştiriyor. Sanayisiz tarımsal gelişme, *pratikte*, mümkün değil. Ama gelişme sanayiye de bağlı değil. O zaman gelişme, tarımdan da, sanayiden de bağımsız, kendi kendini üreten bir etmen haline geliyor.

bağlı olarak *görece* fazla üretken olduğundan ileri geliyor.* Gelişmenin ön -gerektirdiği sanayileşme değil, fakat her şeyden önce ve en başta tarımda verimliliğin artırılmasıdır ki, tarımda kalanlar onu bırakanları doyurabilsin.[11]

İmalâtta olduğu gibi bu konuda da fiziksel terimlerle bir karşılaştırma en uygunu olacaktır. «İşlenmiş» kalorilerin «doğrudan» kalorilere dönüşümünün katsayılarını kullanarak ve başka son derece ince hesaplar yaparak Paul Bairoch, erkek olarak istihdam edilen kişi başına net fiziksel üretim esas olmak üzere, birimi, bir yılda 1 milyon doğrudan kaloriye eşit olan bir üretkenlik indeksi çıkardı. Vardığı sonuç lar şöyleydi:

İstihdam Edilen (erkek) Kişi Başına Doğrudan Kalori Olarak Bir Yılda Ortalama Üretim [12]

	1960-64	*1810*	*1840*
Latin Amerika	13.0		
Arjantin dışındaki Latin Amerika	9.1		
Asya	4.6		
Afrika	4.9		
daki			
Bütün Azgelişmiş Ülkeler	5.2		
Fransa	60.0	7.0	
A.B.D.	180.0		21.5
Birleşik Krallık		14.0	
Almanya			7.5
Belçika			10.0

Yukarıdaki verilerin ışığında, Bill Warren'ın istatistiklerindeki bir başka önyargıyı daha gözleyebiliriz. Bir gelişim sürecinde, tarımı terkeden işçilerin hepsi onun varsaydığı gibi sanayie girmiyor. Önemli bir bölümü üçüncü sektöre giriyor. Bu demektir ki, en önemli gösterge, istihdam edilen kişilerin, imalâta *girenlerin* sayısı değil, tarımda *kalanların* sayısıdır. Warren'ın istatistiğinde eksik olan tek rakamlar işte bunu gösterecek olanlardır.

Birinci göstergeye göre 1970'de durum pek de dramatik görünmüyor:

Toplam Nüfusun Yüzdesi Olarak İmalâtta Çalışan Nüfus

OECD (Türkiye dışında)	28.5
Öteki bütün (komünist olmayan) ülkeler	10.0

İkinci göstergeye göre, iki ülke kategorisinin arasındaki fark çok daha büyük ve Üçüncü Dünya'nın kesinlikle aleyhine olan bir yönde gelişmekte.

Toplam Etkin Nüfusun Yüzdesi Olarak Tarımda Çalışanlar

	1960	*1966*	*1970*[13]
İleri Ülkeler (Türkiye dışında OECD)	19.1	14.1	11.6
Azgelişmiş Ülkeler	70.7	69.5	68.7

* Emmanuel'in bu yargısının yuzelselliği ve yanlışlığını kanıtlamak üzere yeniden Marx'a dönelim. Marx, «kapitalist üretimin gelişme sürecinde tarımsal emek sanayı emeğinden görece daha az üretken duruma gelmiştir...» dedikten sonra bunun maddi temellerini şöyle açıklar: «*Tarımda* çalışma zamanın artırılması - yani mutlak artık değerin çoğaltılması - ancak belli (sınırlı) bir dereceye kadar mümkündür. İnsan gaz lambasıyla toprakta (geceleri) çalışamaz.. Dolayısıyla bu açıdan *sanayideki mutlak artık değer daha büyüktür...* Tarımda yaratılan artık değerin küçük miktarda oluşunun bir ikinci nedeni de, ürünün çok uzun bir süre üretim sürecinde uzerinde hiç bir emek harcanamadan kalmasıdır...» (*Theorien über den Mehrwert*- Artık Değer Teorileri, II. Kitap, s. 19-20)

Buraya kadarki tartışmanın konu dışı olduğu ileri sürülerek itiraz edilebilir; çünkü, gelişmenin sanayileşmeden ayrılamayacağını kabul ettiğime göre, sanayileşmenin gelişmenin motoru mu, yoksa yalnızca sonucu mu olduğu bir şey ifade etmeyecektir ve çünkü, Üçüncü Dünyada kurulmuş olan imalât sanayii, pek verimli değilse de, yine de daha az verimli olan öbür ekonomik etkinliklerde bir ilerleme sağlıyordur. Bu sanayi istihdam edilen nüfus başına 592 Dolar üretirken «öbür etkinlikler» sadece 140 Dolar üretmekte. Onun için, demek ki, «modern tarım», «geri sanayi»den üstün olduğuna göre yine de ikincisi «geri tarım» dan daha üstündür. Dahası, bu üstünlük, Üçüncü Dünya'daki, gelişmenin en güvenilir göstergesi olarak kabul ettiğim GSMH'nın artışında açıkça yansımakta.

Bu itiraza cevabım şöyle olacaktır: Eğer amacımız, sadece az gelişmiş ülkelerdeki zaten *elde edilmiş, belirli bir* ilerlemenin istatiksel olgularını vermekse, o zaman yaptığım teorik ayırımlar gerçekten boşuna bir titizlenme olur. Ama ben, bizi ilgilendirenin bu olmadığını, amacımızın Üçüncü Dünya'nın *gelecekteki* gelişmesi kapitalist yoldan (emperyalizm, Warren'ın oldukça kuvvetli formülasyonuna göre «kendi kendini yok edici» olduğuna göre) mümkün mü, yoksa bu yol aslında kapalı mı, bunu ortaya çıkarmak olduğunu kabul ediyorum. *Bunu* yapabilmek için olguları istatistiksel ifadelerle sıralamak yeterli değildir; onları bir kesin vargılar ağı içinde düzenlemek zorundayız.

Buna bağlı olarak, Bill Warren'a iki noktada diyeceğim var. Birincisi istatistiksel verileri yorumlayışının doğruluğuyla ilgili, ikincisi bu verilerin gerisinde etkin olan güçlerle ilgili.

1. Warren, azgelişmiş ülkelerin toplam ürünlerinin büyüme oranlarının 1951 - 69 döneminde ileri ülkelerinkini aştığını belirtiyor. Nüfus başına bu oranın «kısmen, azgelişmiş ülkelerdeki, savaş sonrası görülmemiş derecede nüfus artış oranları» nedeniyle «emperyalist ülkelerdekinden geri kaldığı», diyor Warren, doğrudur. «Fakat» diye ekliyor, adam başına büyüme, «ortaya konan iş için aşırı derecede geniş kapsamlı bir ölçüttür»; ve tartışmamızda asıl sorunun adam başına büyüme değil toplam büyüme olduğu sonucuna varıyor.*

Warren burada istatistiksel bir tuzağa düşmüyor mu acaba? Bu ek nüfusun sadece tüketicileri değil, üreticileri de içerdiğini unutmuş görünüyor. Yaş grupları başına değişken ölüm oranlarına bağlı olarak, aslında demografik büyüme oranında artışın, toplam nüfustaki etkin nüfus oranında belirli bir düşüşü de beraberinde getirmesi mümkündür. Fakat bu düşüş birikimsel değildir. Sadece bir durumda hesaba katılması gerekir —demokrafik büyüme oranı değiştiği anda. Bu oran, bir kere tutarlılık kazandı mı, etkin nüfusun miktarı toplam nüfusla aynı doğrultuda her yıl artacaktır ve nüfus başına üretimde değişmeler bundan sonra istihdam edilen kişi başına üretimdeki değişmeleri —ki bu ikincisi üretici güçlerin gelişmesinin gerçek belgesidir— doğru olarak yansıtacaktır.[14] Bu açıdan bakınca, Üçüncü Dünya'nın durumu, parlak olmaktan çok uzaktır.

* Warren'ın bu görüşüne karşı ileri sürülecek bir eleştiri, Emmanuel'in aşağıdaki paragrafında var. Ama buna başka bir şey de eklenebilir: Warren'ın, burjuva iktisat teorisinin ölçütlerini eleştirisizce uygulaması.

Düzeyler arasındaki fark, böylece 1900'de 1:6 iken, 1970'te 1:13.3'e kadar yükseldi. Burada Warren'ın gözlemlediği «eşitsizlikte önemli ve sürekli azalma»yı görmek oldukça zor.[15]

2. Nüfus başına büyüme oranlarındaki bu tutarsızlık, bazı çok önemli sonuçları da beraberinde getirecektir; çünkü, eğer haklıysam, Üçüncü Dünya ülkelerinin gelişmesinde baş engel ne kendi toplumsal yapılarının özelliğinde ne de süper güçlerin veya büyük sermayenin amaçlı stratejisinde, (her iki etken durumu daha da kötüleştiriyor olsalar bile) fakat pazar güçlerinin serbest etkinliklerinde yatmakta.*

Komünist Olmayan Ülkelerde Nüfus Başına GSMH, Sabit: 1953 (Dolar)[16]

	Azgelişmiş Ülkeler (1965'ten sonra petrol üreten ülkeler dışında tutulmuştur.)		*İleri Ülkeler*	
	Mutlak Değerler	*Büyume Oranı*	*Mutlak Değerler*	*Büyüme Oranı*
1900	70	%43	420	%108
1952	100		875	
1958	114		1.115	
1965	129	%44	1.510	%117
1970	144		1.903	
Toplam 70 yıl içinde		%106		%353

Çünkü insan toplumunun bütün doğal işlevlerinin tepe taklak durduğu kapitalist dünyada ana sorun üretmek değil satmaktır, egemen olan en büyük üretici değil, fakat en büyük tüketicidir ve tüketimdeki farklılığın nüfustaki dengesizlik tarafından pekiştirilip pekiştirilmemesi de fazla önemli değildir. Küçük Danimarka ne belirli bir malın egemen üretimine, ne herhangi bir alana tek sayılan bir ulusal teknolojiye, ne özellikle güçlü bir finans kapitale ve son olarak ne de önemli bir askerî güce sahip. Sahip olduğu şey toplam olarak Kuzey Afrika'daki bütün Arap ülkeleri ve Suudî Arabistan'ınki kadar büyük bir yerli pazar. Bu, onun azgelişmiş ülkeleri sömüren asalak bir kapitalist ülke olmasına yeterli.*

Bu, paradoksal görünebilir —ırmağın kollarının hacminin, ırmağın ağzının genişleme ihtimaline bağlı olduğunu söylemek gibi bir şey bu. Evet aslında da öyle. Üretilebilirliği kanıtlanmış olanı tüketmek yerine, kapitalist sistem, yalnızca satabileceğini, yani yalnızca tüketim kapasitesinin fiilen veya potansiyel olarak zaten varolduğu alanda üretebilir— ve sonuçta ilerler ve gelişir. Bu aslında kapitalizmin dinamiği ile sosyalizmin dinamiği arasındaki en temel ayrılıktır. Birincisinde bütün itici nedenler (motives) pazardan gelir, öyle ki nihaî malların talebi azaldığı veya durduğu anda, sermaye mallarına yatırım imkânsızlaşır. Dünya

* Emmanuel'in emperyalizm teorisinin açıklanması açısından çok önemli bir paragraf bu. Emmanuel'in yürüttüğü mantık kabaca şöyle: «Yoksul» ülkelerde bol ve ucuz olan emek etmeni ihraç ürünlerinin fiyatlarına düşük ücretler olarak yansımakta. «Zengin» ülkeler için bunun tam tersi sözkonusu olduğundan aralarındaki mübadelede bir eşitsizlik, bir değer aktarımı gerçekleşmekte. Emperyalizmin kaynağı da bu. Bunun önlenmesi için faktör fiyatları düzeyinde bir eşitleme gerek.
Bu tezin gerek Marx'ın değer teoirisi ve *Kapital*'de kullandığı yöntemle gerekse «emperyalizmin, kapitalizmin işleyiş yasalarının doğal sonucu olduğunu» bize gösteren Lenin'in emperyalizm teorisiyle çeliştiği meydanda. Bütün bunları tüm ayrıntılarıyla burada sergileme imkânımız yok, ancak şunu belirtelim ki: «mübadelenin temelinde üretim, mübadele ilişkilerinin temelinde üretim ilişkileri yatmaktadır...» (Buharin, *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi, s. 25*). Bu böyle olduğu içindir ki, kapitalist üretim ilişkileri yok olmadan bu üretim ilişkilerince belirlenen mübadele ilişkilerinde Emmanuel'in önerdiği türden bir değişiklikle emperyalizmi ortadan kaldırmaya imkân yoktur. Emmanuel'in gerek emperyalizm teorisinin gerekse bu teorisinin siyasal uzantılarının kapsamlı bir eleştirisi için bkz, Atilla Aksoy der. *Azgelişmişlik ve Emperyalizm*, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1975.

* Emmanuel bu noktada, bu pazarın oluşum koşullarını araştırmak zorunda. Somut tarihî koşullar bunlar. Yoksa Danimarka'nın emperyalist safta yer almasını salt gökten zembille inmişcesine büyük yerli pazarıyla açıklamak bizi hiçbir yere ulaştırmaz. Olsa olsa, aynı mantığı sürdürerek şu soruyu üretebilir: Emperyalizmi ortadan kaldırabilmek için yerli pazarlarını mı yıkalım?

tersine dönmüştür. Yani ırmağın sonu, başlangıcını belirlemektedir. Sosyalizmin dinamiğinde, üretim kendi pazarını yaratır. Dünya ayakları üstünde durmaktadır; ve ırmağın sonunu belirleyen başlangıcıdır.*

* Sosyalizmin kapitalizme olan bu çok önemli üstünlüğünü vurgulayan Emmanuel'in azgelişmiş ülkeler için «eşit mübadele» koşulları onereceği yerde bir sistem değişikliğini önermesi gerekirdi.

PETROL SORUNU

Son petrol karışıklığı bu konuları açıklamaya yardımcı olacaktır. Petrol üreten ülkeler tarafından ithal edilebilecek mal ve hizmetlerin tüketimi ve özümlenmesi için yeterli yapılardan yoksun olmaktan ötürü, petrol fiyatlarındaki artışın ve ondan elde edilen akıl almaz kârların, —salt Londra, Zürih ve New York bankalarına giren mevduat olarak bir dönüşümde kendini gösterdiğinden— hayalî olduğunu artık görebiliriz.* Bu alım yapıları tabiî ki, yurt içi gelirler ve özellikle yeterli ücret düzeyleridir; çünkü, bu bir sermaye malları ithali sorunu olsa bile, ikincisi giderek tüketim mallarının üretiminde bir artışı doğuracaktır; ve serbest girişim sistemi altında hiçbir girişimci bir dalın «ırmak başlangıcı»nı, yani onu karşılayan tam mamûl için çıkış noktasını zaten elde etmiş olmadan, «ırmak sonunda» yatırım yapmayacaktır[17]

* Yine önemli bir gerçek geç de olsa itiraf ediliyor. Emmanuel bunun yanı sıra emperyalizmin bağımlı ülkelerdeki yapıyı çarpıttığını ve dolayısıyla üretken yatırım olanaklarını kısıtladığını çok daha önceden söylemeli ve bizzat tüm analizi boyunca akıldan çıkarmamalıydı.

Böylece petrol fiyatlarında artış, büyük bir ihtimalle bütün olarak tüketici ülkelere hiçbir şeye malolmadan ve üretici ülkelere de hiçbir kazanç sağlamadan biçimsel olarak kalacaktır.[18] Üretici ülkeler, gerçek değerler olarak yalnızca üretim maliyetini elde etmeye devam edeceklerdir; bu da varil başına 10 ya da 20 sent, artı, teçhizat veya birkaç tanker, belki bir de şurda burda kurulmuş birkaç rafineri biçiminde gerçekleşen, fiyatın çok küçük bir ek bölümünden ibarettir. Fiyatın geri kalanını, onu tüketme kapasitesinden yoksun olduklarından, hiçbir zaman elde edemeyeceklerdir. Başka bir deyişle bu ülkelerin, uzun zaman, petrollerini normal fiyatlarla satamayacak kadar yoksulluktan sonra, en sonunda birleşme ve fiyatlarını kabul ettirme imkânını elde ettikleri zaman, kendilerine gerçek değerlerle ödeme yapılmasını sağlayamayacak kadar yoksul oldukları ortaya çıktı.[19] *

* Emperyalizmin çarpıttığı ekonomik yapı sorunu yeniden ön plana çıkıyor.

Üstelik, Orta Doğu ülkelerinde petrolün üretim maliyetinin bugün 10-20 sent arası olduğu gerçeği, şimdiki fiyatların durumunu oldukça şüpheli kılıyor. Arap «birleşik cephesi»nde en ufak bir zayıflama hızla çöküşe yol açacaktır. Fiyatların kalıcı bir şekilde sağlamlaştıracak tek güç, petrol çıkarmada gerçek maliyetin yükselmesidir. Son fiyat artışlarına, Orta Doğu'da ücretlerde büyük artışlara yol açan bir grev dalgasının neden olduğunu düşünelim. Daha da ileri giderek düşünelim ki bunun bir ürünü olarak bu ülkelerde hızlı bir gelişme ve Suudî Arabistan ya da Irak'da 1 metre kare toprağın fiyatının Kaliforniya, ya da Teksas düzeyine yükselecek kadar yoğun bir şehirleşme oldu; ve bütün bunların sonucunda petrol çıkarmanın gerçek maliyeti 10 sentten 10 Dolara yükseldi. Açık ki kimse *bu* koşullarda «şantaj» diye feryat edemezdi.

Çünkü kapitalizmin mantığı budur: Sizin ücretlerinizi ve önceden kurulu tüketiminizi, yani her türlü üretim faktörlerinizin *fiyatlarını* dünyanın geri kalan kısmının ödemesini kolaylıkla sağlayabilirsiniz de, dünyanın geri kalan kısmının bu faktörlerin eşit *miktarlarının* mübadelesine

dayalı bir fiyatı ödemesini, sorunsuz ve çatışmasız sağlayamazsınız.*

EMPERYALİZMİN SONU MU?

Yukarıda belirtilenlerin ışığında şimdi Bill Warren'ın vardığı ana sonucu, yani merkezden dış - çevreye akan sermayenin, bileşik kaplarda olduğu gibi, merkezin ve dış - çevrenin gelişme düzeylerini eşitleyeceği ve böylelikle emperyalizmin kendisinin yok olacağı sonucunu tartışabiliriz. Sermaye hareketiyle gelişmenin yayılacağı fikri Marksizm'in en eski tezlerinden biridir.[20] Bugünlerde bu tez karşısında hayrete düşecek birçok okur olacaktır. Ben onlardan biri değilim. Büyük holding şirketlerinin yönetim kurullarında ulusları köleleştirmek için planlar kuran esrarengiz kötü güçlere inanmadığımı söylemiştim. Bir yanda Kanada var; yabancı sermayenin -bu durumda ABD sermayesi- denetiminde olmayan, önemli veya önemsiz, bir tek girişim göstermenin zor olacağı bir ülke. Öteki yanda hemen hemen hiçbir yabancı yatırımın olmadığı ve sanayileşmenin tamamıyla ulusal olan bir burjuvazi tarafından gerçekleştirildiği Hindistan var.* Kanada sanayiinin ve ticaretinin karar alıcı merkezleri New York ya da Chicago'daki gökdelenlerden kalkıp, Montreal ya da Toronto'daki bloklara yerleşselerdi Kanadalı işçiler veya Kanada halkı ne kazanırlardı, itiraf etmeliyim ki hiçbir zaman anlayaşamışımdır -ve daha da aklımın ermediği şey, adam başına yıllık 100 Dolar gelirleriyle Hintli kitleler, Hindistan pasaportlu kapitalistlerin, Kuzey Amerikalı veya Japon kapitalistleriyle yer değişecekleri gün gelse ne kaybederlerdi.

Bill Warren haklı. Bir ülkeye yabancı sermayenin girmesi tek başına hiçbir şeyi «engellemez». O ülkeyi herhangi bir sermaye kadar -ne fazla, ne az- köleleştirir ya da geliştirir.* Dolayısıyla sermaye New York'dan, San Fransisco'ya aktığı gibi Kalküta'ya akacak olsa, bir gün Kalküta'nın, iyi - kötü San Fransisco'nun bir eşi olmayacağını düşünmek için hiçbir neden yok. Fakat ne yazık ki —Bill Warren'ın yanılgısı burada başlıyor— (a) Kalküta'ya sermaye hiçbir zaman akmadı; (b) Aslında gelecekte de Kalküta'ya akması bugünkü koşullarda imkânsız değilse bile ihtimal dışı; (c) Kalküta yabancı sermayenin istilası altında olduğu için değil, tam tersine bu sermayeye aç olduğu için az gelişmiştir.*

Lenin'den önce, Lenin zamanında ve Lenin'den beri sermayenin merkezden dış - çevreye ihracı miti üzerine kendi görüşlerimi *New Left Review*'da zaten açıklamıştım.[21]* Fakat Warren'ın kendisi yabancı sermayenin bugün azgelişmiş ülkelere *net* içe-akımının (inflow) marjinal karakterini saklamıyor. Manser'in rakamlarını aktararak, 1964 - 68 yıllarında Latin Amerika'ya -çokuluslu şirketlerin bu kıtaya özel bir eğilim göstermelerine rağmen- yabancı sermayenin net içe - akımının gayri safi servet oluşumunun %1.3'ünü temsil ettiğini gösteriyor, ki bu gülünç bir miktar. Bu durum, Warren'ın birkaç sayfa sonra, bu içe - akımın, azgelişmiş ülkelerin gelecekteki büyümelerinin umut verici bir kanıtını doğruladığı görüşünü benimsemesini daha da şaşırtıcı kılıyor.

Fakat durum yukarıda verilen yüzdenin ifade ettiğinden de daha kötü; çünkü resmî istatistiklerden doğrudan el-

* «Öteki şartlar eşit kaldığında, ucretlerdeki eşitsizlik tek başına mübadele eşitsizliğinin nedenidir» (A. Emmanuel, *L'échange Inegal* -Eşitsiz Mübadele-, s. 61) diyen Emmanuel'e tüm somurünün eşitler mübadelesi temelinde gerçekleştiğini hatırlatmak gerek.

* Emmanuel'in Hindistan'ı yanlış bildığını kanıtlamak için P. Patnaik'in şu sözlerini aktaralım: «Bu arada, yeni özel yabancı sermaye türü ülkeye akmaktaydı... 1948 ilâ 1955 arasında sadece 284 adet yabancı işbirliği anlaşması hükümet tarafından onaylanmıştı, ancak bunların sayısı 1956'da 82, 1957'de 81, 1958'de 103, 1959'da 150 ve 1960'da 380'di. O zamandan beri yapılanların sayısı da 300 - 400 arasındadır... yabancı sermaye Hindistan sermayesiyle daha fazla ortaklığa yoneldi» (P. Patnaik, «Imperialism and the Growth of Indian Capitalism» - Emperyalızm ve Hindistan Kapitalizminin Gelişmesi - *Studies in the Theory of Imperialism*, der., R. Owen ve Sutcliffe).

* Warren da, Emmanuel de haksız kanımızca. Yabancı sermayenin girmesi çok şeyi engeller. En basit ornekle dışarıya değer aktarımı yüzunden iç kapıtalıst sermaye birikimi engellenir ki, bu da bir kenara atılacak kadar önemsiz bir olgu değildir.

* Emmanuel'in mantığı 1919'-larda Turkiye'nin A.B.D. mandası olmasını önerenlerinki kadar sığ geliyor bize.

* Bu makale Birikim'in 2. sayısında yayımlanmıştı.

de edilen verilerle *net* içe - akımın hesaplanması imkânsızdır. Bu rakamlara özgü eğilimlerden sadece birini göstermek için, yabancılar için tahsis edilen Dolar olarak parasal tahvillerin (monetary holdings), başka ülkelerdeki Merkez Bankalarının hesaplarına geçirilmedikçe -yani rezervlerine katılmadıkça -Amerikan ödemeler dengesindeki açıkta ve dünyadaki artık içinde hesaba katılmayacağını burada belirtelim. Abidjan'da, oteldeki hesabını bir ABD bankasından çekilen 1000 Dolarlık çeki ile ödeyen Amerikalı bir mühendisi örnek verelim. Eğer otel sahibi bu çeki Fildişi Sahili'nin Merkez Bankası'na satmak istemezse -İsviçre'ye gönderir veya sadece cüzdanında taşırsa- Fildişi Sahili'nden ABD'ne çıkan bu sermayenin *dışa-akımı* (outflow) hiçbir yere işlenmeyecektir. Öte yandan eğer bu mühendis Fildişi Sahili'ndeki herhangi bir projede çalışıyorsa ve buradaki masrafları bir uluslararası yardım fonu tarafından ödeniyorsa, aynı bin doları Fildişi Sahili'ne giren sermayenin *içe-akımı* olarak hesaplanacaktır, oysa bu çek ABD'nden bir gerçek değer ithal etmek için kullanılmadığına göre kimsenin kimseye yardımı sözkonusu değildir; Fildişi Sahili, mühendisi kendi kaynaklarıyla barındırmış ve beslemiştir. Bütün dünyada Dolarla yapılan işlemlerin, örneğin bu parayla yapılan petrolde devlet hisselerinin ödemeleri gibi tüm hacmini düşünürsek, istatistiklerdeki bu eğilimin gerçekten ne kadar önemli olduğunu değerlendirebiliriz. Aslında petrol üreten ya da üretmeyen azgelişmiş ülkelerde yaşayanların ellerinde bulundurdukları bütün Eurodolarlar, istatistiklerde gösterilen mümkün olan en net içe-akımdan düşülmesi gereken, böyle bir sermaye dışa-akımını temsil ederler.

En güvenilir yöntemin ticaret dengesinin *tersini* mali uygulamalar (operations) dengesi olarak almak olduğunu düşünmemin nedeni budur.

Milyon Dolar Olarak Azgelişmiş Ülkelerin Ticarî Dengesi[22]

	1958	*1966*	*1967*	*1968*	*1969*	*1970*	*1971*
İthalat c.i.f*	27.8	41.0	42.2	46.0	50.7	56.9	63.8
İthalât f.o.b.*	24.8	39.1	39.9	43.8	49.0	55.1	62.0
Açık	3.0	0.9	2.3	2.2	1.7	1.8	1.8

Yukarıdaki tabloda * olduğu gibi ithalâtı c.i.f varış limanı, ihracatı f.o.b. çıkış limanı olarak aldığımızda, rakamlar her kaynaktan her yöne Üçüncü Dünya'nın bütün ticaretini kapsadığına göre, ileri ülkelerin sadece bir bütün olarak kendileri ile azgelişmiş ülkeler arasında değil, az gelişmiş ülkelerin kendi aralarında da olmak üzere bütün ulaşımda egemen olduklarını kabul ediyoruz. Başka bir deyişle azgelişmiş ülkelerin kıtalararası veya kıta içinde hiçbir uluslararası ulaşım aracına kesinlikle sahip olmadıklarını varsayıyoruz -ki elbette öyle olmaktan çok uzak. Üstelik dış ticarette ulaşım, sigorta ve bankacılık işleri ileri ülkeler tarafından azgelişmiş ülkelere sağlanan hizmetlerin büyük bir bölümünü meydana getirdikleri için geri kalan görünmeyen kalemler -turizm, göçmenlere para yardımı v.b.- azgelişmiş ül-

* c.i.f.: *Cost, insurance and freight* kelimelerin kısaltılmışı. Malın sigorta ve navlun dahil olmak üzere fiyatı. Dış ticarette ithalât fiyatları c.i.f. üzerinden hesaplanır.

* f.o.b.: *free on board* kelimelerin kısaltılmışı. Malın çıplak fiyatını gösterir, ihracat hesaplarında f.o.b. fiyat esas alınır.

* Biz bu tabloyu azgelişmiş ülkelerin ihraç ettikleri temel malların dış ticaret hadlerindeki değişmeyi ekleyelim ki azgelişmiş ülkelerin ihracatları karşılığında elde ettikleri parasal değerlerın görece ne kadar birim malı ifade ettiği ortaya çıksın. IBDR'nin (International Bank for Reconstruction and Development) verdiği rakkamlara göre bu malların dış ticaret hadlerinde 1963'ten 1972'-ye yüzde 13'luk bir gerileme olmuştur. Yani azgelişmiş ülkelerin 1972'de 1973'e oranla aynı birim malı ihraç etmeleri halinde elde ettikleri gelir yüzde 13 gerilemiştir.

keler için olumsuz değil olumlu olmalıdır. Bu noktaları hesaba katmadan ve yukarıdaki rakamları az gelişmiş ülkelerin her türlü yıllık dengelerini karşıladığını kabul ederek böylece ileri ülkelerden gelen her türlü malî içe-akımı cömert ölçülerde belirtmiş oluyoruz.

Bu, en güvenilir hesaplama yöntemidir. Çünkü eğer Üçüncü Dünya'nın gelişmesine dış kaynaklardan yapılan muhtemel katkıları ortaya çıkarmak istiyorsak, bu yöntem ayrıca, dolarların, sterlinlerin, frankların çılgınca danslarını ve bunun, içinden çıkılmaz kargaşalığını bir yana bırakarak doğrudan doğruya sınırların üstünden her iki yöne hareket eden (ve ek avantaj olarak oldukça gözle görülür olan ve gümrük memurlarında kolaylıkla saptanan) maddî nesnelere bakmayı sağlamaktadır; ve çünkü dünyamız böyle bir dünya olduğuna göre, bir ülkenin gelişmesi yalnızca maddî nesnelerle -çelik, çimento, kömür- gerçekleşebilir, oysa dolar, paund, sterlin yığınlarının demiryollarına, hidro - elektrik santrallerine, fabrikalara dönüştürüldüğü görülmüş değildir. Şimdi, bütün (sermaye) akımlarının ileri ülkelerden kaynaklandığını cömertçe kabul ederek -ki bu şüphelidir ya da kesin değildir- yukarıda verilen rakamlarda gördüğümüz gibi, yılda ortalama 2 milyar Dolardan az olan veya Üçüncü Dünya'daki etkin nüfus başına 2.50 Dolar düşen -ancak bir tornavida değeri- bir maksimum, genel dış finansman tutarına ulaşıyoruz. Bu seyri izlerse, azgelişmiş ülkelerdeki bütün işçileri, şimdiki ileri ülkelerdekilerle kıyaslanabilecek düzeyde üretim araçlarıyla donatmak birkaç yüzyıl alacaktır; ki ABD nde etkin nüfus başına sabit sermaye ortalama olarak 40.000 Doları aşmakta; Batı Almanya'da bir yılda ve etkin nüfus başına sabit sermayenin gayri safî oluşumu 2.400 Dolar, Fransa'da 2.250 Dolar ve İtalya'da 2.750 Dolardır.[23]

GELİŞMENİN ÇIKMAZI

Geçmiş için durum bu; ama niçin gelecekte hiçbir ilerleme olmayacağını düşünelim? Düzeylerin eşit olmadığı gerçeğidir buna neden. Bileşik kaplardaki su gibi, sermaye alçak düzey tarafından aşağı çekilmez, aksine bir sifon etkisiyle, etkin pazara ve yüksek tüketim düzeyine doğru yukarı çekilir. Bulundukları yerde elde edilmeye çalışılması gereken hammadde ve bazı tarım ürünleri bir yana, sermaye hareketi gelir farklılıklarının artan değil, azalan fonksiyonudur. Warren'ın kabul etmek istemediği ithalat ikamesi- sanayileşmesindeki yetersizliği burada gözlemliyoruz.* İleri ülkelerin kendileri bugünlerde, içlerinde yeni oluşan bütün sermayeyi zorluklarla karşılamadan özümleyebilecek kadar fazlasıyla zenginler; ve azgelişmiş ülkeler aynı sermayeye, birkaç ithalat ikamesi sanayii dışında çekici yatırım imkânları sunamayacak kadar yoksullar. Hattâ kendi ulusal artıklarının bir kısmını İsviçre'ye gönderecek kadar bile yoksullar. Üstelik bütün bunlar onların yoksulluklarını sürdürüyor, hattâ daha da yoksullaştırıyor. Emperyalizm kendini -yokedici değil, kendini yeniden- üretici.[24]

Bu genel sakatlığa rağmen, çeşitli nedenlerle Yunanistan, Taiwan ya da Fildişi Sahili gibi bazı küçük ülkelerde yoğunlaşan marjinal sermaye hareketlerinin böyle bir ülkenin gelişmenin eşiğini aşabilmesini mümkün kılabileceği, tabii

* İthalât ikamesi, özellikle dış ticaret açıkları büyüyen ve döviz sıkıntısı içinde bulunan azgelişmiş ülkelerin bu açığı kapamak için benimsedikleri sanayileşme modeli. Ancak bu modelin daha çok tüketim mallarına yönelik bir sanayileşmeye yol açtığı ve teknolojik bağımlılığı artırdığı, bu yüzden de beklenen olumlu sonuçların hiçbirini gerçekleştiremediği bilinen bir gerçek.

ki doğru. Bu, bir ulus içinde tek bir proleterin birey olarak sınıfını aşmayı başarmasına benzer bir şeydir. Böyle bir şey olsa da olmasa da, nasıl ki kapitalistler bir sabah kalktıklarında fabrikalarını işletmeye yetecek kadar proleter bulamama tehlikesi içinde değillerse, dış-çevrede (prephery) 2 milyar insanın aynı yolu izlemeleri maddeten imkânsız görünüyor. Öteki azgelişmiş ülkeler uluslararası sermayeye açılmada böyle bir aşırı -liberal yolu izlemedikleri *içindir ki* bu yolu izleyen birkaç ülke, ne kadar az da olsa, bunda başarılı olma şansına sahipler.*

* Buraya dek adam başına milli gelir göstergeleriyle gelişme derecelerini ölçen Emmanuel'in bu yargısı şaşırtıcı değil. Azgelişmişlik olgusunu bağımlılıktan ve uluslararası işbölümünden kopuk olarak ele almak bu tür umutları besleyebilmesinin temel nedeni. Sorunu tek bir proleterin kapitalistleşmesine benzetmek çok yanlış, çünkü bu denli geniş bir yedek sanayi ordusunun var olduğu kapitalist ülkelerde bir tek proleterin kapitalistleşmesinin önemi bir ulusun azgelişmişlik ve bağımlılıktan kopmasının önemi yanında bir hiçtir. Ayrıca birinci olgunun ideolojik çarpıtmada önemli bir işlevi var: sınıflar arası hareketliliğin var olduğunu sözde kanıtlamak. Oysa azgelişmiş, bağımlı bir ülkenin bu zincirden kopması bir çok yönden dengenin sarsılmasına yol açar.

AÇIĞIN FİZİKSEL TERİMLERLE İFADESİ

Gelişmenin çıkmazı, gerçek terimlerle ifade edildiğinde acımasızca açık ve seçiktir. Dünya nüfusunun %6'sı -Amerika'da yaşayanlar- elde edilebilen hammadde miktarının %40'ından fazlasını tüketiyorlar. Demek ki tüketimin ABD düzeyine eşitlenmesi, bugün çıkarılan hammedde miktarının 6 katını gerektirecektir -hem de ABD'nin artık daha fazla ilerlemeyeceğini varsayarsak. Görebildiğimiz kadar, böyle bir atılım, jeolojik ve teknik olarak imkânsızdır. ABD sakinleri yılda adam başına 700 kg. çelik tüketiyorlar. Bütün dünya onları örnek alsa gezegenimizde bilinen çelik cevheri rezervleri 40 yılda tükenir -dünya nüfusunun artmasının durduğunu varsayarsak; yoksa tükenme süresi daha da kısalır. Dahası, uluslararası tüketimin bu eşitlenmesi bilinen bakır rezervleri 8 yılda, kalayı 6 yılda tüketir.[25]

Fakat çıkmaz yine en çok petrol alanında tamamlanıyor. Bugünkü ABD düzeyinde bir tüketim için dünyanın her yıl 14-15 milyar metrik tona ihtiyacı olurdu. Oysa dünya rezervleri sadece 80 milyar tutarında -ki bu durağan durumda bir nüfus ve ekonomik gelişmede beş buçuk yıllık bir tüketimi karşılıyor. Daha henüz keşfedilmemiş veya ilerde yeni teknolojik bulgularla yararlanabilinecek rezervleri katacak olursak, OECD hesaplarıyla, bu miktarı iki katına ya da 180 milyar metrik ton ve varsaydığımız aynı durgunluk durumunda sona varmaya 11 yıl olduğunu kabul edebiliriz. Son olarak, bütün dünyada deniz yataklarındaki rezervleri dahil edersek, bazı uzmanlar en iyimser hesaplar ve varsayımlarla, toplam olarak 320 milyar metrik ton ya da 22 yıllık bir tüketim umabileceğimizi belirtiyorlar.

Fakat depozit ve rezervlerin tükenmesi, tüketimin yükselerek eşitlenmesini engelleyen tek etken değil. Ekolojik yetersizlikler bir başka engeli temsil ediyorlar. İleri ülkeler hâlâ denize dökerek veya atmosfere karışmalarını sağlayarak artıklarından kurtulabiliyorlarsa, nedeni bunu yapan tek uluslar (grubu) olmalarıdır. Tıpkı, örneğin bu ülkelerin yurttaşlarının dünyanın çevresinde hava yoluyla hâlâ kolayca seyahat edebilmelerinin nedeninin dünyadaki bütün başka yaşayanların onu uçarak dolaşma imkânından yoksun oluşları ve böylelikle gezegenimizin göklerini dolduranların sadece ileri ülkelerin yurttaşları oluşu gibi.

ULUSLARARASI DAYANIŞMA

Burada sorun soyut kavramlar —artık-değer, sermaye, kâr filan— edebiyatı değildir artık. Onun içindir ki, sözko-

nusu olan ileri ülkelerdeki büyük halk yığınları, ücretli işçilerin kendileridir. Sonuç olarak herhangi bir başka sorun ya da antagonizm sözkonusu olmadan, bugünkü ve görülebilindiği kadar gelecekteki doğal ve teknolojik nesnel koşullarda zengin ülke halkları, bu kadar bağlı oldukları maddelerin hepsini tüketebilirler ve bunun *tek nedeni* başka halkların bunlardan çok az tüketmeleri, ya da hiç tüketmemeleridir. İki grup ülkelerin işçi sınıfları arasındaki dayanışmayı kıran işte budur.*

Bugün, ne sosyo-politik nedenlerle aşağı düzeyde, ne de doğal-teknik nedenlerle yüksek düzeyde eşitlenmenin mümkün olmadığı bir noktaya vardık. Tek çözüm yolu yaşama ve tüketim biçiminde ve refah kavramında global bir değişiklikte yatıyor. Bu çözümün temel yapısı ve ölçüleri bütün insanoğlunu içerdiğine göre, ileri ülkeler içindeki, şüphesiz hâlâ var olan, sınıf çelişkileri tarihî olarak ikinci plana düşmüştür.*

Baş çelişki ve değişikliğin itici gücü, bundan böyle uluslararası ekonomik ilişkiler alanında yer almakta. Emperyalizm elbette yok edilmez değil. Fakat Warren'ın sandığı gibi geçip gidici de değil. Dıştan saldırılmayı ve yıkılmayı bekliyor. Emperyalizmin «dış»ında olan, emperyalizmin ana vatanındaki işçi sınıfları —artık— değil; fakat sınırları dışındaki dünyanın işçi sınıflarıdır.

■

* Emmanuel tezinin en önemli siyasal uzantılarından biri bu 'Zengin' ülke halklarının refahlarını surdürmek için anti-emperyalist bir dayanışmaya girmeyecekleri. Her şeyden önce şu belirtilmelidir ki, gelişmiş ülkelerin işçi sınıfları azgelişmiş ülkelerinkinden daha yoğun bir sömürüye tâbidirler. Aldıkları nominal ücretler çok daha fazla olabilir, ama üretkenlikleri ondan da fazladır. Bettelheim çeşitli istatistiklerden şu sonucu çıkartmış: gelişmiş ülkelerdeki ortalama ücret azgelişmiş ülkelere oranla 25 kez daha büyük, üretkenlik ise 40 katını buluyor.

* Emmanuel herhalde bu yargısıyla en fazla emperyalist ülkelerin hâkim sınıflarını sevindirmektedir. Ancak onlar bile kapitalist üretim ilişkileri devam ettiği surece baş çelişkinin işçi sınıflarıyla kendi aralarında olduğunu ve bunun nesnel temellerinin ancak bu üretim ilişkileriyle birlikte ortadan kalkacağını Emmanuel'den daha iyi bilirler.

[1] Arghiri Emmanuel *Unequal Exchange,* (Eşitsiz Mübadele), Londra, NLB 1972 s.375

[2] *Unequal Exchange,* s. 376

[3] Eğer imalât Warren'ın zanettiği kadar önemli bir belirleyici olsaydı, kendi verdiği rakamlara göre, ayrıca, Japonya'nın ABD kadar veya daha fazla, Batı Almanya'nın da oldukça daha fazla gelişmiş olduğunu söylemek zorunda kalırdık; yazarın, yalnızca gayrı safi yurtiçi üretimi temel alarak yaptığı, Zaire ve Güney Kore, Kanada ve Avustralya gibi öteki garip karşılaştırmaları saymazsak.

[4] Bugun bile, bir çeşit toplumsal kâr hissesi olan, yüklü bütçe ayrıcalıklarından butun vatandaşlar, hiç değilse Kuveytliler (ülke nüfusunun yarısını meydana getirirler) yararlanmaktadırlar. Burada konu ikincisi olduğuna göre, denebilir ki Kuveytliler azgelişmişlik evresini zaten aşmış durumdadırlar.

[5] İmalâtta istihdam edilen kişi sayısını, Birleşmiş Milletler İstatiksel Yıllık'ta verilen toplam nüfus rakamlarına ve *Revue International de Travail* (Cilt 98, No. 4, Ocak 1968, Cenevre, Uluslararası Çalışma Bürosu)nda P. Bairoch ve I. M. Limbor'un verdikleri her sektörde istihdam edilen kişi oranlarına dayanarak hesapladım. (Bu yazı boyunca bir milyar, ABD kullanımına uyarak bin milyon olarak kabul edilmiştir.)

[6] *(a) Labour Force Statistics 1959 - 1970,* Paris, OECD 1972 (b) *UN Statiscical Annual* ve (c) *National Accounts of OECD Countries 1953 - 1969* temel alınarak benim tarafımdan hesaplanmıştır. Tarımda istihdam edilen kişi başına çıktıda 1959 yerine 1960 yılını aldım.

[7] *Principaux Indicateur Economiques, Statistiques Retrospectives 1955 - 1971* (Paris, OECD) ile birlikte önceki notta adı geçen kaynaklara dayanılarak tarafımdan hesaplanmıştır.

[8] Sorunu daha basitleştirmek için, aynı küçük iş yerinde çalışan aynı ailenin bireylerini dışarda bırakarak, bağımsız işçilerin sayısını, üretim birimleri sayısına eşit olarak kabul ettim. Fakat muhtemel eğilim her iki tarafta aynıdır, bunu önlemek için girişim yerine «bağımsız üretici» diyebiliriz. Kaynak: *Le Problème de l'Emploi dans le Pays Voie de Developpement*, Paris, OECD, 1971, s. 35.

[9] İstihdam edilen toplam sivil nüfusun oranı, bu bölgede ve bu yılda, endüstriyel üretimde % 13.8 - 7.7 ve küçük sanayide % 6.1 tutarındaydı. *(Le problème de l'Emploi*, s. 48)

[10] *Diagnostic de l'Evolution Economique de Tiers-Monde*, (Paris 1970) da Paul Bairoch tarafından verilen rakamlara, BM İstatiksel Yıllık'a, OECD'nin, *İndicatuer Economiques 1955 - 1971*'e ve OECD'nin 1959 - 1970 istihdam edilen nufus istatistiklerine dayanılarak hesaplanmıştır.

[11] İngiltere'de 18. yüzyılın ortalarında Sanayi Devrimi'ni mümkün kılan etmenlerden en kesin olanı, İngiliz tarımının Avrupa tarımına olan büyük üstünlüğüydü (İngiltere aynı zamanda net tahıl ihracatçısıydı), bu sayede Britanya, herhangi bir sakınca ya da karışıklık olmaksızın köylülüğün bir bölümünü şehir proleterlerine dönüştürebilmişti.

[12] P. Bairoch, *Diagnostic*, s. 60

[13] P. Bairoch'un 1900 - 66 yılları için *Diagnostic*'de verdiği rakamların 4 yıllık 1966 - 70 dönemine uygulanışı ile hesaplanmıştır.

[14] Warren'in hesaplama yöntemi kabul edilemeyecek sonuçlara götürür. Önceki yüzyılın ortalarına doğru, bütün olarak Latın Amerika o sırada Fransa'dakine kabaca eşit bir nufusa ve muhtemelen eşit toplam ürüne sahipti. Bugün Latin Amerika, Fransa'dakinin 5 katından fazla nüfusuyla, Fransa ile eşit toplam ürüne sahip olsa (üstelik değildir de) Latin Amerika'da böyle bir gelişmeyle tatmin olur muyduk?

[15] Warren, *NLR* 81, s. 10

[16] BM 1972 İstatiksel Yıllık'daki verilerin Bairoch dizileri *(Diagnostic)* ile benim hesaplarım tarafından birleştirilmesi.

[17] Bu ikilem, kapitalizmin temel çelişkisinin, toplumsal üretimle özel mülkiyet arasındaki çelişkinin görünümlerinden biridir. Bedevilerin *bugünkü* gelirlerine dayanarak hiçbir iş adamı yeni ürünler ithal etmez ya da onları üretmek için fabrikalar kurmaz. Ancak, Bedevilerin gelirleri de, yeni üretim araçları olmadan artırılamaz. Sosyalist bir ülkenin, ya da hattâ merkezî planlamanın egemen olduğu bir ülkenin böyle bir sorunu yoktur. Günün birinde gökten milyarlarca dolar yağacak olsa, böyle bir ülke, onları gerçek değerlere dönüştürmekte hiçbir zorlukla karşılaşmaz. Tam tersi, aslında, bu ek gelirin mümkün olan en büyük bölümünü sermaye malları almaya ya da kurmaya ayırarak birikimi hızlandırmak üzere Bedevi nüfusun tutumluluk alışkanlığından yararlanacaktır; yüksek fırınlar kurmak, bunlarla çelik üretmek, metal levhalar yapmak ve 10-15 yıl içinde buz dolabı, çamaşır makinesi yapmak için makinalar ithal edecektir. Bu dönem içinde, böyle ara etkinlikler, Bedevileri bu buzdolapları ve çamaşır makinalarını tüketmeye yetecek kadar yüksek gelire sahip ücretli endüstri işçilerine dönüştürecektir. Birikim ve tüketim burada ters orantılı olarak ele alınıyor, ki doğaları gereği öyledirler. Kapitalist sistemde olağan dışı olan, ancak bu olgular doğru orantılıymış gibi hareket etmek suretiyle işleyebilmesidir; oysa bu nesnel olarak imkânsızdır, çünkü bu iki olgu, belirli bir oluşun, yani ulusal gelirin iki ögesidir.

[18] Bu ülkelerin *bazılarına* (yanı petrolün fiyatını kendi ulusal paralarıyla değil de dolarla ödeyenlere) epeyce fazlaya malolsa da bu ülkeler petrollerine karşı ödemeyi, Arap ülkelerine değil, aslında ABD'ne yapmış oluyorlar. En sonunda, eğer Araplar holdinglerini dolar olarak tutmakta devam ederlerse, sonuç koca bir «ahmaklar» üçgeni olacaktır. Batı Avrupa ülkeleri, petrol karşılığında ABD'ni eşit gerçek değerlerle donatacak ve ABD yalnız satın aldığı petrolün kendisini değil, Avrupa ülkelerinin satın aldığı ona

eşit değerleri de tekrar-edenemez para karşılığında armağan olarak alacaktır.

[19] Elbette ki bütün Arap ülkeleri bu kategoriye girmez. Bu bağlamda, özellikle Suudi Arabistan ya da Kuveyt gibi ülkeleri kastediyorum. Cezayır ve Irak gibi ülkeler kazançlarının hiç değilse büyük bir bolümünü *maddeleştirecek* durumda olacaktırlar.

[20] «Sermaye ihracı» diye yazar Lenin, «ihraç edildiği ülkelerde kapitalizmin gelişmesini büyük ölçüde hızladırır ve etkiler. Onun için, sermaye-ihraçatçısı ülkelerde gelişmeyi bir yere kadar durdurma eğiliminde olabilirken, sermaye ihracı bunu ancak bütün dünyada kapitalizmin daha da öte gelişimini yayarak ve derinleştirerek yapabilir.» *(Imperialism, the Highest Stage of Capitalism: Collected Works,* 4. bası, Cilt 22, İngilizce çevirisi, s. 243)

[21] A. Emmanuel, «*Beyaz-yerli Kolonyalizmi ve Yatırım Emperyalizmi* Miti» *NLR* 73, Mayıs-Haziran 1972, *Birikim,* Sayı 2, Nisan 1975.

[22] BM İstatiksel Yıllık, 1972

[23] Kesin kanıtlar olmadığı için, genel olarak Üçüncü Dünya'nın aleyhine olan ve son analizde, düşük fiyatlarla ihracat ve/veya yüksek fiyatlarla ithalat ile etkilenebilecek olan gizli sermaye hareketlerini hesaplamalarıma katmadım. Bu sızıntılar, sadece Latın Amerika için, onu bazı uzmanlar yılda 2 milyar Dolar olarak değerlendirdiklerine göre, çoğu hesaplarda toplam nominal ticarî denge açığını aşmaktalar. En sonunda, gerçek durum, büyük bir ihtimalle şu ki, önceki girilen borçların ödenmesi artı kârların ve önceki yatırımların ana parasının legal olarak ülkeye yeniden sokulması artı fonların illegal dışa-akımı, hibe ve borç olarak devlet yardımlarını artı her türlü özel girişim ve krediyi aşmakta öyle ki, ileri ülkelerin Üçüncü Dünya'da birkaç «tornavida»nın karşılığını ödeyeceklerine daha çok Üçüncü Dünya ileri ülkelerin sanayi mekanizmasında birkaç vidanın karşılığını ödüyor.

[24] Warren bu aksiyoma karşı «düşük ücretler»inin, tüketilmesine meydan vermediği ürünlerin ihracı ile sanayileştiğini iddia ettiği İngiltere örneğini ileri sürüyor. Fakat, bu, savunulabilir bir itiraz değil. 18. yüzyılın sonunda ve 19. yüzyılın başında İngiltere'de gerçek ücretler gerçekten de durgundu, hattâ önceki bir dönemden biraz daha düşüktü. Fakat öyle olsa bile, bu ücretler yine de Avrupa'dakilerden oldukça yüksekti; önemli olan da ücretlerin göreli düzeyidir. Üstelik o zamanki İngiliz toplumunda ücretli işçiler nüfusun gelir ve alım gücünde küçük bir oranı temsil ediyorlardı. Başka gelirler, özellikle toprak rantı (beyaz-yakalı işçi ücretleri gibi) onlarınkine oranla daha yüksekti. İngiltere sanayileşmeden önce de zengindi. Onunla azgelişmiş ülkelerin şimdiki durumları arasında hiçbir analoji yapılamaz.

[25] Bkz. *Revue du Tiers Monde,* (Ekim-Kasım)'da Yves Saulan'ın «Le Developpement du Tıers Monde est-il Encore Possible?» (Üçüncü Dünya'nın Gelişmesi Bugün için Mümkün mü?) adlı çok ilginç yazısı.

Birikim'de kültür olayları...

Değinmeler / Günün Olayları / Kitaplar Sanat Olayları / Filmler / Dergiler

YÜRÜYÜŞ DERGİSİNDEKİ BİR YAZI ÜZERİNE

TİP'in yarı resmî yayın organı durumunda olan *Yürüyüş* dergisi, 70. sayısında ozel olarak *Birikim*'i konu edinen bir yazı yayımladı.

Ancak *Yürüyüş* dergisi, *Birikim* hakkında soyleyeceklerini «Turkıye'de aydın hareketı ve dergiler» diyebileceğimiz konudaki genel yargılarıyla birlikte sunmuştur. Kuşkusuz bu genel yargılar, yazının asıl konusu olan *Bırıkım* hakkında belirli bir imaj oluşturabilmek için yapılmış. Dolayısıyla dergimize yakıştırılan bu imajın nasıl bir şey olduğunu gormek, göstermek için bu genel yargılara değinmek zorundayız. Okuruna bir dergiyi tanıtırkenki tutumu, bir yayın organının niteliğini, kendısıne ve okuruna karşı saygı derecesini gosterır. *Yurüyüş*'un bu açıdan değerlendirilmesi için, bu genel yargılara ve bunların altında yatan anlayışa eğilmek zorundayız.

Ama bundan da onemlısi, bu genel yargıları ve yaklaşım tarzını oluşturan siyasal çizginin yazıda berrakça görülebılmesidir. Yazı bu bakımdan ılgınç ve ders çıkarılacak nıteliktedir. Okurlarımıza okumalarını salık veriyoruz. Böylece «ciddî sorumluluk taşıdığını» söyleyen bir siyasal anlayışın ibret verici yansımasına karşı soyleyebıleceklerimızın, gerçeği gosterıp göstermediğini de tartmak imkânını bulurlar.

Yürüyüş'e gore, 12 Mart'ın epey öncesinden bugüne kadar Türkiye'de görülen siyasal, kül türel yayın bolluğu, «köklü temellere dayanmıyor.» (Burada sözü edılen yayınlar elbette ki sosyalistlere seslenenlerdır). *Yürüyüş* bu olguya ancak tek bir neden gösteriyor: «Türkiye'deki aydınların yapısal sağlıksızlıkları».

Evet, şaşırmayınız *Yurüyüş* aynen böyle soylüyor.

1960'lı yıllarda özellikle farkedılır halo gelen ve bundan sonra daha da hızlanarak Türkıye'ye damgasını vuran kapıtalıst gelişmenin, yol açtığı toplumsal değişmelerın, dalgalanmaların, yani Türkiye aydınlarının genel yapısını belırleyen bu maddî temelin hıçbır etkısi yok demek ki. Bütün bu gelişmelerin içeriğini anlamakta başlıbaşına bir engel olduğu açık olan resmî ideolojinin (Kemalızmin) koklu bır eleştirisinin yapılmayışının yarattığı bulanıklık, hiç önemli değil, Hattâ bunun ötesinde bu resmî ideolojinin örtüsü altında sosyalıst mucadele verebileceği yolunda bır tarıhî mirası, çok daha oportunist bir yaklaşımla sürdurenlere karşı, sosyalizmın ayırdedıcı niteliğini vurgulayan bir ideolojik - politik aydınlatma yapılmamasının etkisi hiç yok demek.

Bu mirasın izleyicilerinin kar şısında olan TİP, tâ 1969'lara kadar «ceberrut devlet - halk» çelişkısi üzerine kurulu bır ideolojık programı, en azından partı üst yonetıcileri ve sözcüleri ile sunmuşken, sosyalizme yönelmiş kadrolara tutarlı bir sosyalist bakış getırildiğini soyleyebilir mi? Kimseyi suçlamıyoruz, ve şu yukarıdaki sozlerden dolayı «hakem» tavrı takındığımız da sanılmasın. O yılları yaşayan insanlar olarak ortada «suç» varsa bundaki kat kımızı da üstleniyoruz.

Ama 1960'lı yıllar. Turkıye Sosyalıst Hareketlerının bir sınıf hareketi olarak tarih sahnesine çıkış koşullarının oluştuğu yıllardı. Bir doğuş anı denebilır buna. Sosyalıst Hareket o anda mevcut tarihî - toplumsal belirlenmeler içinde kendi ozgün çızgisini geliştirmek gibi güç bır gorevle karşı karşıyadır. Bütun ülkelerde böylesi donemler bir dızı kaçınılmaz yanlışlıklar, bocalamalar yapılarak yaşandı. Ama bunları alt etmenın yolu bulunduysa bu o ülke sosyalistlerinin özel yeteneklerinden çok, kararlı bir ideolojik-politik mücadelenin, teorik tutarlılığın eseri olmuştur.

Türkıye'nin bu özel doğuş anı güçlüklerinden kolayca sıyrılmadı isek ve yukarıda andığımız tarıhî mirasın etkisinden, buna uyarlı bir destek, bir «imkân» vaadeden cuntacılığın kolaycılığından kurtulamadıksa, ve bugun hâlâ sancılı bır arayışın tüm olumsuzluklarını yaşıyorsak, acaba yalnızca Türkiye'nin özel koşullarının, bu «maddî temel»in mi sözünü etmeliyız yalnızca?

1960'lı yıllar Uluslararası Sosyalıst Harekette bir dızı ayrımların ortaya çıktığı yıllar oldu. Hele 1965'lerden ıtıbaren bu ayrımlar ıyıce netleşti ve kutuplar oluştu. Dünya ölçüsünde Sosyalıst Hareket içinde bir çok «yol», «yöntem» ve anlayış oluştu. Türkiye'de sosyalistler kendi sorunlarının çözümü için doğal olarak örnek almak istedıkleri bu genel alana baktıklarında, işte bu ayrışmanın bulanıklaşan manzarasını gördüler. 1965'ler sonrasında gıderek yaygınlaşan teorık kargaşanın kaynağı buradadır.

Her kım ki, bunu gormez, bu kaynağın etkisinden hiç söz etmez ve 12 Mart öncesinden beri süregiden ideolojik kargaşayı «aydınların yapısal sağlıksızlığı»na bağlarsa, ya en azından son 20 yılın Dünya ve Türkıye Sosyalıst Hareketinden zerre kadar bir şey anlamadığını ilân etmiş olur. Ve böylece sıyasî dar görüşlülüğün tipik bir örneğini verir, ya da nasılsa bu tarihî hareketlilik içindeki alana düşmüş, huysuz bir filis-

tenden öte birşey olmadığını tescil ettirir.

Bir ülkenin aydınlarında özel olarak ne varsa, bunlar özünde o aydınların ait olduğu toplumun özellikleridir. Sırf Türkiye'de aydınlara özgü bir «yapısal sağlıksızlık»tan bahsetmekle *Yürüyüş*, bir günah keçisi yaratıp, temize çıkabileceğimizi düşünmektedir. Hem ne demek bu «yapısal sağlıksızlık» lâfı? Neyi anlatıyor, bu nasıl kendini gösteriyor? *Yürüyüş*'ün bu sorulara verdiği dolaylı cevabı az sonra göreceğiz.

Ama bir noktaya değinmeliyiz önce. Hiç kimse bugün de içinde bulunduğumuz bu ortamın temellerini, kaynaklarını anlatırken mevcut durumu doğal karşıladığımızı, böyle olması gerektiğini iddia ettiğimizi düşünmemelidir. Aksine, bu ortam, bu nitelığiyle böyle süremez, surmemelidır ve zaten bu gerilime daha fazla dayanmak bireyler, gruplar için giderek daha imkânsız olmaktadır. Ayrıca aydın hareketimizin bir dizi olumsuzluklarının onaylandığı da akla gelmemelidir.

Yürüyüş, daha önce isim vermeden *Birikim*'in mevcut durumu «üzüldüğü» yolunda imalarda bulundu. Şimdi bu ima, açıkça söyleniyor. Gülünç bir yakıştırmadır bu. Üzülmüyoruz, hayır, aksine bütün bu olumsuzlukların altında, dinmeyen dinamizmi ile kendini gösteren bir potansiyelin varolduğuna ve bu potansiyelin ekonomizmi, sendikalist yaklaşımları ve aydın hareketine özgü öznel yorumları *aşan* bir çözüme erişecek nitelikte olduğuna inanıyoruz. *Yüruyüş*'ün alayla andığı «yaratıcı», «özgün» gibi sözcükleri işte bu çözümün nitelikleri olacağı için kullanıyoruz.

Her ülkede Sosyalist Hareketın her doneminde karşılaştığı sorunlar, ilkin o hareket içindeki kadrolarda ve özel olarak teorik - ideolojik platformlarda yansır. Aydın niteliğinde olan insanların bu sorunları tartışmasından daha doğal hiç bir şey yoktur. Türkiye'de sözünü ettiğimiz donemde kısa sürede kemikleşen, kutuplaşan ayrımlar, sorunlarımızı -ki gerçekten köklü ve geniş kapsamlı idi- ortak bir platformda ele almak imkânından yoksun bıraktı. Böyle bir durumda, giderek daha yoğun biçimde kendini duyuran temel sorunların etkisiyle yeni siyasal dergiler çıkarmak çozüm gibi gelebiliyordu. 12 Mart öncesinde hüküm süren ve adına hiç de teorık mücadele diyemeyeceğimiz uygulamaların havasına giren bu dergilerin, çıkaranların bütün iyiniyetine rağmen amacına varamadığı açıktır. Ama dergiyi çıkaranlar aydınlardır diye -onları buna iten koşulların hiç sözünü etmeksizin- tüm suçu aydınların «yapısal sağlıksızlık»ları ile açıklamak, ancak «sorumluluk»dan kaçmanın acınası bir gerekçesi olur.

«Yapısal sağlıksızlık» deyimine *Yürüyuş*'ün verdiği anlamın da bir göstergesi olan ve yazıda dergi çıkarma olayını «açıklamak»ta «büyük geçerliliği» olduğu ileri sürülen «gözlem»i aşağıya aynen alıyoruz:

«...Türkiye'de hem sanat, hem de siyaset alanında şu gözlemin büyük geçerlilığı var: Sanat alanında, genellikle aynı masada içki içen 3 kişi pekalâ bir dergi çıkarabiliyor. 12 Mart dönemi sanat dergilerinin önemli bir bölümü, böyle bir beraberliğin ürünü. Aynı şekilde, siyasî alanda, aynı «görüşleri» paylaşıp, talebe yurdunda aynı odada kalan üç kişi de bir siyasî dergi çıkarabiliyor. Kolay.»

Demek bu kadar kolay. Demek «ciddî bir sorumluluk» taşıyan, «hareketten ve pratikten kopuk olmayan» bir anlayışın kullanması gereken ölçüler böyledir. Ve siz böylece *Yürüyüş* okurlarına, Turkıye'deki dergilerin nasıl ve niçın çıktığı konusunda doğru, dürüst bir bilgi verdiğinizi düşünebileceksiniz, öyle mi?

Hayır, size kızmak, öfkelenmek bile fazladır. Çünku gerekçeniz ve böyle gerekçelerle kendini yatıştırabilen mantığınız, anlayışınız, ancak zavallıcadır.

Ama bu anlayışınız, özel olarak *Birikim*'i konu edinen bir yazıda, *Birikim*'in meyhanelerin, içki sohbetlerinin dumanlı havası eşliğinde çıkartıldığı yolunda bir imajla okurunuza tanıtmak gayretinizle, bu acınası kurnazlığınızla, birliktedir.

Belki *Yurüyuş*, *Birikim*'i kastetmediğini söyleyecektir. Ama hiçbir şeyi değiştırmez bu. Türkiye'de farzedin ki birçok dergının kurulması ve yayını esnassında onu çıkaranlar meyhanede dergiyle ilgili şeyler konuşmuş veya bu kişiler aynı yurt odasında kalmış olsunlar, bu yıllardır sürüp gelen bir olayın nedeni olarak nasıl gösterilebilir? Söylediklerinizi sonuna kadar onaylayan bir örnek gösterseniz ve bunun için bütün meyhane garsonlarından tanıklar getirseniz bu «arızî» olaya dayanarak bütün bir olayı açıklamış mı sayacaksınız kendinizi? Türkiye'de dergiler gibi bir konuda ve bu konuyu iki-üç paragrafla özetlerken arızî olandan değil kural olandan bahsetmek gerekmez mi?

Bu sorular *Yürüyüş* için boşunadır. Çunkü o, *ciddî ve sorumluluk taşıyan bir siyasî hareket*'in soru diye aklına takılması mümkün olmayan şeyleri kendisine sormakta ve yukardaki alıntıda görülen tipten cevaplar bulabilmektedir. Örneğin:

«...Bir başka deyişle, sanat ve kültür alanındaki düşünsel yaşam, siyasî hareket için bir almaşık mı oluşturuyor? Böyle değilse, niçin birinden birinin ağır bastığı dönemler, diğeri için piyasadan çekilme dönemi oluşturuyor?»

Alıntıdaki ilk soru, *Yurüyüş*'ün mantık kaymasının nerelere vardığını gosteriyor. «Sanat ve kültür alanındaki düşünsel yaşam» siyasal harekete alternatif olabilir mi, bu düşünülebilir mi? Kim böyle bir iddiada bulunabilir? Bulunsa bile saçma, gülünç bir iddıa olarak kalmaz mı? Bunlar üzerinde konuşmaya bile değmez.

Yürüyuş bu saçma sorularla uğraşacak yerde, sosyalist siyasal hareketin, sanat ve kültür alanındaki kargaşaya etkın bir

çözüm getirmek görevinde olduğunu hatırlamalıdır. Çünkü siyasal hareket, toplumun bütün alanlarında, her ayrı toplumsal faaliyette mevcut potansiyelleri bir araya getirmek, onları sosyalist siyasal hedefin doğrultusunda birleştirmek demektir. «Siyasal hareket» olma iddiası bundan öte bir şey değildir.

İlk sorunun tamamlayıcısı olan ikinci soru *Yürüyüş*'ün nereden «kanıt» aradığının da ilginç bir göstergesi. 12 Mart dönemi içinde sanat ve kültür dergileri çoğaldı, buna karşılık siyasî dergiler görülmediyse, bunun nedenini niçin garip sorular sorarak bulmaya çalışıyor sunuz? 12 Mart yönetiminin siyasî hareket ve yayınlar üzerine özellikle yönelen baskısı yeter neden değil mi? O dönemde sanat ve kültür dergileri, işlevlerinin ötesinde siyasal yayın susuzluğunda, varlığını sürdüren sosyalist kadroların bu gerçek ihtiyacına da kendi biçimleri içinde elbette sınırlı bir karşılık verdilerse bunun anlaşamıyacak bir yanı var mı?

Her satırı böyle kuşkucu bir filisten mantığının eseri olan yazının asıl konusuna, bunca sözleri sarfetmesine yol açan konuya gelelim.

Okurlarımız *Birikim*'in 17. sayısında uzun bir başyazı olduğunu biliyorlar. Dergimiz, çıkışından bu yana ayın veya bir dönemin siyasal - toplumsal önemli dünya ve Türkiye olaylarını bu başyazısı içinde ele alır. 17. sayının diğerlerine göre uzun başyazısı, bir dönemin topluca analizi idi. Bu yazının bir bölümü *Yürüyüş*'ü özel likle ilgilendirmiş ve burada incelediğimiz, eleştirdiğimiz yazıya neden olmuş. (*Birikim*'in siyasal sorunlara sırf başyazılarında değinmediği, Marksist teorinin inceleme kurallarına uymaya çalışarak güncel siyasal sorunları ele aldığı, bunun yanında bu sorunlarla ilgili, bilimsel araştırmaların dergide asıl yeri tuttuğunu *Yürüyüş* de çok iyi bilir. Ama buna rağmen kendi okuruna, *Birikim*'i tanımayan okuruna, dergimizi daha değişik bir nitelikte sunmayı da ihmal etmemiştir.)

Sözkonusu yazımızın bir bölümünde CHP içinde o günlerde iyice günışığına çıkan çatışmaların nedenlerini sıralamış, ortaya çıkan eğilimleri tanımlamaya çalışmıştık. İki sayfayı aşan bu bölüm, 8 sayfalık yazının en uzun bölümüydü.

CHP içinde sol, orta ve sağ diye ayırdığımız grupların eğilimlerini anlatırken, o günlerde basında hayli gürültülerle yayınlanan CHP Gençlik Kolları raporunu da incelemiş ve bu raporu hazırlayanların da bizim «sağ kanat» dediğimiz şimdiki CHP Merkez Yönetimine hâkim eğilimin izinde olduğunu belirtmiştik.

Yürüyüş'ün «işitilmemiş» diye nitelediği tahlilin CHP ile ilgili bölümünün çok kısa bir özeti bu.

«İşitilmemiş» tahlilimizin sonuç bölümünde, CHP Gençlik Kolları raporunun sosyalistlerle ilgili bölümüne tepki gösteren ve bu tepkisini «rapor MİT'indir, o hazırlamıştır» şeklinde gösterenleri eleştirerek, raporun tüm içeriğinin CHP anlayışıyla çelişmediğini, sorunu MİT v.b. gibi şeylerle açıklamanın «yersiz bir tepki» olduğunu söyledik. Rapor oldukça hacimliydi ve CHP'nin politikasıyla ilgili ilginç, önemli noktaları içeriyordu çünkü. «MİT Oyunu» gibisinden çığlıklar bu ilginç ve önemli noktalardan dik katlerin uzaklaşmasına yol açıyordu. Ve nitekim, örneğin, TİP'in yayın organlarında raporun herhangi bir analizini görmedik.

Durum böyleyken *Yürüyüş* CHP ile ilgili iki sayfayı aşkın bölümün en son kısımlarından yaptığı bir alıntıya dayanarak, o bilinen üslubuyla sözümona eleştiriyor.

Şimdi alıntı yaptığı yeri, ait olduğu paragrafla birlikte aşağıya aynen alıyoruz:

«Bu raporda, CHP'nin sonuçta sosyalizmde billurlaşacak eğilimleri, kendi Sosyal Demokrat alanı içinde tutabilmek için ne yapılması gerektiği araştırılıyor ve bazı öneriler getiriliyor. Raporun bizce asıl önemli yanı bu. Yani sosyalizme karşı toplumsal -politik tutarlı bir programla karşı çıkmak teşebbüsü. CHP programının, toplumsal muhalefetin hayli gerisinde kaldığı, bunun da ötesinde, genel anlayışla giderek kapitalizmin kesin belirleyici hale geldiği bu dönemin gerisinde olduğu bilinmiyor. Rapor, CHP'yi bu eksikliklerinden arınmış, günümüzün Sosyal Demokrat partileri düzeyine getirme çabasının ürünü. 'Orta'cılarla farkı, Sosyal Demokratlar arası nüanslara indirgenebilir. Örneğin, rapor sosyalistlere tavır almak konusunda Alman Sosyal Demokratlarının havasında ise, 'Orta'cılar İskandinav tipi bir Sosyal Demokrat anlayışa yatkındırlar.

Raporun asıl önemli yanı buydu. Ama tepkiler çok daha değişik oldu.» (*Birikim*, sayı 17, s. 8.)

Bu alıntıda iki kez geçen «raporun asıl önemli yanı buydu» cümlesi, genel ahlâkın en ilkel kurallarına uyan herkesin açıkça göreceği gibi, alıntının ilk cümlesinde özetlenen ve üçüncü cümleden «örneğin»le başlayan cümleye kadar açımlanan düşünceyi kastederek kullanılmıştır. Verilen örnek bu bağlamdadır ve örnek olarak doğrudur.

Yürüyüş, yukarıdaki alıntıyı işte bu «örneğin» kelimesinden itibaren alıyor. Bunu yapmakla kötü kahve politikacılarına yakışan o zavallıca kurnazlığa bir kere daha başvuruyor. Bununla kalmayıp, «hava» sözcüğüne dayalı alaycı espriler yapmaya uğraşıyor. Alıntının hemen altında *Yürüyüş*:

«Böylece, TİP ve DİSK, CHP raporunu nasıl değerlendirmeleri gerektiğini Birikim'den öğrenmiş oluyorlar. Ama CHP'liler için alınacak dersler de var. Örneğin, «Alman havası» ile «İskandinav anlayışını» karşılaştıran bir CHP'li, Birikim'in yayını sayesinde pekalâ kendi yerini tespit edebilir.» diyerek «işitilmemiş» olduğunu ilân ettiği bir analizi okurlarına bu cümlelerle tanıtmış ve eleştir-

miş oluyor böylece. Hepsi bu kadar.

Bunlar *Yürüyüş*'ün siyasî dar görüşlülüğün ötesinde daha nelerle de malûl olduğunu gösteriyor.

Birikim, TİP ve DİSK'e neyi nasıl değerlendirmeleri gerektiğini öğretmek gibi bir iddiada bulunmadı. Neyi nasıl değerlendireceklerine karar vermiş olan ve birisi bir konfederasyon ve diğeri de bir siyasî parti olan bu iki kuruluşun, belli bir konudaki görüşünü, tepki biçimini *eleştirdik*. Yapılan budur. Ve sanırız, sosyalistler için son derece doğal olan bir şeydir bu. Eleştirimiz yanlışsa buna niçin yanlış olduğunu gösteren bir cevap verebilir. Bunun tonu sert de olabilir, yeter ki bir sosyalist gibi, Marksizm'in eleştiri ölçüleri içindeki bir siyasal hareket gibi yapılsın bu. Öğrenmek konusunda *Yürüyüş* gibi garip ölçülerimiz yok.

CHP'ye gelince. Bu sosyalizm dışı akıma neyi nasıl değerlendireceğini anlatmak herhalde sosyalistlerin işi değil. Onlar bu işlerini kendi ölçülerine göre yaparlar, yapıyorlar da. Bunun yanında CHP'nin sorunlarına ortalama bir CHP'liden daha fazla ilgi duyanlar yok değil. *Yürüyüş*'ün 70. sayısı da ve sanırız bundan sonraki sayıları da bu konuda yeterli kanıtları fazlasıyla veriyor.

Ayrıca bir şey yazmaya gerek duymuyoruz. Ortada *Yürüyüş*'ün tüm niteliğini gösteren bir «eleştiri» ve üslup, yaklaşım örneği var. Bir de «eleştiri»ye konu olan bölüme ait pasaj.

Kararı okurlar versin: Ya «fantezi» ile uğraşan birileri vardır, veya ucuz suçlamalar ve sataşmalarla kendini rahatlatmaya çalışanlar.

■

KURTULUŞ SAVAŞI ROMANLARI ÜSTÜNE ÖZEL SAYI

Türk Dili dergisinin Temmuz sayısı Kurtuluş Savaşı'nı ele alan raporların tanıtılmasına ve incelenmesine ayrılmıştı. *Türk Dili*'nin hazırladığı özel sayılar genellikle yararlı olur. Bu özel sayı da şüphesiz yararlı. Ancak belirtilmesi gereken önemli bir nokta var.

Kurtuluş Savaşı üstüne romanların incelenmesi, Kurtuluş Savaşı üstüne belirli bir teorik görüş çerçevesinde yapılabilir. Yakın zamana kadar, Kurtuluş Savaşı'nın tek bir resmî yorumu vardı. Bir de resmî olmayan yorumu vardı tabiî, resmî ideoloji tarafından, «gerici» olarak nitelenen ve mahkûm edilen yorum. Her iki yorum için de bazı ufak tefek çeşitlemelere raslanabiliyordu. Ama bunlara karşın yorumların bütünlüğü bozulmuyordu. Şimdi ise, Kurtuluş Savaşı'nı daha değişik açılardan açıklayan görüşler de var. Bunlar ciddiye alınmayacak görüşler değil. Gelgelelim, derginin özel sayısında bu görüşlere yer vermekten özellikle kaçınıldığı izlenimi ediniliyor. Örneğin Adnan Binyazar bu durumu tespit ediyor, İdris Küçükömer'in tezine ve sözlerine değiniyor, ama incelemesini gene bilinen yorum üstüne kuruyor. Kurtuluş Savaşı'na yaklaşımı bir hayli aykırı olan Kemal Tahir'i inceleyen Mustafa Şerif Onaran, kendisi resmî görüşten ayrılmadığı gibi, Kemal Tahir'i de bu görüş içinde açıklamayı başarıyor. Örneğin, «Kurtuluş Savaşı'nı yapan İttihatçılar değildi, gene de İttihatçıların katkısı küçümsenemez» demiş. Oysa Kemal Tahir'in temel tezlerinden biri, bu savaşı İttihatçıların kazandığıydı. Kurtuluş Savaşını bir anti-emperyalist savaşı gibi görmemekle birlikte, *Yorgun Savaşçı* da Kemal Tahir'in ona verdiği rolü çok abartılmış bulurum. Bir burjuva milliyetçisi olmanın ötesinde, emperyalizmle uzlaşması olabileceği çok inandırıcı değil. Onaran ise, *Yorgun Savaşçı*'dan şöyle bir mesaj çıkarmış: «Romada Mustafa Kemal'in güven uyandıran etkisi sezilir. Umutsuzluğa, korkuya, yılgınlığa düşüldüğü zaman, «karanlığın dibinde» kalındığı zaman, onun kurtarıcılığını düşünmek bizi rahatlatabilir.»

Atilla Özkırımlı farklı bir bakışın bilincinde. Ayrıca, Attila İlhan'ı inceliyor olması da bu bakışı açmasına elverişli. Ama nedense böyle teorik bir yaklaşımdan sakınıyor. Ceyhun Atuf Kansu ve Mehmet Doğan gibi yazarlar ise, tahmin edileceği gibi, resmî ideolojiden zerre «inhiraf» etmiyorlar.

Dolayısıyla özel sayının yararı, bu konuda varolan değişik görüşlere kendini açmasında değil, kuruluşuna ve amacına -kabul etmek gerekir ki- daha uygun bir biçimde, varolan resmî ideolojiyi yeni örneklerle zenginleştirmesinde oluyor.

MURAT BELGE

ATİLLA İLHAN'IN HALK EDEBİYATI DEĞERLENDİRMELERİ

Atilla İlhan *Politika*'da, her zamanki ilginç üslubuyla, ilginç şeyler söylüyor. Bunlar arasında halk edebiyatının bazı başkaldıran şairleriyle ilgili olarak söyledikleri önemliydi.

Attila İlhan'a göre halk edebiyatının başkaldıran şairleri, yanlış bir tarihî perspektife göre değerlendiriliyor. Örneğin bir Dadaloğlu, aşiretleri isyân etmek isteyen Osmanlı devletine başkaldırmakla, görece ileri bir girişim karşısında görece geri bir tepkiyi dile getiriyordu. Aynı şekilde, Aleviliği dolayısıyla İran Şahı'na bağlılık duyan Pîr Sultan Abdal da geri bir düzeni savunmuş oluyordu. Bugünkü İran'da perişan durumda olan Türklerin yerinde olmayı savunuyordu.

Bunlar şüphesiz doğru. Bunlar böyle olmasa bile, bugünlerin devrimcileri arasında, halk edebiyatıyla ilgili bir tavır var ki, tarihî maddecilik açısından belli sakıncalar taşıyor. Tarımsal bir toplum yapısının, metafizik bir ideolojinin belirleyiciliğini ne de olsa taşıyan bu edebiyat, bugünün devrimci kül

türünde dolaysızca yer alıyor. Oysa, metafizik bir şiirden, doğrudan doğruya maddeci zevk alınmaz. Hiç zevk alınmaz demek istemiyorum elbet de, ama önce bu şiirleri doğru bir perspektif içinde görmek, anlamak gerekir. Sözkonusu metafiziğin temelinde belli bir halk maddeciliğinin yattığı açık. Gene de bu, çağımızın proleter dünya görüşünün bilime dayalı maddeciliğinden epey farklı. Aradaki fark, halk şiirini bizim için zevk alınmaz bir hale getirmez, kesinlikle, bundan sonra kurulacak kültürde payı olmayacağı anlamına da gelmez. Yalnız, bitmiş, çağını doldurmuş bir düzenin edebiyatıdır, onun için geleceğin kültürünün dinamiğini sağlayamaz.

Gelgelelim, Attila İlhan'ın Dadaloğlu ve Pîr Sultan Abdal üstüne yargısı bana çok sert geliyor. Üzerinden bu kadar çok zaman geçmiş olaylar sözkonusu olduğunda, soruna «üretici güçler» açısından bakmak biraz fazla tek-yanlı değil mi? Ayrıca, Osmanlı devletinin davranışları bu açıdan belli bir ileri özellik gösterse de, bu devletin kendi halkına karşı davranışı ileri sayılabilir mi? Çünkü Osmanlı devleti bu tedbirleri, halkın daha iyi yaşaması için almıyor, kendi el koyacağı artık oranının yükselmesini kolluyor. Bu bakımdan, Osmanlı devletinin «daha ileri düzen» temsilcisi olması, Amerika'daki beyazların Kızılderililer karşısında daha ileri düzen temsilcisi olmasından çok da farklı değil.

Bir de, tarihte ileri/geri değerlendirilmesinin ölçütleriyle estetik değerlendirmenin ölçütlerini değerlendirmek, mekanik bir anlayışa yol açabilir. Aradan geçen zaman içinde somut olaylar unutulup gitmiş, ama geriye güzel şiirler kalmıştır. Devlete başkaldıran şiirler. Tarıma dayalı bir toplumun kültürel ürünlerine karşı tarihî maddecilik süzgecinin eleştirel uzaklığı konduktan sonra, bu nitelikte şiirlerin bugün yaşayan insanlara da zevk vermemesi için sebep görmüyorum.

MURAT BELGE

YENİ ÇIKTI
AFRİKADA
SINIF
MÜCADELESİ
kwame nkrumah
YÜCEL YAYINLARI P.K.401 İST.
YÜCEL

jack london
"DOĞU YAKASI"
yücel yayınları
ankara cad. güncer
han 45/12 istanbul.

Birikim

AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

FELSEFE DİZİSİ : 1

Yazarın Türkçe'de ilk kitabı

LOUIS ALTHUSSER

LENİN VE FELSEFE

çevirenler

BÜLENT AKSOY
EROL TULPAR
MURAT BELGE

Bir Devrim Silâhı Olarak Felsefe
Hegel Karşısında Lenin

FELSEFE DİZİSİ : 2

Hegel'in idealist felsefesi, diyalektik anlayışı
üzerine Türkçe'de yayımlanan ilk kitap

W. T. STACE

HEGEL ÜSTÜNE

çeviren

MURAT BELGE

Marksist düşünce ile Hegel felsefesinin ilişkileri konusunda
açıklayıcı notlar ve tamamlayıcı bilgiler

- Hegel ve Hıristiyanlık
- Bilgi teorisi üstüne
- Teleoloji sorunu:
  «Neden» mi, «Niçin» mi?
- Hegelci çelişki

BİRİKİM YAYIMCILIK KOLL. ŞTİ.
P.K. 538 Sirkeci - İSTANBUL